Safeguarding Manabasa Gurubar: Research, Documentation and Database Creation

A synopsis of the significance of Manabasa Gurubar

— Dr. Bhagyalipi Malla
Curator, Manuscript Section
Odisha State Museum

In Margashira, the most auspicious month of the year, one begins to savour the exquisite flavours of Nature when among green shrubby ripples, half-ripe rice crops proudly wave their golden panicles even as the latter are constantly bent in embarrassment, the grain-yards are laden with sheaves of harvested paddy and the stakes of threshing floors stand strong and erect, village walls are flushed with red earth and blaze with floral designs made with the watery paste of sunned rice. Among the designs are the endearingly small lotus feet of Lakshmi.

In Odisha, every Thursday of Margashira is the day of the beautiful and benign Lakshmi. On this day, she, whose throne is the lotus, and who is the chief queen of Vishnu, prepares to visit her fellow women and queens of the households after making customary rounds of fields and grain-yards. Lakshmi is the goddess of dutifulness and good grace and gives close attention to details of behaviour and thought. A single misstep could earn her wrath and drive her away. Nothing could be worse.

The lady of the house, with great imagination and care, tries to give form to her vision of the ethereal and sublime Lakshmi. For this, she draws fine designs with rice paste on the walls of the granary. On a small wooden stool she seats a corn-measuring bamboo vessel (māṇa)overflowing with newly harvested rice (the māṇa itself is cleaned with clarified butter, fragrant oil and turmeric and on it are designs drawn with rice paste), the thick paddy tassels hanging down. She then gives shape to the eyes and nose with sandalwood and turmeric paste and finally applies a resplendent dot of red vermilion on the māṇa and veils it with a red printed cloth and colourful flowers. A ceremonial jar filled with water is carefully set in front of the image. Through the image of Lakshmi created with great love and care, the lady of the house, with deep devotion, invokes the bounteous spirit of Laskhmi, amid wafts of perfumed resin. For offerings, there are several kinds of boiled and fried rice cakes and an assortment of fruits including coconut and sugarcane attractively laid out in a plate. In this holy communion of Lakshmi and her devotee, a fellow woman,

there is no role for the man. It is the lady of the house who, after finishing the worship rituals, ties the turmeric-laced sacred thread with ten knots on her arm. Each knot is for the ten blessings which she has sought from the divine mother for her family.

The worship of the bountiful and graceful feminine spirit which Lakshmi embodies is not a practice among only the Odias of India. The maypole dance of European countries, too, celebrates such a spirit. The Greek pantheon has Demeter, the goddess of agriculture.
In ancient Indian agricultural society, Lakshmi was not worshipped in homes. She was worshipped by the village commune which deposited its harvest in the village grain-yard. The communal worship of Lakshmi must have helped keep the community together. Gradually, with the rise of farmers with independent land holdings, Lakshmi began to be worshipped in individual homes.

Lakshmi appears as Sri in Srisukta of Rig Veda. She again makes an appearance in the Mahabharata in the episode of the churning of the Ocean of Milk. Among several things that emanate as a result of the churning is Sri or Lakshmi. She is Mother Nature herself. Furthermore, she appears as the wife of Vishnu in various incarnations—as Rama's wife Sita, Krishna's wife Rukmini and Nrusingha's wife Lakshmi. In architecture and paintings, Lakshmi has four hands. The two right hands exhibit gestures of assurance (*abhaya mudra*) and compassion (*varada mudra*) and the left hands hold up a conch and the sun. Her vehicle is the owl. In the Jagannath Temple at Puri, Lakshmi is worshipped in two forms, Sridevi and Bhudevi. Ramanuja, who visited Puri in the twelfth century, rechristened the land as Srikshetra and the temple as Srimandir. Sri Aurobindo, in Durga stotra, emphasises the need for a righteous approach to wealth. Gandhiji's idea of trusteeship is based on this ideal. Gandhi explains how illegal production, selfish enjoyment and hoarding leads to all-round degradation and despair. With the passage of time, the image of Lakshmi has undergone a change. She is no more the bounteous and free-giving mother. She has been transformed into the goddess of wealth. She no more holds crops in her hands but is seen giving away golden coins.

Sri occupies a significant place in the Odia imagination, as is exemplified by Balarama Das's *Lakshmi Purana*. While Balarama highlights Lakshmi as wife and mother, the 17th century *Nrusingha Purana* by Pitambara Dasa highlights the amorous relationship between Lakshmi and Nrusingha. Lakshmi is also known as Chanchala, one who does not

reside in a place for a long time. Any slight in behaviour and morals would make her leave and usher in the reign of sorrow.

Balarama Das's *Lakshmi Purana* has been immensely popular in Odisha and is the subject of numerous scholarly debates about the author and the original form and metre of the text. The narrative is about Sri, who, while doing her customary rounds of the town, finds dirt lying around everywhere. When she reaches the Chandala (untouchable caste) hamlet, she is impressed by Shriya, who has taken every care to keep her surroundings clean and worship Lakshmi with utmost devotion. Lakshmi enters her house and blesses her. In the morning, Balarama comes to know of Lakshmi's adventure. Balarama, with his deeply ingrained caste values, is enraged and forces his younger brother Jagannath to throw Lakshmi out of the house. With her self-pride hurt, Lakshmi leaves and settles in a palace of her own by the sea. Numerous travails later, Balarama realises that Lakshmi had done no wrong and the brothers invite Lakshmi back to the temple and to rule their lives.

Scholars tend to see *Lakshmi Purana* as an avant-garde text in that it questions the deeply entrenched values which support social discrimination and exploitation. However, the love between Jagannath and Lakshmi is no less important. Jagannath is a true friend when he tells Lakshmi that if he had seen her in the *chandaluni*'s house, he would have never spoken about it. Like a true householder, Jagannath suffers immensely in Lakshmi's separation even as he remains by the side of his elder brother. When at the doorsill, Lakshmi hears her Lord's chanting of the Vedas, the goddess and wife cries in despair for having caused trouble to her husband by deserting him and abandons her anger to take her place in the temple as Shakti incarnate. For every Odia, therefore, *Lakshmi Purana* embodies the sacredness of family life, love and responsibilities.

MANABASA GURU BARA
O
LAXMI UPASANA

Bhagyalipi Malla

ଏକ

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଂଚଳରେ ଅଧିକ ପରିଚିତ ଓ ପଠିତ ବହିଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକାରେ ବଳରାମ ଦାସକୃତ **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ**ର ନାଁ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଆସିବ । ଆଦିବାସୀ(କେତେକ ଆଦିବାସୀ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୂଜା କଲେଣି) ଓ ଅଣହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅଧିକାଂଶ ପରିବାରରେ ଛପାବହି ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରାୟ ମିଳିଯିବ । କେତେକ ପରିବାରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁରୁବାର ବହି ପଢ଼ାଯାଏ । ବହିର କାହାଣୀ ସକଳଙ୍କର ପରିଚିତ ଓ ପ୍ରିୟ । ଆକାର ଭାରି ଛୋଟ । ଅନ୍ୟ ବହୁ ଜଣା ଓ ପଢ଼ାବହି, ଯଥା, **ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ** ଓ **ଭାଗବତ** ତୁଳନାରେ ଏହାକୁ କୁନି ପୁରାଣଟିଏ କୁହାଯାଇପାରିବ । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ ପ୍ରାୟତଃ ଚଉଦ ଅକ୍ଷରବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଦ୍ୱିପଦା ଶୈଳୀରେ ଲିଖିତ ଓ ପଦସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଛ'ଶହ । ବହିର ସଂପାଦିତ ରୂପ ଏବେ ଆମେ ପ୍ରକାଶ କରୁଛୁ । ପାଠକମାନେ ଆମ ମାନସିକତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିପାରନ୍ତି । କେହିକେହି କହିପାରନ୍ତି, ଭୁଷ୍‌ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ପଣ୍ଡଶ୍ରମ । ସ୍ୱାଭାବିକ । ଶହଶହ ବର୍ଷଧରି ଓଡ଼ିଆ ଜନଜୀବନ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ଏକ ପରିଚିତ ବହି ସଂପାଦନାର କ'ଣ ବା କାରଣ ଥାଇପାରେ ? ତେଣୁ ପ୍ରଥମରୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ଦୁଇ

ଡାଇକ୍ରିଟିକ୍‌ସ ନାମକ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକାରେ *Alternative Modernities and Medieval Indian Litreature: The Lakshmipuran as Redical Pedagogy* ପ୍ରକାଶପାଏ । ଏକ ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା । ଆଲୋଚକ, ଆମେରିକାସ୍ଥ କର୍ଣ୍ଣେଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷକ, ପ୍ରଫେସର ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ମହାନ୍ତି । ବଳରାମ ଦାସଂକ ସମକାଳୀନ(୧୬ଶ ଶତାବ୍ଦୀ) ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଧର୍ମାଚାରର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଆଧାରରେ, ସତ୍ୟପ୍ରକାଶ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ରାଡ଼ିକାଲ ଗଡେସ ବା ପ୍ରତିବାଦୀ ଦେବୀ କହିଛନ୍ତି । ଏକ ପୁରାଣର କାହାଣୀରେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନବୋଧର ସ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ।[୧] ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାମଧ୍ୟକାଳୀନ ଏକ ଓଡ଼ିଆ ରଚନାକୁ ଅବଶିଷ୍ଟ ପୃଥିବୀର ସଚେତନ ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପରିଚିତ କରାଇଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ କୁନି ବହିର ଚର୍ଚ୍ଚା ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଲୋଚକ କହିଛନ୍ତି, ଏହା ସମକାଳର ଏକ ପ୍ରତିବାଦ, ପ୍ରତିସ୍ରୋତ ।[୨] ମାତ୍ର ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ, ତେଣୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଦେଖାଦେଇଛି, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଂଚଳରେ ଏତେ ଲୋକପ୍ରିୟ କାହାଣୀ ଭାରତର ଅନ୍ୟଭୂମିକୁ ଗତି କରିନାହିଁ ତ ? ସେ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଅନୁରୂପ କାହାଣୀ 'ବିହାଗୀତ' ଶୀର୍ଷକରେ ଉ□ର ଭାରତରୁ ମିଳିପାରିଛି । ଏହି ଗୀତକୁ ସଂଗ୍ରହ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି ଅନ୍ୟତମ ଲୋକବିଦ୍ୟାବିତ୍ ପ୍ରଫେସର ପୁରୁଷୋତମ ଅଗ୍ରୱାଲ । ବନାରସ ହିନ୍ଦୁବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କଳା ବିଭାଗ, **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ** ଓ **ବିହାଗୀତ** ମଧ୍ୟରେ ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନାଚକ୍ରର ଆୟୋଜନ କରିଛି ।[୩] ଅଲୋଚନାଚକ୍ରର ଆୟୋଜକ ରହିଛନ୍ତି ପ୍ରଫେସର ଦୀପ୍ତିରଂଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରଫେସର ସଂଜୟ କୁମାର, ପ୍ରଫେସର ରାଜକୁମାର ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ।

ସତ୍ୟପ୍ରକାଶ ବନାରସରୁ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର କାହାଣୀ ସହ ଓଡ଼ିଆ ଜନଜୀବନର ସଂପର୍କ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ସମାଜତା□ିକ ଗବେଷଣା ପ୍ରକଳ୍ପ ହାତକୁ ନିଆଯାଇଛି । ଗଂଜାମ, ଖଡ଼ିଆଳ, ବାଲେଶ୍ୱର, ପୁରୀ, ଢେଂକାନାଳ, ଅନୁଗୋଳ ଓ କଟକ ଆଦି ଜିଲ୍ଲାର ବିଭିନ୍ନ ଗାଁକୁ କ୍ଷେତ୍ର ସର୍ବେକ୍ଷଣ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଅକ୍ଷରକର୍ମ ସମାଜ ପରିବ□ନର କାରଣ ହୋଇଛି କି ? ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ ଏକ ପୁରାଣକୁ କିପରି ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି-ତତ୍‌ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ବହୁ ବିଚିତ୍ର ତଥ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଆମେ ଅବହିତ ହୋଇଛୁ । ଏବଂ, ଶେଷରେ, ବାଣୀବିହାରରେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ଜାତୀୟ ସଂପାନର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଛି ।[୪] ଚର୍ଚ୍ଚାକାଳରେ, ପ୍ରଫେସର ଦାସରଥି ଦାସ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଅଧ୍ୟୟନର ଅନ୍ୟତମ ମୋହମୁକ୍ତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର, କେତେଗୋଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍‌ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ତାଙ୍କରି କହିଲେ, ଭୁଲ ହେବ । ଅନେକଂକର । ଆମେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନକ□ାମାନଙ୍କ

ଗହଣରେ ଅନ୍ୟତମ ହୋଇଛୁ । ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ- ୧. କୁନି ବହିଖଣ୍ଡକ କେଉଁ କାଳର ରଚନା ? ୨. କେଉଁ ବଳରାମ ଦାସ ଏହାର ରଚୟିତା, ୧୬ଶ ଶତାବ୍ଦୀ, ନା ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ? ୩.ଏହାର ଭାଷା ଓ ପ୍ରକାଶ ରୀତି କ'ଣ ୧୫ଶ ଓ ୧୬ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ? ୪. ଏହା ଏକ ପୁରାଣ, କାବ୍ୟ, ନା ବ୍ରତକଥା, ୫. କାହାଣୀ ଗ୍ରନ୍ଥରେ, ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଏପରି କେତେକ ଅସଂଗତି ରହିଛି, ଯାହା ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସର୍ଜନ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ପ୍ରତି ପ୍ରଶ୍ନ ସୃଷ୍ଟିକରେ, ଏବଂ ୬. ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଆମେକ'ଣ **ରାଡ଼ିକଲ୍** କହିପାରିବା ଏବଂ କହିପାରିବା, ବହି ଆମ ସମାଜ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ପରିବ□ନର କାରଣ ହୋଇଛି ?[୫]

ଏଠାରେ ଆମର ସ୍ୱୀକାର କରିବାର କୁଣ୍ଠାନାହିଁ ଯେ, ପ୍ରଥମତଃ, ପ୍ରଫେସର ଦାଶରଥି ଦାସ, ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ମହାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ସମମାନସିକତାର ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କର ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଅଥଚ ଅପ୍ରୀତିକର ପ୍ରଶ୍ନ, ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପରି କୁନି ବହିର ସଂପାଦନାପାଇଁ ଅନୁପ୍ରେରିତ, ଆଗ୍ରହୀ ଓ ବାଧ୍ୟ କରିଛି ।

ତିନି

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଂଚଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଜଗନ୍ନାଥ ସଂପର୍କକୁ ଆଧାରକରି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଶୀର୍ଷକରେ ପୋଥି ଓ ବହି ରହିଛି । ବହିଗୁଡ଼ିକ, **ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଜଗନ୍ନାଥ ବଚନିକା** ।(ମହେଶ୍ୱର ବିପ୍ର: ଜଗନ୍ନାଥ , ବାମଣ୍ଡା, ୧୮୯୧) **ଲକ୍ଷ୍ମୀହୃଦୟ ଓ ନାରାୟଣ ହୃଦୟ** (ଅକ୍ଷୟ କୁମାର ଘୋଷ, ବାମନ ଦ୍ୱିବେଦୀ, ଶ୍ରୀଧର ରାୟ: ୧୮୯୧), **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ବଚନିକା** (ଅରୁଣୋଦୟ ପ୍ରେସ: ୧୯୧୬), **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଚଉତିଶା** (ଯମେଶ୍ୱର ହୋତା: ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, ୧୯୨୦), **ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟେଣୀ ବଚନିକା** (ସାରଳା ଦାସ: ୧୯୫୭, ସଂ. ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି), **ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା** ବା **ଧାନମାଣିକା** ଓଷାକଥା (ସାରଳା ଦାସ: ୧୯୯୦, ସଂ. ଜଟାଧାରୀ ମହାପାତ୍ର), **ମାଣବସା ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ,** (ବୀଣାପାଣି ପୁସ୍ତକଭଣ୍ଡାର) । ବଳରାମ ଦାସଂକ – ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପ୍ରଥମେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଛି ୧୮୭୨ ମସିହାରେ । ପରବ□ କାଳରେ ଏହାର ବହୁ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶପାଇଛି । ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଠରେ ଭିନ୍ନତା ରହିଛି । ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ସର୍ବେଶ୍ୱର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ(୧୯୧୬), ସୁଦର୍ଶନ ଦାସ (ଇ. ପ୍ରି□ : ୧୯୨୦), ଅରୁଣୋଦୟ ପ୍ରେସ୍, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପୁସ୍ତକାଳୟ, ପ୍ରଦୀପ୍ତ ପୁମାର ପଣ୍ଡା (ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ ବୁକ୍ସ), ସୁରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ (ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ : ୨୦୦୦) କୁନୁମୁନି ପଟ୍ଟନାୟକ (୨୦୧୦) । ପ୍ରଦୀପ୍ତ କୁମାର ପଣ୍ଡାଂକ ବହି ଓଡ଼ିଶା ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସଂରକ୍ଷିତ ଏକ ପୋଥିର ମୁଦ୍ରିତ ରୂପ । ସୁରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାସଂକ ବହି ଚାରିଖଣ୍ଡ ପୋଥି ଓ ଖଣ୍ଡିଏ ହାତଲେଖା ପୋଥି ଆଧାରରେ ସଂପାଦିତ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ତାଂକ ଗୁରୁଦେବ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତିଂକ ପାଖରୁ ପାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ମୁଖବନ୍ଧରେ ଏହାର ସୂଚନା ରହିଛି । କନୁମୁନି ପଟ୍ଟନାୟକ କେଉଁକେଉଁ ପୋଥି ଆଧାରରେ ବହି ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି, ତତ୍ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଖବନ୍ଧରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୂଚନା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- ରାଜ୍ୟ ଅଭିଲେଖାଗାରସ୍ଥ ପୋଥି ଓ ମୁଦ୍ରିତ ବହି ତାଂକ ସଂପାଦନାର ଉତ୍ସ । ଅଭିଲେଖାଗାରରେ ତାଂକ ପାଠ ଅନୁରୂପ ପୋଥି ନାହିଁ । ବରଂ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଓ ତାଙ୍କ ବହିର ପାଠରେ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି ।ପ୍ରଦୀପ୍ତ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଓ କୁନୁମୁନିଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ପାଠ, ବହିର ବଜାରି ସଂସ୍କରଣଠାରୁ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଭିନ୍ନ ।

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ଗଚ୍ଛିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ପୋଥି ସଂଖ୍ୟା ଛବିଶି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ତିନିଗୋଟି ବ୍ରତକଥାମୂଳକ (ଓଆର.୩୯୧, ଓଆର.୧୮୭୩, ଓଆର.୧୦୦) । ଦୁଇଟିର ରଚନାରୀତି ଗଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟଟି କବିତା । ଗୋଟିଏ ବଂଗାନୁବାଦ । ଲିପି ଓଡ଼ିଆ । ଅନୁବାଦକ ଧନଂଜୟ । ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ବଂଗଳାଶ୍ରୀ, ଚଉଦଅକ୍ଷରି ଓ ତ୍ରିପଟା ଶୈଳୀ । ମେଦିନୀପୁର ଅଂଚଳରୁ ସଂଗୃହୀତ । ପ୍ରକାଶଥାଉ କି, ଭାଗବତ ଓ ମହାଭାରତର ବଙ୍ଗଳାରୂପ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଂଚଳରୁ ମିଳିଛି । ଅନୁବାଦଗୁଡ଼ିକ ରଚନାର ଲୋକପ୍ରିୟତାର ସୂଚକ । ବହୁପୋଥିର ପୁଷ୍ପିକା ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକ କେବେ ଓ କେଉଁମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନକଲିକୃତ, କହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଦାସଂକ ନାଁ ଭଣିତା ଥାଇ ତିନି ଖଣ୍ଡ ପୋଥି ମିଳୁଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ବରଗଡ଼ (ଓଆରଏସ୍ଏସ: ୮୧), ମେଦିନୀପୁର (ଓଏସ.୨୪୭୨, ଓଏସ୍୬୯୩)ରୁ ସଂଗୃହୀତ । ଦୀନବନ୍ଧୁ ଦାସ (ଓଏସ୍.୨୯୯୨, ଜଗତସିଂହପୁର), ବନମାଳୀ ଦାସ (ଓଏଲ୍. ୧୩୦୮), ବିପ୍ର ସୋମନାଥ(ମାଲକାନାଗିରି: ଓଏସ ୧୪୦୦), ଦ୍ୱିଜ ଅନିରୁଦ୍ଧ (ଓ.ଏଲ୍.୭୦୩, ୧୯୦୫), ଦେବ ନାରାୟଣ (ଓ.ଏଲ୍. ୧୦୪୯), ପୁଷ୍କର(ଓ.ଏଲ୍. ୨୯୫୬)ଙ୍କ ନାମ ଭଣିତା ଥାଇ ଉପଲବ୍ଧ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱଂତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାରର । ଅବଶିଷ୍ଟ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକର ବଳରାମ ଦାସଂକ ନାଁ ଭଣିତା ସହିତ ଲିପିକାରମାନଙ୍କ ପରିଚୟ ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ପୁରୀ (ଓଏଲ.୮୫୧), ମେଦିନୀପୁର (ଓଏଲ. ୬୯୪, ୬୫୧), ବାଂକୀ(ଓଏଲ୍. ୧୪୧୯), ଛତିଆ (ଓ.ଏଲ୍.୧୭୮୩), ଖୋରଧା (ଓଏଲ୍ ୨୧୯୬) ଅଂଚଳରୁ ମିଳିଛି । ଅନ୍ୟ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାନ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ ।

ଏହି ବହି ସଂପାଦନା ଓ ଚର୍ଚ୍ଚାପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସୁରକ୍ଷିତ ସକଳ ପୋଥିର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଇଛି । (ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ପରିଶିଷ୍ଟ ୧) ମାତ୍ର ସଂପାଦନାପାଇଁ ନିର୍ଭର କରାଯାଇଛି ଡଖ.୫୭୮, ଡଖ.ଚ ୬୪୯ ଏବଂ ଡଖ ୧୭୮୩ ପୋଥି ଉପରେ । ପ୍ରଥମ ପୋଥିଦୁଇଟିର ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ, ମେଦିନୀପୁର । ଉପଲବ୍ଧ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଅଧିକ ପୁରୁଣା । ୭୪୯ ନମ୍ବର ପୋଥି ପୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ । ପୂର୍ଣ୍ଣପାଠୋଦ୍ଧାର ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । (ପତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ୬୧ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ୩୪ ଧାଡ଼ିବିଶିଷ୍ଟ) । ୫୭୮ ନମ୍ବର ପୋଥି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ନିରୋଗ(ପତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ୭୮ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ର ତିନି/ଚାରିଧାଡ଼ିବିଶିଷ୍ଟ) । ଦୁଇଖଣ୍ଡକୁ ମିଳେଇ ପଢ଼ିଲେ ପାଠୋଦ୍ଧାର ସମ୍ଭବ ହେଉଛି । ଉଭୟ ପୋଥିର ପଦ ସଂଖ୍ୟା ଯଥାକ୍ରମେ ୩୯୬(କେଉଁଠି ତିନି ଧାଡ଼ି ତ କେଉଁଠି ଚାରି ଧାଡ଼ି) ଓ ୪୫୦ (ଚାରିଧାଡ଼ି) । ଏତେ ସଂଖ୍ୟାଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟର କାରଣ ବୁଝିହେଉନାହିଁ । ହୋଇପାରେ, ଏହା ଲିପିକାରମାନଙ୍କ ମାନସିକତାର ପ୍ରତିବିମ୍ବନ/ପ୍ରତିଲିପି । ମାତ୍ର ପଦଗତ ସାଦୃଶ୍ୟ ଅଧିକ । ଏଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ବାଚନର କାରଣ, କେବଳ ପ୍ରାଚୀନତା ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ମିଳୁଛି ମେଦିନୀପୁରରୁ, ଅଧୁନିକ ରାଜନୀତିକ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଦୂରରେ ଏବଂ ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଛି ଯେ, ଦୂର ଅଥବା ସୁଦୂର ଅତୀତରେ ଏହି ଭୂଭାଗ(ଅଞ୍ଚଳ କୁହାଯାଇପାରେ) ବିଶାଳ ଓଡ଼ିଶା ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ଏଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଲିଖିତ, କି ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆହୃତ- ଏ କଥାର ନିରାଧାର ପ୍ରମାଣ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଶୈଳୀ ଦ୍ୱିପଦୀ । ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ଅସମ । ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତ କୁହାଯାଇପାରିବ । ମାତ୍ର ସାରଳା ଏବଂ ବଳରାମଙ୍କ ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତର ଏହା ସଂକୁଚିତ ରୂପ । ଦୁଇପାଦ ମଧ୍ୟରେ ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟାରେ ବିଷମତା ଅଳ୍ପ । ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ତେରରୁ ଅଠର । ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତର ଚଉଦ ଅକ୍ଷରିରେ ରୂପାନ୍ତର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଏବଂ, ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଛି । ୧୮୬୨ ମସିହାରେ ଲିଖିତ **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ** ପୋଥିକୁ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ । ଏହି ପୋଥି(ନମ୍ବର ଓଏଲ.୧୭୮୩) ୧୨୬ ପତ୍ର, ତିନି/ଚାରି ଧାଡ଼ିବିଶିଷ୍ଟ ।

ପୋଥି ନିର୍ବାଚନର ଅନ୍ୟ ଦୁଇ କାରଣ, ଏଗୁଡ଼ିକର ଭାଷା ଓ ରଚନାଗତ ସାମ୍ୟ ଓ ବୈଷମ୍ୟ । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ପୋଥିର ଭାଷା ପ୍ରାଚୀନ । ପ୍ରାଚୀନତା ଦୁଇଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ, ତତ୍ସମ ଶବ୍ଦର ବିକୃତ ରୂପ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ/ଆଞ୍ଚଳିକ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ(ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ: ପରିଭାଷା) ତୃତୀୟ ପୋଥିରେ ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟିର ଭାଷାଗତ ବିଶେଷତା ଅପସାରିତ । ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ତାତ୍କାଳିକ, ଆଞ୍ଚଳିକ କି ତତ୍ସମବହୁଳ ନୁହେଁ; ପୁରାଣର ଭାଷା ପରି ବହୁବୋଧ । ବହିର ଲୋକପ୍ରିୟତାର ଏହା ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । ଏବଂ, ସଂପ୍ରତି ବଜାରରେ ମିଳୁଥିବା ମୁଦ୍ରିତ ବହି, ପ୍ରଥମ ତିନୋଟିଠାରୁ ବହୁ ରୂପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗ ଓ ପଦବନ୍ଧ(ଦ୍ଧ)ଗତ ଅମେଳ ମାତ୍ରାଧିକ ।

ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣକୁ ଆମେ ବ୍ରତକଥାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇଥାଉ । କୌଣସି ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତି(ଦେବତା ଓ ଦେବୀ)ଙ୍କ ତୁଷ୍ଟୀକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ନିରାମୟ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା -ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ରତକଥାର ସୃଷ୍ଟି । ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୀକରଣର ବିଧି ଓ ଶକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧି- ଉଭୟ ଥାଏ । ୧୮୬୨ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକରେ ବିଧି ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତି ଅଳ୍ପ । ପଲ୍ଲବନ ପ୍ରାୟତଃ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟିରେ ବିଧିବର୍ଣ୍ଣନାର ପଦସଂଖ୍ୟା ନଅ, ଏବଂ ତୃତୀୟରେ ଏଗାର । ବିଧିକୁ ଅମାନ୍ୟ କଲେ, ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ପରିବାର କେଉଁକେଉଁ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବ, ତତ୍ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପଦ ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ନଅରୁ ଏଗାର ପଦ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବିଧିର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ସଂପ୍ରତିଉପଲବ୍ଧ ବଜାର ସଂସ୍କରଣରେ ପଦସଂଖ୍ୟା ୭୧ । ନିଷେଧାତ୍ମକ ପଦ ସଂଖ୍ୟା ଅଠାବନ । ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଛି, ନାରୀକୁ ପୈତୃକ ସଂପତ୍ତି ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ଏବଂ ଆମୃତ୍ୟୁ ପୁରୁଷର ଅତି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସେବିକା (ଦାସୀ କୁହାଯାଇପାରେ) ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବାପାଇଁ ଏହା ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜ-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକ ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ଚକ୍ରାନ୍ତ । ଏହି ଚକ୍ରାନ୍ତକୁ ଦେଶର ପାରିବାରିକ ଓ ପ୍ରାଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ନିୟନ୍ତ୍ରକ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିବା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ- ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସଂପର୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ବୈଧ କରିଦିଆଯାଇଛି । ଭୟସୃଷ୍ଟି ମାଧ୍ୟମରେ ଭକ୍ତି-ବୈଧୀକରଣର ଏହା ଏକ ଅଭିନବ ପରିଯୋଜନା । ବ୍ରତ ଓ ଓଷାକଥାଗୁଡ଼ିକର ତାହା ମଞ୍ଜ । ଅଧିକ କୌତୂହଳର କଥା, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ଗଣଦେବତୀକୁ ଗୃହଦେବୀରେ ରୂପାନ୍ତର କରିଦିଆଯାଇଛି । ଘରେଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା, ଦାଣ୍ଡରେ ନୁହେଁ । ଅର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିର, ସମାଜର ନୁହେଁ । ଆପଣାକୁ ବିତ୍ତଶାଳୀ କରିବାପାଇଁ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏବେ ଏକ ଅପ୍ରତିହତ ମାଧ୍ୟମ । ଏବଂ, ପତ୍ନୀମାନେ କାଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପ୍ରତିମା । ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶବ୍ଦଟିଏ ତିଆରି ହୋଇଯାଇଛି । କୁହାଯାଇଛି, ଦୁହିତା, ଦୁଇକୁଳକୁ ହିତା । ବିଧିଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଲେ ଲାଗୁଛି, ନାରୀ ସତେ ଯେପରି ପାରିବାରିକ ସୁଖ ଓ ଅନନ୍ଦର କେନ୍ଦ୍ର । ମାତ୍ର ତାହା ବାସ୍ତବ କି, ଅବଶ୍ୟ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ପୁରାଣ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେ ଗୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ ରହିଥିଲା । ପ୍ରଥମ ତିନିଗୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ ପରସ୍ପର ସହିତ ସୂତ୍ରାୟିତ । ତେଣୁ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଭାବରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା । କୌଣସି ରଚନାର ଇତିହାସ ନିରୂପଣ କାଳରେ ଆମେ ତାହାର ଭାଷା, ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ, ସମକାଳୀନ-ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ପରିମଣ୍ଡଳ ଏବଂ ସମକାଳ ଓ ପରବ□ୀକାଳର ରଚନା ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଆଦି ପ୍ରସଂଗ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଥାଉ ।

ଆଜିକାଲି ବଜାର ଓ ସବୁସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁ **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ** ବହି ମିଳୁଛି, (ତାହାକୁ ବଜାରି ସଂସ୍କରଣ କୁହାଯାଇପାରେ) ପଢ଼ିଲେ, ଜଣେ ଆଦୌ ମାନିନେବ ନାହିଁ ଯେ, ଏହା ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ରଚନା । କାରଣ ଲିଖନଶୈଳୀ ଦ୍ୱିପଦା ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ ଚଉଦଅକ୍ଷରି । ଭାଷା- ସର୍ବଜନବୋଧ ଏବଂ ଶବ୍ଦ ଲିଖନଶୈଳୀ ଆଧୁନିକ, ଅର୍ଥାତ୍ ଊନବିଂଶ ଓ ବିଂଶଶତାବ୍ଦୀକାଳୀନ । ଏଥିରେ 'ଟଙ୍କା' ଓ 'ପାଣ୍ଡୋଇ' ଆଦି କେତେକ ଶବ୍ଦ ରହିଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦଭଣ୍ଡାରକୁ ଆସିଛି । ଆମେ ଜାଣୁ, ସାରଳାଓ ବଳରାମଙ୍କ ରଚନା(ବିଶେଷତଃ ମହାଭାରତ, ଚଣ୍ଡୀପୁରାଣ, ରାମାୟଣ) ତତ୍ସମ ଓ ତଦ୍‌ଭବ ଶବ୍ଦର ଲୋକମୁଖ ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ କଥିତ ଶବ୍ଦର ଭଣ୍ଡାର । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟବାଦ-ସଂକ୍ରମିତ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ଓ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବଜନବୋଧ ପରିପ୍ରକାଶ ।ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତିବାଦ । ପୁନଶ୍ଚ ଉଭୟ କବି ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତ-ପ୍ରିୟ । ଏହି ବୃ□ ଦ୍ୱିପଦା ଓ ବିଷମ ଅକ୍ଷରବିଶିଷ୍ଟ । ବଳରାମ ମଧ୍ୟ ରାମାୟଣକୁ ଏହି ବୃତ୍ତରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଏହି ଭବ୍ୟକୃତି ପଣ୍ଡିତ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ ଓ ତାଙ୍କ ମିତ୍ରମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଚଉଦଅକ୍ଷରିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି ।[୬] ମୁଦ୍ରିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣରେ ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତ ଅନୁପସ୍ଥିତ । ତେଣୁ ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଏହି ରଚନାକୁ ବଳରାମଙ୍କ ଲେଖନୀ-ପ୍ରସୂତ କହିବା "ଅବିଜ୍ଞତା" ଯୁକ୍ତି ଅବାନ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

ଏବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ରଚୟିତାଙ୍କ ପରିଚୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଆସିବା । ବଳରାମ ଦାସ ପୁରାଣର ସର୍ବସ୍ୱୀକୃତ କବି । ମାତ୍ର ଗବେଷକମାନେ ପଂଚଦଶରୁ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଅବଧିରେ, ଜଣେ ମାତ୍ର ନୁହନ୍ତି, ବଳରାମ ଦାସ ନାମଧାରୀ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଂକ ବ□ମାନକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ନାଁ ମାତ୍ର ଭଣିତା ଥାଇ **ଜଗମୋହନରାମାୟଣ, ଭାବସମୁଦ୍ର, ବଟଅବକାଶ, ଭାଗବତଗୀତା** ଆଦି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଛୋଟବଡ଼ ରଚନା ମିଳୁଛି । କେତେକ ମୁଦ୍ରିତ ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ସୁରକ୍ଷିତ । ମାତ୍ର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଦାଶରଥି ଦାସଂକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସକଳ ଗବେଷକ **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ** ଓ **ଜଗମୋହନକାର** ବଳରାମଂକୁ ଜଣେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।[୭] ସେମାନେ ଏପରି କହିବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ, ଆକାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁଇଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶପାତାଳ ଦୂରତା ରହିଛି, ମାତ୍ର ଭାବଗତ ଓ ଆଦର୍ଶଗତ ବିଚାରରେ, କବି-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଅନୁଭୂତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସମାଜ-ବ୍ୟବସ୍ଥା-ବିରୋଧୀ ମାନସିକତା ଉଭୟରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ**ର ପିତୃତ୍ୱକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଦାଶରଥି ଦାସଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟକୁ ଆମେ ଭ୍ରମ ବା ପ୍ରମାଦ ବୋଲି କହୁନାହୁଁ । ମୁଦ୍ରିତ ବହି ପଢ଼ିଲେ, ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କପରି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବାକୁ ଉଚିତ ମଣିବେ । ତେବେ କେଉଁମାନେ ପ୍ରମାଦ ସୃଷ୍ଟିର ସୂତ୍ରଧର ? ଉ□ରରେ ଅଳ୍ପରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ, ସେମାନେ ମୂଳପୋଥିର ଲିପିକାର, ମୂଳରଚନା ପରିବ□ନ-ଅନୁରାଗୀ ଅନୁସର୍ଜନକାରୀ, ସଂସ୍କୃତ-ବିଶ୍ୱସ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ପ୍ରକାଶକ । କେଉଁ ବିଶେଷ କାରଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ରଚନା ଉପରେ କଳାପାହାଡ଼ି ଆକ୍ରମଣମନସ୍କ କରିଛି, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ**ର ଅପବାଦୀକରଣର ସୂତ୍ରଧରମାନଙ୍କୁ କାରଣ ପଚାରିବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱୟଂ ଗ୍ରନ୍ଥକ□ାଂକ ସର୍ଜନ ମାନସିକତାର ଗୁଣସୂତ୍ର ଖୋଜାଯାଇପାରେ ।

ଗ୍ରନ୍ଥକ□ାଂକ ବିହାର କ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର । ସେ ପୁଣି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ।ସେହି ନ୍ୟାୟରେ, ସମକାଳୀନ ଉତ୍କଳର ସମାଜ, ରାଜନୀତି, ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତି- ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମିକ ସଂପର୍କ ଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କାରଣ, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ଦିଅଁ- ସମକାଳର ଦିଅଁ ମାତ୍ର ନୁହନ୍ତି, କ୍ଷମତାତନ୍ତ୍ରର ଈଶ୍ୱର । ରାଜାଙ୍କର ରାଜା । ଗଜପତିଙ୍କର ପତି । ରାଜା ରାଜେଶ୍ୱର ମହାଗଜପତି ।[୮] ବଳରାମ ସେହି ମହାପତିଂକ ପତିତ୍ୱ(ପ୍ରଭୁତ୍ୱ), ଅର୍ଥାତ୍ ଅସହାୟ-ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବା ଶକ୍ତିମନ୍ତ କରିବାପାଇଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଉଛନ୍ତି । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ଦିଅଁଙ୍କ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଓ ପାରିବାରିକ ଜୀବନକୁ ମଂଜ କରୁଛନ୍ତି । ଏବଂ, ବର୍ଣ୍ଣନାକ୍ରମରେ ସମକାଳର ସ୍ୱର ଓ କାଳର ମଣିଷମାନେ କାହାଣୀର ଚରିତ୍ର ହୋଇଛନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ର ଦେବତା ମାନବାୟିନିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା କାଳ ଓ କାଳ-ସଂପୃକ୍ତ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଏତେ କଳାତ୍ମକ ରୀତିରେ ସମୀକୃତ କରିଦେଉଛି ଯେ, କୃତିତ୍ୱ ଜନସମୁଦାୟର ପ୍ରାଣକୁ ସମ୍ମୋହିତ କରୁଛି ଏବଂ ତାହା କାଳୋତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉଛି ।

ଏପରି କାହିଁକି ଘଟେ ? କାରଣ, ଆମେ ଜାଣୁ, କୌଣସି କାଳଖଣ୍ଡର ମଣିଷ ଆପଣାର ଜୀବନ ବଂଚିବାପାଇଁ କ୍ଷମତାସୃଷ୍ଟ ବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇପଡ଼ିଲେ, ତାର ବିଶ୍ୱାସ ଆହତ ହେଲେ, ବିକଳ୍ପ ଖୋଜେ । ଏବଂ, ଏଥିପାଇଁ ସର୍ଜନକର୍ମ(ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ, ଚିତ୍ର, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ନାଟକ)ର ଯେଉଁ ଭବ୍ୟଭୂମିକୁ ପାଇଯାଏ, ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନିଏ । ଏହି ବିକଳ୍ପ ଅନ୍ୱେଷୀ ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ

ବିପ୍ଳବୀ, ସନ୍ତ। ସେମାନେ କ୍ଷମତାସୃଷ୍ଟ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ-ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାବିରୋଧୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ। ସମକାଳର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ବହୁଭୂମିରେ ଆମେ ସମମାନସିକତାର ମଣିଷମାନଙ୍କ ଦେଖୁ। ବଳରାମ ଦାସ ସେହି ଭାବାଦର୍ଶର ଅନ୍ୟତମ ଉଦାହରଣ। ସମକାଳର କ୍ଷମତା-ପୀଡ଼ିତ ଜନସମୁଦାୟର ଧର୍ମସ୍ଥ-ଜୀବନ(ଧର୍ମଜୀବନ ନୁହେଁ) ତାଂକୁ ଆହତ ଓ ଚକିତ କରିଛି। ବିଚାରର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ସେ କାହାଣୀ ଓ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଗତାଗତ ଭୂମିରେ ପାଇଯାଇଛନ୍ତି। ଭୂମି ଦିବ୍ୟ, ଚରିତ୍ରମାନେ ବି ଦିବ୍ୟ। ସେମାନେ ପୁଣି ସମୁଦାୟ, କ୍ଷମତା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଅଧିପତି। ସେ ଆପଣା ସର୍ଜନଶକ୍ତିରେ ଦିବ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରପଂଚାୟିତ କରିଦେଇଛନ୍ତି। ଦିବ୍ୟ ଓ ଅଦିବ୍ୟ (ପ୍ରପଂଚ) ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଖେଳ ଜମିଛି। ଶ୍ରୋତା ଓ ପାଠକ, ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ ସମୁଦାୟ, ସହୃଦୟ ଭୋକ୍ତା ହୋଇଯାଉଛି। ଏହି ଖେଳର କଳାରୂପ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ।

କିଏ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ? କିଏ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର? ଏକ ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଗୁମୁଟିବିହାରୀ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ବିଶ୍ୱାସ, ନା ଅନ୍ୟ କେହି? କେଉଁଠି ଥିଲେ ସେ/ସେମାନେ? ପ୍ରଥମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକ ପରିଚୟ ଖୋଜାଯାଉ। ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଣିଷର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଚେତନା-ପ୍ରସୂତ ଜୀବନୀ-ଶକ୍ତିରଅନ୍ୟତମ ରୂପ। ଏହି ଜୀବନୀଶକ୍ତି ଜଗତ ଓ ଜଗତ-ସୃଷ୍ଟ ସକଳ ସଂପଦର ଜନ୍ମ, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ। ତେଣୁ ତାହା ଉଭୟ ବିସ୍ମୟ ଓ ବାସ୍ତବ। ମଣିଷ ପ୍ରଥମେ ଭୂମି ଓ ପ୍ରକୃତି ଜଗତରେ ବିସ୍ମୟକୁ ଅନୁଭବ କରୁଛି। ଏଥର ସେ ଚାହୁଁଛି, ସେମାନଂକ ଗହଣରେ ବଂଚୁଥିବା ଅନ୍ୟ ଏକ ଦେହକୁ। ସେ ନାରୀ। ଏକ ସର୍ଜନକ୍ଷମା ଜୀବ। ତାର ବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଶରୀରକୁ ଯୁକ୍ତ କରିଦେଉଛି। ନାରୀ ଏବେ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣ, ବିସ୍ମୟ ଓ ବାସ୍ତବତାର ଯୁକ୍ତ-ସ□, ତେଣୁ ପୂଜ୍ୟା। ଚେତନା ଉଦୟନ କାଳରୁ ପୃଥିବୀର ସକଳ ଭୂମିର ମଣିଷ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାରୀକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଏହି ଅବବୋଧରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିନାହିଁ। ଫଳତଃ, ନାରୀ ପ୍ରଜନନ-ମରଣ, ବିଦ୍ୟା ଓ ଅନ୍ନ- ଏହି ତ୍ରିଶକ୍ତିର ଅଧିକାରିଣୀ ରୂପରେ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଛି। ମାତ୍ର ମଣିଷ କାଳକ୍ରମେ ନାରୀର ସର୍ଜନ-ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପୁରୁଷର ସଂପର୍କକୁ ଅନୁଭବ କରିଛି। ପୁରୁଷର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ନାରୀତ୍ୱ ଅର୍ଥହୀନ, ତେଣୁ ପୌରୁଷ ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା। ଏହି ଅବବୋଧ ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷକୁ ଏକ ଭାବରେ ରୂପାନ୍ତର କରିଦେଇଛି। ଅର୍ଥାତ୍, ବ୍ୟକ୍ତିର ଜନ୍ମ, ଜୀବନଯାତ୍ରା ଏବଂ ଯାତ୍ରାକାଳୀନ ଆନନ୍ଦ ଓ ନିରାପ□-ସକଳ ଅବଶ୍ୟ ଯୁଗ୍ମସ□ର ସାଧନା-ନିର୍ଭର। ମାତ୍ର ପୁରୁଷ ନୁହେଁ, ନାରୀ ଯେ ଶକ୍ତିରୂପା, ସକଳ ସର୍ଜନ-କର୍ମର ଈଶ୍ୱରୀ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ନିୟନ୍ତ୍ରିକା- ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭାବାଦର୍ଶକୁ ମଣିଷ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରୁନାହିଁ। ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାମକ ଚରିତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ଏହାର ଉଦାହରଣ। ଭାରତୀୟ ମନୀଷୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାକ୍-ବୈଦିକ କାଳରୁ ଅବଧି-ପ୍ରଜନନ, ଶସ୍ୟ; ଅନ୍ନ, ଆନନ୍ଦ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟ; ଅନ୍ୟ ପରିଭାଷାରେ ଜୀବନୀଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ ରୂପରେ ସମ୍ମାନ ଦେଇଆସୁଛି। ବିଧିମତେ ପୂଜା କରୁଛି। ଶସ୍ୟକେଣ୍ଡାହସ୍ତା ନାରୀ, ବେଦରେ ଶ୍ରୀସୂକ୍ତ; **ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ଭାଗବତ, ମତ୍ସ୍ୟପୁରାଣ, ପଦ୍ମପୁରାଣ, ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣ** ଆଦି ଅକ୍ଷରକର୍ମରେ ପାଳନକ□ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ରୂପାନ୍ତରିତା ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି।[୯]

ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ, ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ପୁରୁଷୋ□ମ। ସେ ଶଂଖ-ଚକ୍ର-ଗଦା-ପଦ୍ମଧାରୀ ବିଷ୍ଣୁ, ନାରାୟଣ, ସଂସାରର ପାଳନକ□। ଏବଂ, ସ୍ୱୟଂ ଅଣାକାର, ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ। ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରତୀକ। ସକଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ପୁରୁଷର ଏହି ଶୀର୍ଷାୟନ ଦୃଶ୍ୟରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଶକ୍ତି ଏବେ କ□ଚ୍ୟୁତ। ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଆଦୌ ଆକସ୍ମିକ ନୁହେଁ, ପୁରୁଷର ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମର ଫଳ। ସମ୍ଭବତଃ ଶକ୍ତିର ଅହଂକାର ଓ ଅଧିକାରବୋଧ ପୁରୁଷକୁ ଆହତ ଓ ଆତଂକିତ କରିଛି। ତାର ସ୍ଥିତି ଏବେ ବିପନ୍ନ। ତେଣୁ ସ୍ଥିତି ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ସେ ଆୟୁଧ ଖୋଜିଛି। ଆୟୁଧ କହିଲେ, ଅନ୍ୟର ଦୁର୍ବଳତା ଆବିଷ୍କାରଣ ଓ ଆପଣା ଶକ୍ତିରେ ଅନ୍ୟ-ଦୁର୍ବଳତାର କ୍ରମନିର୍ମୂଳୀକରଣ। ଆୟୁଧ ମିଳିଯାଇଛି। ଦୁଇଗୋତ୍ରର ଆୟୁଧ, ବଳପ୍ରୟୋଗ ଓ ତୁଷ୍ଟୀକରଣ। ପ୍ରଥମ, ସେ ବିପୁଳ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଅଧିକାରୀ- ବପୁବନ୍ତ ଓ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ। ଦ୍ୱିତୀୟ, ବାହ୍ୟତଃ ନାରୀ ଉଗ୍ରାପରି ବୋଧହେଉଛି। ମାତ୍ର ବାସ୍ତବତଃ, ସେ ଏକ ସମ୍ମୋହନ, ତେଣୁ ତାକୁ ସହଜରେ ବଶୀଭୂତା କରିବା ସମ୍ଭବ। ମୋହଗ୍ରସ୍ତ କରିବାପାଇଁ ମନ୍ତ୍ର, ଚାଟୁ ଏବଂ ଚି□ଓ ସ୍ନାୟୁଉ□କ ଉପଚାର। କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତାର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଏତେ ସହନଶୀଳ ଓ ଭାବ-ବିଦଗ୍ଧ ଯେ, ସେ ଅତୀତର ସକଳ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ନିଃସ□ରେ, ଅନ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତୁତିରେ ଭୁଲିଯାଇପାରେ। ଏହି ଦୁଇଟିକୁ ଅଧିକ ଧ୍ୱଂସାତ୍ମକ କରିବାପାଇଁ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଧିବିଧାନ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ତିଆରି କରାଯାଇଛି। ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ପରିବାରରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଆୟତନରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ କରିଦିଆଯାଇଛି। ମୁକ୍ତିବୋଧର ସକଳ ପଥ ଏବେ ଅବରୁଦ୍ଧ। ମାତ୍ର ଶକ୍ତିର ତାତିକୁ ପୁରୁଷ, ବାସ୍ତବତଃ, ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିଛି କି? ସମୟକ୍ରମେ ନାରୀର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ପୁରୁଷର ଅହଂକାର ଓ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୀକରଣ ମନ୍ତ୍ରର ବୈକଲ୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରିଛି। କାରଣ, ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ସ□ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି। ଉଭୟ ବଂଚିବେ। ତେଣୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ସମାଧାନ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ, ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ।

ସମାଧାନ କହିଲେ- ଦୁଇ ନିର୍ଭରଶୀଳ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ଓ ସମର୍ପିତ ସହାବସ୍ଥାନ । ଏହା ଯେତେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ସହଜ ବୋଲି ଲାଗେ, ବାସ୍ତବତଃ ତାହା ନୁହେଁ ।

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, କାଳକ୍ରମେ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଦେଇଛି, ପୁରୁଷ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବିଚାରିତ ଭାବରେ ଶକ୍ତିକୁ ପଦାର୍ଥବତ୍ ଆପଣା ଉପଭୋଗର ସାମଗ୍ରୀରେ ରୂପାନ୍ତର କରିଦେଇଛି । ଜଣେ ନାରୀ ଉପରେ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତପାଇଁ ଏକାଧିକ ପୁରୁଷ ସମର ଭୂମିକୁ ଡେଇଁ ପଡୁଛନ୍ତି । ଶକ୍ତିରୂପା ନାରୀର ଶରୀର ଯେପରି ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂପଦ । ମାତ୍ର ସବୁକାଳରେ, ଶକ୍ତି ହାତରେ ପରାଜିତ ହେବାର କାରୁଣ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ପୁରୁଷ । ଅକଥନୀୟ ପରାଭବ ବି ଭୋଗୁଛି । ଶକ୍ତି ଜିତୁଛି । ବଳରାମ ଦାସ, ପୁରୁଷ ଓ ଶକ୍ତି, ଏହି ଦୁଇ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିନିୟତ ସଂଘଟିତ ଝଗଡ଼ାକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏକ ଆଖ୍ୟାୟିକା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପୁରୁଷାକାରର ପ୍ରତୀକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାଙ୍କ ଅଗ୍ରଜ ବଳରାମଙ୍କ ଅସହାୟତାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି ।

ଏବେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପାଖକୁ ଆସିବା । କ୍ଷେତ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ଅଧିପତିଂକ ନାଁରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝିହେଉଛି, ଏହାର ଈଶ୍ୱରୀ ଶ୍ରୀ, ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ର କ୍ଷେତ୍ରର ସେ ନିୟନ୍ତ୍ରିକା । କ୍ଷେତ୍ର ପୂର୍ବରୁ ଥିଲା । ନାଁ ପୁରୁଷୋ□ମ କ୍ଷେତ୍ର । ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ସହିତ ‘ଶ୍ରୀ’ଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ‘ଶ୍ରୀ’ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରବକ୍ତା ରାମାନୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ(ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ) ।[୯] ‘ପୁରୁଷୋତମ’ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ହୋଇଛି । ସେ କହିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି- ଶ୍ରୀହୀନ ସଂସାରର ସ୍ଥିତି ନାହିଁ, ପଂଚରାତ୍ର ଦର୍ଶନରେ ଏହି ବିଚାରର ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ରହିଛି ।[୧୦] କୁହାଯାଇଛି- ବିଷ୍ଣୁ(ପୁରୁଷ) ଚେତନାରହିତ । ‘ଶ୍ରୀ’ ଜୀବନୀଶକ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁ ଚେତନା ଉନ୍ମୀଳନ ଓ ଗତିଶୀଳତାର କାରଣ । ମାତ୍ର ପୁରୁଷ ଗତି ପାଇଲେ କାଳେ ଅଧିକାର ପ୍ରମ□ ହୋଇଯାଏ । ପାପ ଓ ଅପବିତ୍ରତାକୁ ସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କରିପାରେନାହିଁ । ଅନମନୀୟ ଅସ୍ୱୀକୃତିବୋଧ ତାକୁ ଅନ୍ୟପ୍ରତି ଅନୁଦାର କରିଦିଏ । ରାମାନୁଜ ପୁରୁଷର ଏହି ମାନସିକତାକୁ ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ପୁରୁଷର ‘ଅହଂବୋଧ’ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ସେ ମାତୃଶକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ କରିଛନ୍ତି । ଶକ୍ତି ଏବେ ଶ୍ରୀ, ଲୋକମାତା, ରମା । ସନ୍ତାନବତ୍ସଳା । ତାଂକ ହୃଦୟରେ ଦକ୍ଷା ଓ କ୍ଷମା । ରୂପ, ଭାବ, ବିଚାର-ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଅନୁପମା । ଶ୍ରୀସଂପନ୍ନା, ସୀତା । ଏବଂ, ଶ୍ରୀରାମ ପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ପୁରୁଷର ସେ ଅଂକଶାୟିନୀ । ଗୋଟିଏ ହାତରେ ସ୍ୱାମୀ ଓ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ସନ୍ତାନ । ରାମାନୁଜଙ୍କ ଅଧିନାୟକତ୍ୱରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପାଖରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ାଯାଇଛି । ସେ ସେଇଠି ଏକୁଟିଆ ରହିଛନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କ କଥା ବୁଝୁଛନ୍ତି, ଗେହ୍ଲା କରୁଛନ୍ତି । ବଂଚିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବି ପୂରଣ କରିଦେଉଛନ୍ତି ଯଥାସମ୍ଭବ । ସ୍ୱାମୀ ନୁହନ୍ତି, ସନ୍ତାନମାନେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ।[୧୧]

ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକର ବହୁ ନାଁ ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷ୍ଣୁପାଟରାଣୀ, ସାଗରଦୁଲଣୀ, ଦରିଦ୍ରଭଂଜନୀ, ଜଗତ୍ମାତା । ସବୁ ନାଁ ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଇଠାକୁରାଣୀ । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ, ଭାଗବତ, ଦେବୀଭାଗବତ, ପଦ୍ମପୁରାଣ(ସୃଷ୍ଟିକାଣ୍ଡ), ବ୍ରହ୍ମବୈବ□□ପୁରାଣ- ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ସେ ପାଳନକ□ୀ । ପୁରାଣକାରମାନେ ଆପଣା ଆପଣାମତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଜାତକ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସର୍ବସ୍ୱୀକୃତ ଜାତକରେ- ସେ ସାଗରକନ୍ୟା । ସମୁଦ୍ର-ମନ୍ଥନ-ସମ୍ଭୂତା, ଅର୍ଥାତ୍ କାଳ-ସମ୍ଭୂତା ‘ଦିବ୍ୟକାନ୍ତି ଓ ଅନ୍ନର ଅଧିକାରିଣୀ । ପୁଣି ଶୁଚିମତୀ ଓ କୋମଳହୃଦୟା । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାଁ କମଳା । ଶାକ୍ତଦର୍ଶନ ତାଙ୍କୁ ଦଶ ମହାବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛି ।[୧୨] ସେ ଶେଷ ମହାବିଦ୍ୟା । ପ୍ରଥମା ହେଉଛନ୍ତି କାଳୀ । ସେ କାଳୀଙ୍କ ପରି ଉଗ୍ରା, କି ପ୍ରଚଣ୍ଡା ନୁହନ୍ତି । ନୁହନ୍ତି ରହସ୍ୟମୟୀ । ତାଂକ ଆଚରଣ ବହୁଭାବରେ ବାସ୍ତବତାର ନିକଟବ□ୀ । ତେଣୁ ସ୍ପଷ୍ଟ । ସେଥିପାଇଁ ତାଂକୁ ମାୟା ନୁହେଁ, ସତ୍ୟର ଅନୁପମ ସ□ାର ମାନ୍ୟତା ଦିଆଯାଇଛି । ଲାଗେ-ସେ ବ୍ୟକ୍ତି-ଚେତନାରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଉ□ରଣର ସର୍ବମୂଳ ଶକ୍ତି । ଧ୍ୱଂସ ନୁହେଁ, ଅଧିକତର ସହୃଦୟା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦଶମହାବିଦ୍ୟା ଅବଶ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀ ବା କମଳା ପ୍ରଧାନ । ସେ ମାୟାରୂପୀ । ଏବଂ, ପ୍ରବୃ□ିଚାଳିତ । ସ୍ୱାମୀ, ପରିବାର, ସଂସାରଜନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥପରତନ୍ତ୍ରତା, ଆଳସ୍ୟ, ଅଶୁଚିଗ୍ରସ୍ତ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ପ୍ରତି ତାଂକ ଭିତରେ ଗଭୀର ଅଭିମାନ ଓ କ୍ରୋଧ । ମାତ୍ର ଅଧିକତର ରହିଛି ସହୃଦୟତାବୋଧ । ସେ ଉଭୟର ସମୀକୃତ ଶକ୍ତିସ□ା । ବଳରାମ ଦାସ ଆପଣା ରଚନାରେ ଏହି ଲୋକମାତା କମଳାଙ୍କ କଥା ହିଁ କହିଛନ୍ତି ।

ପା□

ଆମପାଇଁ ଏବେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ, ବଳରାମଙ୍କ ନାଁ ଭଣିତା ଥାଇ ମିଳୁଥିବା କୁନି ରଚନା ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ପରିକଳ୍ପନା, ନା ମୂଳଟି ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଥିଲା, ଏବଂ, କବି ଆପଣା ପ୍ରତିଭାରେ ତାହାକୁ ଶବ୍ଦରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ କହିଛି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଲେ ଦର୍ଶନ ଓ ଜୀବନରେ । ଶକ୍ତିଂକ ତ୍ରିବିଧ ରୂପ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅନ୍ୟତମା, ପାଳନକ□ୀ, ଅନ୍ନର ଅଧିକାରିଣୀ । ଅନ୍ନ ବିନା ଯଦି ହଂସହାନି’- ଅନ୍ନହସ୍ତା ଶକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିଦେହର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ମନର ଆନନ୍ଦର କାରଣ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ନସର୍ବସ୍ୱ ଜୀବନର ମାନସିକତାକୁ କ୍ଷମତା ବୁଝିପାରିଛି । ଅନ୍ନ, ଏବେ, ତାପାଇଁ ସାଧାରଣ ପଦାର୍ଥ ମାତ୍ର ନୁହେଁ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜଜୀବନର ନିୟନ୍ତ୍ରିକା- ଶକ୍ତି,

ପ୍ରକୃତ କ୍ଷମତା । ହାତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ, କ୍ଷମତାଭୋଗ ଜଣକପାଇଁ ଆଉ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରିବନାହିଁ । ଏଥର ଅନ୍ନ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ କ୍ଷମତା ଏକ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭାବାଦର୍ଶ, ବ୍ୟାସଙ୍କ ମହାଭାରତର ଭାବଭୂମି । ଦୁର୍ଯୋଧନ ଚରିତ୍ର ମାଧମରେ ସେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ-ଶକ୍ତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଏକଥା ମଧ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ଶକ୍ତିର ସଂଯତ ଓ ସଂହତ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ କ୍ଷମତା ଅସମର୍ଥ ହେଲେ, ତାହା ଆନନ୍ଦ ନୁହେଁ, ଧ୍ୱଂସର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ୟାସଙ୍କ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭାବାଦର୍ଶ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କ ଚେତନାକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଛି । ସାରଳାଙ୍କ **ମହାଭାରତ** ଓ ବଳରାମଙ୍କ **ରାମାୟଣ,** ଏହାର ଭଲ ଉଦାହରଣ । ପ୍ରଥମେ ସାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତ ଭିତରକୁ ଯିବା । ମହାଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବରେ ସାରଳା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସ୍ତୁତି ସହିତ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବୈଚିତ୍ର ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମଦମ□ପୁରୁଷ ଆପଣା ପତନର କିପରି କାରଣ ହୁଏ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମାଧମରେ କବି ଏହା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧାରୀ ଓ ଧ୍ରୁତରାଷ୍ଟଙ୍କ ବଡ଼ପୁଅ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ । ଜନ୍ମ ପରେ ନବଜାତକକୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର କୋଳରେ ଧରିଛନ୍ତି । ବିଦୁରଙ୍କୁ ପୁଅର ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ବିଦୁର କହିଛନ୍ତି, ଏ ପୁଅ ମହାବଳବନ୍ତ, ମାନଗୋବିନ୍ଦ, ଚଉଷଠି ଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ, ଜମ୍ବୁଦୀପରେ ଏକଛତ୍ର ରାଜା ହୋଇବେ ।

ଦୁଇପାଦରେ ଅଛଇ ଯେହାର ପଦ୍ମ ଚିହ୍ନ
ଶଂଖ ପଦ୍ମନିଧି ବେନି କରତଳେ ସୋହାବନ ।
ଯବ, ମତ୍ସ୍ୟ, ଆରୋପଣ ଯେହାର ଦକ୍ଷିଣ କରସ୍ଥଳି
ଉଭୟ ପଦ୍ମ ବିଦ୍ୟମାନ ଶୋହାବନ ଅଙ୍ଗୁଳି ।

ମାତ୍ର ଯେହାର ଜନ୍ମ କଳିଅଶଂରେ । ଯେହାକୁ ମୂର୍ଚ୍ଛି ପାରିଲେ, ଅନ୍ୟ ଅନେଶୋତ ପୁତ୍ର ବଂଚିଯିବେ । ବଂଶ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବ । (ଆଦିର୍ପବ: ୨ୟ ଖଣ୍ଡ)

ଅନ୍ୟ ଏକ କାହାଣୀ । ସମ୍ପ□କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି କୌରବ-ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ମଧରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଆପୋଷ ସମାଧାନପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦୂତ ଭାବରେ ତୃତୀୟ ଥର ଦୁର୍ଯୋଧନ ପାଖକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଛନ୍ତି । ରାଜାଙ୍କର ଏପରି ଆଚରଣକୁ ଭୀଷ୍ମ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିନାହାନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- କୃଷ୍ଣ ଚାଲିଗଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚାଲିଯିବେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକ ଅଭାବରେ ରାଜ୍ୟରେ ଅରିଷ୍ଟ ଦେଖାଦେବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଅଭାବେ ରାଜ୍ୟର ଯାଇଟି ସଂପଦ
ବଡ଼ ବିପଦ ଉପୁଜି ପଡ଼ଇ ପରମାଦ ।
ଲକ୍ଷେ ରାଜନର ବାବୁ ତୁ ଅଟଇ ମଉଡ଼ମଣି
କୋଟିପାଦେ ଅନୁବ୍ରତେ ତୋର କନ୍ଧେ ବିଜେ କମଳିଣୀ ।
ତୁ ଅତିଅନ୍ତ ବିଚକ୍ଷଣ ଶ୍ରୀମହାଲକ୍ଷ୍ମୀର ପରସାଦେ
ଅଥବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡ଼ିବଟି ତୋତେ ହାଦେ ।

(ମହାଭାରତ,ଉଦ୍ୟୋଗ ପର୍ବ)

ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କାହାରି ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦ୍ୱାରକା ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ କାନ୍ଧରୁ ମଧ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦୂରେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ରାଜ ଉଆସ ଓ ରାଜ୍ୟ, ସବୁଠାରେ ଅଶାନ୍ତି ।

ଆକାଶରୁ ରକ୍ତ ବର୍ଷା ହୋଇଛି । ଧନୁର ଗୁଣ ଛିଡ଼ିପଡ଼ିଛି । ଅକାଳରେ ଉଲ୍‌କାପାତ ହୋଇଛି । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଶିରରୁ ମୁକୁଟ ତଳେ ଖସିପଡ଼ି ଚୂନା ହୋଇଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାପାଇଁ ଶକୁନି ସହିତ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦ୍ୱାରକା ଯାଇଛନ୍ତି । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ତୁତି ଏହିପରି ।

ମାଳାଦେଇ ବରିଲୁ ତୁ ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଦେବସ୍ୱାମୀ
ଚଂଚଳା ନାମ ବହିଲୁ ଗୋ ଚଂଚଳା ନାମ ଭ୍ରମି ।
ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇଣ ନ ରହୁ କେଉଂଣସି ଠାବେ
ଚଂଚଳା ନାମଟି ତୋତେ ଦିଲେ ବାସୁଦେବେ ।
ମା ଗୋ ବିଷମ ପ୍ରଳୟକାଳେ ନାମ ତୋ ଶତଶ୍ରିୟା
ପଦ୍ମମାଳେକ ହୋଇ ବିଘଂସିଲୁ ନାରାୟଣଙ୍କ ହିୟା ।

ସେ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ାକେ ଶତେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଯେ ଜାତ
ଖଟନ୍ତି ମାତଙ୍ଗୀ ଦିବସକେ ସେ ପୁଣ ହୁଅନ୍ତି ନିପାତ ।
କୋଟିୟେ ତୀର୍ଥ ଘେନି ପୁଷ୍କର ଅବିସେକ କରଇ ତୋ ଅଙ୍ଗ ।
ହାଥେ ପଦ୍ମ ପାୟେ ପଦ୍ମ ଲଲାଟେ ପଦ୍ମଚିତା
ପଦ୍ମିନୀ ଦେଖି ଭାବିଲା ତୋତେ ପଦ୍ମନାଭ ଦେବତା ।
କେତେ ପୁଣ୍ୟ ଦେଖି ତୋହର ପଦ୍ମପାଦ ଗୋଟି
ସେ ପଦାରବିନ୍ଦ ତଳେ ଲଲାଟ ମୋର ଲୋଟି ।

(ମହାଭାରତ:ଉଦ୍‌ଯୋଗ ପର୍ବ)

ମା'ପୁଅର ଅନ୍ନ, ଆନନ୍ଦ ଓ କ୍ଷମତା । ସେ ପାଖେପାଖେ ଥାଇ ପୁଅକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେଉଥାଏ । ମାତ୍ର ପୁଅର ବାପ ପ୍ରତି ଆକ୍ରମଣାତ୍ମକ ମାନସିକତାକୁ ମା' ସହିପାରେନାହିଁ । ପୁଅକୁ ଦୂର କରିଦିଏ । ସ୍ୱାମୀ ଅନୁଗତ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାହା ହିଁ କରିଛନ୍ତି । ଏଥର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ନୁହେଁ, କ୍ରୋଧରେ । ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଅବଶ୍ୟ ପୁଅ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପାଖକୁ ଫେରିଛନ୍ତି । କାନ୍ଧରେ ନୁହେଁ, ମଥାରେ । ଅର୍ଜୁନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକର ପ୍ରତ୍ୟାବ୍ର୍ତ୍ତନକୁ ସହଜରେ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ସଖାଙ୍କର ମନକଥା ଜାଣିପାରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି-

ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଇଲେ ତୁ ନ ବୁଝିଲୁ ଫାଲଗୁନି
ଶିରାଗ୍ରତେ ଗଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୋଇଲା ତାର ଶିରୀହାନି ।
ବିପୁଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୋଇଥିଲା କାନ୍ଧରେ ଥିଲା ପରିଯନ୍ତେ
ଅତୁଟ ସଂପଦ ହୋଇଥିଲାକ କାଳ ଯେତେ ।

(ମହାଭାରତ : ଉଦ୍‌ଯୋଗ ପର୍ବ)

ମା'ର ମନ ବିଚିତ୍ର । ବେଳେବେଳେ ପୁଅର ଅସହାୟତା ପାଖରେ ତା'ର ରାଗର ନିଆଁ ଲିଭିଯାଏ । ସକଳ ସଂପଦ ହରାଇ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ବଂଚିବାପାଇଁ ବ୍ୟାସ ସରୋବରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଛନ୍ତି । ମା' ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏଥର ଆସିଛନ୍ତି ପାଖକୁ । ମଥାକୁ ନିଜ କୋଳରେ ରଖିଛନ୍ତି । ଆଖିର ଲୁହରେ ଭିଜିଯାଉଛି ପୁଅର ମୁହଁ ଓ ଛାତି ।

ଆହୋ ଚଇତନ ଯେସନେକ ବେଶ୍ୟାବୃ୍ତ୍ତି ଖଟନ୍ତି ଯେବଣ ଭାରିଯା
ତେସନେକ କମଳିଣୀ ମାନଗୋବିନ୍ଦ ରାଜାଙ୍କୁ ଖଟନ୍ତି ପରିତଯ୍ୟା ।
ଜାନୁରେ ସୀମସ୍ଥାନ ଦେଇ ବାରାନିଧିର ଦୁଲାଳୀ
ବାମକରେ କପାଳ ଆଉଁସନ୍ତି ଡାହାଣ କରେ ଚାମର ଢ଼ାଳି ।

ମା' ଲୁହର ତାତିରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଛି । ସେ ଏବେ ଶାନ୍ତ । ମାତ୍ର ସରୋବରର ବାହାରେ ଶୁଭିଛି ଭୀମଙ୍କ ସିଂହନାଦ । ଯୁଦ୍ଧପାଇଁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆହ୍ୱାନ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଭୀମଂକ ଆହ୍ୱାନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଂକୁ ଛାଡୁନାହାନ୍ତି । ଭିଡ଼ିଧରୁଛନ୍ତି ଛାତିରେ । ମାତ୍ର ଅହଂକାରୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକୁ ପେଲି ଦେଉଛନ୍ତି ଦୂରକୁ । ସ୍ଥାନଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି । ରାଗ ଓ ଅଭିମାନରେ ଅସହାୟ ମା'ର ମାନସିକତା ଏହିପରି-

ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଇଲେ ଯେ ପଳାଉଅଛି ମୁହିଂ
ତୋହର ଭର୍ତ୍ସନା ବୋଲିବାକୁ ଥିଲି ତ ବାଟ ଚାହିଂ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଇଲେ ଆବର ରଡ଼ିୟେକ ଯେବେ ସହିବୁ ପାମର
ୟେ ରଡ଼ି ସହିତେ ତୁ ଯେ ହୋଇବୁ ଅଜ୍ରାମର ।
ୟେତେ ବୋଲି ତତ୍‌କ୍ଷଣି ଛାଡ଼ିଲେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ
କଦଳୀ ପତ୍ର ପ୍ରାୟେ କଂପଇ ମହାସତୀ । (ମହାଭାରତ: ଗଦାପର୍ବ)

ଏବଂ ସେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ମଥାଛାଡ଼ି ଭୀମସେନଙ୍କ କାନ୍ଦରେ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି ।

ମଧ୍ୟପର୍ବ(ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡ)ସ୍ଥ ସୁଭଦ୍ରାହରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସାରଳା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଆଂକିଛନ୍ତି । ସେ ସର୍ବନିୟନ୍ତା, ସଂସାରଜନଙ୍କ ଉଧରନ୍ତା । ସେ କୋପକଲେ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବତା ଅସହାୟ ହୁଅନ୍ତି । ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ଜଣେ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟର ରାଜା ହୁଅନ୍ତି । ଧନଧାନ୍ୟରେ

ସଂସାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ଏବଂ, କ୍ରୋଧକଲେ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଦୁଃଖରେ ଜୀବନ ବିତେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଏହି ମାନସିକତାକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । କହିଛନ୍ତି-

ପୁଣପୁଣ ଝିଂଗାସ କରି ବୋଲନ୍ତି ଯେ ଚକ୍ରପାଣି
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତୋତେ ବୋଲନ୍ତି ସମସ୍ତେ ଯେ ବାଈ ଠାକୁରାଣୀ ।
ନ ଖାଇ, ନ ଦେଇ, ଯେ ରଖଇ ଅଲକ୍ଷଣ ଜନ
କୁଜା କଣା ଛୋଟା ଯେ ଅପାରଗ ଲକ୍ଷଣ ।
ଲେଂଚ ଲୋକଙ୍କର ତହିଂ ଯେ ତୋହର ବିଶ୍ରାମ
ତେଣୁକରି ବାଈ ଠାକୁରାଣୀ ଅଟଇ ତୋର ନାମ ।
ବେଶ୍ୟାକୁ ହିଂ ଚଂଚଳା ବୋଲି ବୋଲନ୍ତି ଯୁଗତେ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୋ ଚଂଚଳା ବୋଲି ବୋଲନ୍ତି ସମସ୍ତେ ।
ଚଂଚଳା ସ୍ତିରୀମାନେ ଯେ କାହାରି ନୁହନ୍ତି
ଦିନେ ଦିନକେ ହୁଅନ୍ତି ସେ ଆନର ଯୁବତୀ ।
ତୁ ଯହିଂ ଥାଉଂ ଗୋ ନୋହୁଂ ନିଚଳ
ପ୍ରାଣୀଂକି ଦୟା ଗୋ ତୁ ନକରୁ ଚିରକାଳ ।
ନିଚଳଂ ହୋଇ କହୁଂ ତୁ ନଥାଉଂ
ତେଣୁ ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚଂଚଳା ନାମ ଗୋଟି ବହୁ ।
ତୁହି ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୋ ସବୁରି ଠାକୁରାଣୀ
ସମସ୍ତ ଜନମାନେ ତୋତେ ବୋଲନ୍ତି ଯେ କାଣୀ ।
ଯେକ ଘରେ ସହସ୍ରେ ମାଡ଼େକୁ ଭାଗଜନ
ଆରେକ ଘରେ ମୂଳ ଲାଗି ବଂଚଇ ଯେ ଜନ ।
ଯେକକୁ ନାଶି ଆରେକ ଜନ ଥାପି
ତେଣୁ ତୁ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଟଇ ବଡ଼ ପାପୀ । (ମହାଭାରତ : ମଧ୍ୟ ପର୍ବ)

ସାରଳା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁହଁରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ କେବଳ ପାପୀ କହି ନିରବ ରହିନାହାନ୍ତି । ପାର୍ବତୀଂକ ଠାରୁ ନିଉନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । କାହାଣୀ ଏହିପରି । ଦିନେ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବଙ୍କର ଭେଟ ହୋଇଛି । ଉଭୟ ଆପଣା ଆପଣା ବାହନରେ, ପୁଣି ପତ୍ନୀଂକ ସହିତ । ବିଷ୍ଣୁ ଶିବଂକୁ ନମସ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାର୍ବତୀଂକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିନାହାନ୍ତି, ବରଂ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଶିବଂକୁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ୱାଗତ କରିଥିବାରୁ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ପରିମଣ୍ଡଳ ତିଆରି ହୋଇଛି ଯେ, ଦୁଇଶକ୍ତି ପରସ୍ପର ସହିତ କଳହ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାର୍ବତୀଂକୁ ଯୋଗିଆଣୀ ଏବଂ ପାର୍ବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକୁ କାଣୀ, ଦୃଭାରୀ ଓ ମୋଚ୍ଚୀ ଶବ୍ଦରେ ଝିଙ୍ଗାସିଛନ୍ତି । କଳହରେ ସେମାନେ ନୁହନ୍ତି, ସ୍ୱାମୀ ଓ ପରିବାରର ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହାରିଛନ୍ତି, ପାର୍ବତୀଂକ ପାଦତଳେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ପାର୍ବତୀ ଓ ଶିବଂକ ଦର୍ଶନରେ ମୁକତି ମିଳେ ବୋଲି ବିଷ୍ଣୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି ।

ସାରଳାଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବିଷ୍ଣୁ; ସତ୍ୟଭାମା, ରୁକ୍ମିଣୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ- ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ବଳରାମଙ୍କ ରାମାୟଣରେ ମଧ୍ୟ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭାବାଦର୍ଶ ସ୍ପଷ୍ଟ । ତାଂକ ରାମ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସୀତାଂକ ଭିତରେ ଭିନ୍ନତା ନାହିଁ । ସାତଟି ଯାକ କାଣ୍ଡରେ ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକୁ ସ୍ତୁତି କରିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅପଣାର ଗୋସାଇଁ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକ ମୁକତିକାରେଣୀ କହିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କ ବନ୍ଦାପନା ଦେଖିଲେ କାଳେ ମଣିଷ ମହାପାତକରୁ ମୁକ୍ତହୁଏ । ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦରେ- ସେ ସରସ୍ୱତୀ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଠାକୁରାଣୀ, କମଳଲୋଚନୀ, କମଳଯୋଗଧାରେଣୀ, କମଳବଦନୀ, ସଂହାରକାରିଣୀ, ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୀ, ଦରିଦ୍ରଭଂଜନୀ, ସିନ୍ଧୁର ଦୁଲଣୀ, ପୃଥ୍ୱୀର ଧାରେଣୀ, ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟପାବେନୀ, ଚଂଚଳା, ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ, ପଦ୍ମିନୀ, ପଦ୍ମାଳୟା, ପଦ୍ମାବତୀ ଇତ୍ୟାଦି(ଅଯୋଧ୍ୟାକାଣ୍ଡ) ଏବଂ, ସେ

ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେବଣ ବଇଦେହୀ
ଶ୍ରୀରାମର ଅଟଇ ସେହୁ ମହାଦେଈ ।

ସେ କିପରି ଦୟାବତୀ, ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଉଦାହରଣରେ କବି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଜନୈକା ବୃଦ୍ଧାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସହି ନ ପାରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି-

ଯେ ବୃଦ୍ଧା ମହାତ୍ମାଣୀକି ଗୋ ଲକ୍ଷେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦିଅ
ତାହାର ବଳ ନାହିଂ ଲୋ ତୁମ୍ଭେ ବୋହିନିଅ ।
ଆବର ଯେତେକ ଅଛନ୍ତି ନାରୀଗଣ
ତାହାଂକର ଆଗରେ ହୋ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଟଂକା ବୁଣ ।
ପଂଚରତ୍ନ ବୃଷ୍ଟି କରିଣ ଯାଅ ବାଟେ
ଦେଖି ଅଇଲା ଲୋକଂକୁ ଗୋ ଦିଅ ପାଟେପାଟେ ।

ସୀତାଙ୍କର ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାତ୍ୱକୁ ବଳରାମ ଲଂକାକାଣ୍ଡରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ରାବଣ ନିଧନ ପରେ ସମସ୍ତେ ଅଯୋଧ୍ୟା ଫେରିଆସିଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟରେ ଉତ୍ସବ । ସୀତା ଆପଣାକୁ ଲକ୍ଷେ ରୂପରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସକଳଂକୁ ଅନ୍ନ ପରସି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆପେ ପାକ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକଂକ ରୁଚିମତେ ପାକ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । କେହି ଏକଥା ଜାଣିପାରି ନାହାନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି-

ସାକ୍ଷାତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯହିଁ ସଂପାତି ଅଛି ପାଗ
ବିଷ୍ଣୁନାଥ ନିଜେ ଯାହାକୁ କରନ୍ତି ଭୋଗ ।
ଚଉରାଅଶୀ ତିଉଣ ତହୁଂ ପରସିଲେ ସତୀ
ଆମିଷ ନିରାମିଷ ଝଡାବଡି ପ୍ରୀତି ।
ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁଣ ଯୋଗାଡ଼ି ଅଛନ୍ତି ରାନ୍ଧି
ନାନା ପରକାରେ ରନ୍ଧନେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ।
ସିଧେ ସିଧ ହୁଅନ୍ତି ଯାହାର ଅନ୍ନ ଖାଇ
ତା'ର ହସ୍ତେ ଭୁଂଜିଲେ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଯାଇ ।
ଜାନକୀର ହସ୍ତେ ଭୁଂଜିବେ ଯେଉଂ ଜନ
ସଫଳ ହୋଇବ ତାହାଂକ ଜୀବନ । (ରାମାୟଣ : ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ)

ଏବଂ, ସକଳଂକୁ ଅନ୍ନରେ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ସୀତା ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷେ ରୂପକୁ ଆଣି ଠୁଳ କରିଦେଇଛନ୍ତି ନିଜ ଭିତରେ । ବଳରାମଂକ ଚେତନାରେ ସୀତାଂକର ଏହି ବହୁଧା ବିଭକ୍ତ ସ□ ବା ରୂପାନ୍ତରକୁ ଶକ୍ତିଂକ ସର୍ବବ୍ୟାପ୍ତ ସ□ ବା ସମ୍ମୋହକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ ।

ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା, ସାରୋଳା ଦାସଂକ ନାଁ ଭଣିତା ଥାଇ ପ୍ରଥମେ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି **ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା** ଏବଂ ପରେ ଜଟାଧାରୀ ମହାପାତ୍ର **ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣୀ ବଚନିକା** ବା **ଧାନମାଣିକା** ଓଷାକଥା ଶୀର୍ଷକରେ ଦୁଇଟି ଛୋଟ ରଚନା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି ୧୯୫୭ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ପାର୍ଥକ୍ୟ ଏତିକି, ମହାନ୍ତି ଏହି ରଚନାକୁ ସାରଳାଂକର ଏବଂ ମହାପାତ୍ର ସାରଳାଂକର ନୁହେଁ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି ।[୧୩] ମାତ୍ର ମଜ୍ଜାକଥା, ଦୁଇଗୋଟି ପୋଥିର, ବଳରାମଦାସଙ୍କ **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ** କାହାଣୀ ସହିତ କିଛି ସଂପର୍କ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ବ୍ରତକଥା । ବ୍ରତପାଳନର ବିଧି ରହିଛି, ଏବଂ, ବିଧିପାଳନ ନକଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଯେଉଁ ବିପାକମାନ ଭୋଗକରିବାକୁ ହୁଏ, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । **ବଚନିକା** ଓ **ପୁରାଣ** ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ, ନାରାୟଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଚଂଚଳା ଓ ବାଇ ଶବ୍ଦରେ ସମ୍ବୋଧନ । ବ୍ରତକଥାରେ ଶ୍ରୀୟା ନାମକ ଚରିତ୍ର ଅବଶ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେ ଜାତିରେ ମାଳୁଣୀ । ଏବଂ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମାର୍ଗଶୀର ମାସ ଗୁରୁବାର ଦିନ ହିଁ ନଗ୍ରଭ୍ରମଣରେ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ଉଭୟ କବିଂକ ରଚନାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକ ସ୍ୱରୂପ ସଂପର୍କରେ ଭାବଗତ ସାଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି । ଉଭୟଂକପାଇଁ ଶକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ପତ୍ନୀତ୍ୱ ଓ ମାତୃତ୍ୱର ସମୀକୃତ ସତ୍ତା । ସେମାନେ ଅନ୍ୟ କାହା ତୁଣ୍ଡରେ ସ୍ୱାମୀର ସାମାନ୍ୟ ଅମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରୁନାହାନ୍ତି । ଏଣେ ପୁଅ ଦୋଷକରି, ଟିକିଏ ଚାଟୁ କରିଦେଲେ, ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ମନଲାଖି ଖାଦ୍ୟ ପରିଷିଦେଇ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦକୁ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଭୟଂକର ଭାବରେ ଚଂଚଳା, ଅସ୍ଥିର ମାନସିକତାର ପ୍ରତୀକ; ତେଣୁ ବାଇ । ସେ ସକଳ ସନ୍ତାନଂକୁ ଅବଶ୍ୟ ଭଲପାଏ, ମାତ୍ର ଜଣ ଜଣକ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଦୁର୍ବଳ । ସେ ପୁଣି ଶୁଚିମନ୍ତ । ଆଚରଣରେ କାହାରି ଟିକିଏ ଏପଟସେପଟ ଦେଖିଲେ, ଖପା । ପୂରା କଡ଼ା, ମୁଖରା; ପୁଣି ସ୍ନେହୀ । କ□ତ୍ୱ ବିସ୍ତାରିଣୀ । କାହାର ହୋଇପାରୁନି, କେହି ବି ତାକୁ

ଛାଡ଼ି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ତା ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ବଂଚିବା କୌଣସି ଅହଂତାଳିତଂକ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁନି । ଏପରି ଜଣେ ଚରିତ୍ର ବାଈ, ଅସ୍ଥିର ମାନସିକତାର ହେବାପାଇଁ ବାଧ୍ୟ । ହଁ, ସେ ବାଈ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଜୀବନୀଶକ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହିଁ ତା'ର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ସ□କୁ ବଶୀଭୂତ କରିବାପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଦିବ୍ୟଅସ୍ତ୍ର ।

ବଳରାମ ନାରୀନାମକ ଦିବ୍ୟ ସାଂସ୍କୃତିକ-ଅସ୍ତ୍ରର ଗୁଣସୂତ୍ରକୁ ଯଥାର୍ଥତଃ ଠାବ କରିପାରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜଣେ ନାରୀକୁ ମୂଳକରି କାହାଣୀଟିଏ ତିଆରି କଲେ କିପରି ? ଗପଟି କ'ଣ ଲୋକତୁଣ୍ଡରେ ଜୀବନ୍ତ ଥିଲା ? ସେ ତାହାକୁ ଆପଣା ସର୍ଜନଶକ୍ତିରେ ନୂଆରୂପ ଦେଇଦେଲେ ? ଯଦି ଥିଲା, ସାରଳାଂକ ପରି 'ମହାନ' ଓ 'ଭୟଙ୍କର' ଜନ୍ମଂକ ସର୍ଜନ ଜାଲରୁ ତାହା ଖସିଗଲା କିପରି ? ହଁ, ସେ ମଧ୍ୟ ବହୁ କାହାଣୀ ପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଂକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାକୁକେନ୍ଦ୍ରକରି କାହାଣୀଟିଏ ଲେଖିଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ? ସାରଳା ତାଂକ ଚରିତ୍ରର ଗୁମର ଖୋଲିଦେଇଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ବଡ଼ଗପ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ତେବେ କାହାଣୀ କ'ଣ ବଳରାମଂକ ଗଳ୍ପକାରିତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂଆ ଓ ମୌଳିକ ? ବଡ଼ ଗହନ ପ୍ରଶ୍ନ । ଆପଦମୁକ୍ତ ଉ□ର ଦେଇ ହେବନାହିଁ । ଅଧିକ କଉତିକିଆ କଥା, ଏହି କୁନି ପୋଥିଟିକୁ ଲୋକ **ପୁରାଣ** କହୁଛନ୍ତି । କୁନି ପୋଥିଟିଏ କ'ଣ ପୁରାଣ ହୋଇପାରିବ ? ସ୍ୱୟଂ ବଳରାମ କ'ଣ ଏହାକୁ ପୁରାଣ କହିଛନ୍ତି, ନା, ଲୋକ କହୁଛନ୍ତି ? ପୁରାଣର ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ରଗତ ଲକ୍ଷଣ ଏଥିରେ ଖୋଜିଲେ ମିଳିବନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯିବ । ଗୋଟିଏ, ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ପ୍ରଶ୍ନୋ□ର ଶୈଳୀ, ଏବଂ, ଦ୍ୱିତୀୟ,ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଭିମୁଖ୍ୟ । ମାତ୍ର କେତେକ ପୋଥିରେ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ସହିତ ମାଣବସା 'ଗୁରୁବାରଓଷା', 'ବ୍ରତକଥା' ଶବ୍ଦ ଯୋଡ଼ା ହୋଇଯାଇଛି । ଏହି ଯୋଡ଼ଣରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି- ରଚନାଟି ପୁରାଣ ଓ ବ୍ରତକଥାର ସମୀକରଣ ।

ବ୍ରତକଥା ଶବ୍ଦ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ଜାତକ ଲେଖନରେ ଗରୁ ସମସ୍ୟା ତିଆରି କରୁଛି । ବ୍ରତ କହିଲେ ଆମେ ଏତିକି ଅଳ୍ପରେ ବୁଝୁ- ନାରୀ/ପୁରୁଷ ଅଭୀଷ୍ଟପୂରଣ, ପରିବାରର ସୁଖ, ରୋଗମୁକ୍ତି, ଧନପ୍ରାପ୍ତି, ପୁତ୍ରପ୍ରାପ୍ତି, ଅନ୍ନପ୍ରାପ୍ତିପାଇଁ କୌଣସି ଏକ/ଏକାଧିକ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ବର୍ଷର ଯେ କୌଣସି ସମୟରେ ଯଥାବିଧି ଆରାଧନା । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଶକ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ରୂପ, ଗୁଣ, ରୁଚି ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ । ବ୍ରତକଥାରେ ଶକ୍ତିଂକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୀକରଣପାଇଁ ତାଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଥାଏ, ତାହା ମନ୍ତ୍ର । ଏବଂ, ଏଥିସହିତ ଗୁନ୍ଥାଯାଇଥାଏ ତାଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ବିଧିବିଧାନର ବିଶଦ ବିବରଣୀ । ମାତ୍ର ବ୍ରତ ଆମେ କାହିଁକି ପାଳନ କରିବୁ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉ□ର ଖୋଜାଯାଇଛି । ଏବଂ, ଉ□ର ଖୋଜାରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଛି ଗପ । ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦିଆଯାଇଛି, ଅମୁକଂକୁ ସଭକ୍ତି ଆରାଧନା କଲେ କ'ଣ କ'ଣ ମିଳେ ଏବଂ ତାଂକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ କେଉଁକେଉଁ ବିପାକ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ । ତେଣୁ କୌଣସି ବ୍ରତର ଜାତକ ତିଆରି କାଳରେ, ପ୍ରଥମେ ବିଶ୍ୱାସରୁ ଜନ୍ମିତ ଶକ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଶକ୍ତିର ସନ୍ତୁଷ୍ଟୀକରଣପାଇଁ ବିଧି, ଉପଚାର ଏବଂ ତୃତୀୟରେ ଶକ୍ତିଂକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ମନ୍ତ୍ର ଓ କାହାଣୀର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ପଡ଼େ । କାହାଣୀର ଅନ୍ୟ ପରିଭାଷା ମିଥ୍ । ଏବଂ, ମିଥ୍ ହେଉଛି ବିଧି ଓ ବିଶ୍ୱାସର କଳାତ୍ମକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭାବାଦର୍ଶ ଆଧାରରେ ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣକୁ ଦେଖିପାରିବା । କହିପାରିବା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ ତୁଷ୍ଟୀକରଣପାଇଁ ବିଧିବିଧାନମାନ ଖଂଜାଯାଇଥିଲା; ତାଂକ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ଛୋଟଛୋଟ କାହାଣୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ, ଶେଷକୁ ବଳରାମ ସକଳକୁ ସମୀକୃତ କରି, ଆପଣାସର୍ଜନଶକ୍ତି ବଳରେ ଅନୁପମ କାହାଣୀଟିଏ ତିଆରି କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଅନୁପମ କାହାଣୀ ସଂରଚନାରେ ସମକାଳର ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଅନୁଭବ ଅଣୁଘଟକ ହୋଇଛି ।

କାହାଣୀ ଏହିପରି: ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆମ ମା', ଜଗନ୍ନାଥ ବାପା, ଆମେମାନେ ତାଙ୍କ ସନ୍ତାନ । ତାଂକ ନିବାସ ପୁରୀ । ଏଇଠି ରହି ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ସେ ପାଳୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ମଜାକଥା, ଆମ ଛୋଟ ପରିବାର ପରି, ତାଙ୍କ ବଡ଼ ପରିବାରରେ ସନ୍ତାନମାନଂକ ଆଚରଣ ଓ ଆନନ୍ଦ- ଅବସାଦକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ମା, ବାପାଂକ ମଧ୍ୟରେ ଝଗଡ଼ା । ଝଗଡ଼ାର ସମାଧାନ ଅବଶ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ସମାଧାନ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ, ସଂସାର ରହିବ କିପରି ? ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବିଧିକୁ ଆଧାର କରି ବଳରାମ ଏତେ ସୂତରରେ କାହାଣୀ ଗଢ଼ିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ପଢୁଥିବା/ଶୁଣୁଥିବା ମଣିଷକୁ ସତସତ ଲାଗୁଛି । ଘରକଥା । ଘର ଭିତରେ ସୁଖରେ ରହିବାର କଥା । ଘର, ଭିତରେ କଳିତକରାଳ, ମାନ ଅଭିମାନ, ଏବଂ ଶେଷକୁ ଭାବନାବ-ସବୁ ଅଛି । ପୋଥିଟି ଛୋଟ । ଛୋଟ ସାପ ପରି । ମାତ୍ର ବିଷ ମରଣାତ୍ମକ । ଯିଏ ପଢୁଛି, ତାକୁ ବିଷ ଘାରୁଛି । ସଂସାର ବିଷ ସହିତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଷର ମିଶ୍ରଣ । ଏବଂ, ଏହି ଅଭିନବ ବିଷ, କଳୁଷ-ସଂକ୍ରମିତ ଚେତନାକୁ ପରିମଳ କରିଦେଉଛି । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ରାମାୟଣ ଲେଖି ବଳରାମ ଯାହା ପାଇନଥିଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ତାଂକୁ ତାହାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଦେଇଛି । ଜଗତଜନନୀ ଓ ଜଗତପିତାଙ୍କ କଳି ଏବେ ଗଡ଼ଗଡ଼ଉଛି ଦାଣ୍ଡରେ । କ'ଣ କମ୍ କଥା ?

କଥା ସିନା ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଛି ସମାଜରେ, ସାହିତ୍ୟ ରୂପରେ; ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଳରାମ ଓ ତାଙ୍କ ରଚନାପାଇଁ କାଳ ହୋଇଛି । ପରିବାରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀବ୍ରତ ବିଧିବିଧାନ ସହିତ ପାଳିତ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବ୍ରତକଥା ପଢ଼ାଯାଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ପୋଥିର ପ୍ରତିଲିପି

ପ୍ରସ୍ତୁତିର ଆବଶ୍ୟକତା ବଢ଼ିଛି । ଲିପିକାରମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୀକରଣରେ ନିଜ ନିଜକୁ ଖଟଣି କରିଛନ୍ତି । ମଜ୍ଜାକଥା, ଲିପିକାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ, ପ୍ରତିଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତିକାଳରେ, ପୋଥିବର୍ଣ୍ଣିତ ବ୍ରତକଥା ଓ କାହାଣୀ ଅଂଶରେ ନିଜନିଜର ସର୍ଜନଶୀଳତାକୁ ଖଂଜି ଦେଇଛନ୍ତି । ଭଣିତା କିନ୍ତୁ ବଳରାମଂକ ନାଁରେ । ଅନ୍ୟ କେତେକ, କାହାଣୀର ଛାଂଚକୁ ଅପରିବ□ିତ , କଥାଭାଗରେ ବହୁ ଖଣ୍ଡନମଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି । ଉଭୟ ମାନସିକତାର ଜୀବଂକ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ଏତେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଛି ଯେ, ପୋଥିଗୁଡ଼ିକରୁ ବଳରାମଂକୁ ଆଉ ଠାବ କରିହେଉନାହିଁ । କୌଣସି ଲୋକପ୍ରିୟ ପୋଥିର ଏହାହିଁ ଭାଗ୍ୟ । ମାତ୍ର ପୋଥିଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଲେ, କାହାଣୀ ଓ ଭାଷା ଅନୁଶୀଳନ କଲେ, ରଚନା କାଳକୁ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଅନୁଭବ କରିହେଉଛି । ପୁଷ୍ପିକାରୁ ଜଣାପଡ଼ିଯାଉଛି, ପୋଥିଗୁଡ଼ିକର ରଚନାକାଳ ଊନବିଂଶ/ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପୋଥି ପ୍ରତିଲିପୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା କମିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଶିକ୍ଷାର ପ୍ରବ□ନ, ନୂଆ ଶିକ୍ଷିତ ଗୋଷ୍ଠୀର ଉଦ୍‌ଭବ ଓ ମୁଦ୍ରଣଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା-ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ମଜ୍ଜାକଥା, ଯନ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥ ବା ରଚନାର ବହୁ ପ୍ରତିଲିପି ମୁଦ୍ରଣ ଓ ବିପଣନ ସମ୍ଭବ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ତାଳପତ୍ର ଦେହରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଲିପୀକରଣ ମାନସିକତା ତଥାପି ସକ୍ରିୟ ରହିଛି । ବିଶେଷତଃ, ଧର୍ମ ଓ ବ୍ରତକଥାକୈନ୍ଦ୍ରିକ ରଚନାକୁଡ଼ିକୁ ଏକ ବିଦେଶୀ ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ିବାକୁ ପରମ୍ପରାବାଦୀମାନେ, ସହଜରେ, ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି । ଏହାସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣା ଜାତିର ଅସ୍ମିତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନବଶିକ୍ଷିତମାନେ ପ୍ରାଚୀନ, ମଧ୍ୟକାଳୀନ ଓ ଆପଣା କାଳର ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଦ୍ରିତ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ମଧ୍ୟ ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥ ଉପରେ କଳାପାହାଡ଼ି ଆକ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥର ଛନ୍ଦ ଓ ଭାଷାକୁ ସମକାଳୀନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ କାହାଣୀର ଯେଉଁଯେଉଁ ଅଂଶ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଶ୍ଳୀଳ, ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଅଥବା ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୋଧୀ ବୋଧହୋଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ ଦେଇଛନ୍ତି । ନୂଆନୂଆ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ଖଂଜି ଦେଇଛନ୍ତି । ସାରଳା ଦାସଂକ *ମହାଭାରତ* ଓ ବଳରାମ ଦାସଂକ *ରାମାୟଣ* (ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତରେ ରଚିତ)ର ଚଉଦଅକ୍ଷରୀକରଣ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭାବାଦର୍ଶର ଉଦାହରଣ । ରୂପାନ୍ତରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସଂଭବ କରାଯାଇଛି । ଏବଂ, ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା, ମୁଦ୍ରିତ ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ତାଳପତ୍ରରେ ଉ□ାରାଯାଇଛି । କୌଣସି ରଚନାର ପ୍ରତିଲିପୀକରଣ ମାନସିକତାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଏହା ଏକ ବିଚିତ୍ର ପରିମଣ୍ଡଳ ନିଶ୍ଚୟ । କେତେକ ଚତୁର ଗବେଷକ ମଧ୍ୟ ତାଳପତ୍ର ଦେହରେ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟ କବିଂକ ନାଁ ଭଣିତା କରି, ସେମାନଂକ ଶୈଳୀରେ ନିଜନିଜର କବିତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରୁଛନ୍ତି । ପୋଥିଗୁଡ଼ିକୁ 'ମତ୍‌କର୍ତ୍ତୃକ ସଂଗୃହୀତ' କହୁଛନ୍ତି । ମୁଦ୍ରଣଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରସାଦରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ତତ୍‌କାଳ ବଜାରୀକରଣ ସମ୍ଭବ ହେଉଛି । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ **ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ** ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଗୋତ୍ରର ମହାତ୍ମାମାନଂକଦ୍ୱାରା କେତେ ମାତ୍ରାରେ ସଂକ୍ରମିତ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

ଛଅ

ଏଥର ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ରଚନା ଶୈଳୀ ଏବଂ କଥାନକ ପାଖକୁ ଆସିବା । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ପୋଥିର ଆରମ୍ଭ ଶ୍ରୀ ଗଣେଶାୟ ନମଃରୁ । ତୃତୀୟ ପୋଥିରେ, ଗଣେଶଙ୍କର ଏକପଦବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ତୁତି ରହିଛି । ପରପଦର ଆରମ୍ଭ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବନ୍ଦନାରୁ । ମାତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ବଜାର ସଂସ୍କରଣରେ ପ୍ରଶ୍ନୋ□ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ନାରଦ ପଚାରୁଛନ୍ତି ପରାଶର ମୁନିଙ୍କୁ, ହେ ତପିବର, ଆବ୍ରାହ୍ମଣ-ଚଣ୍ଡାଳ ଏହି ବ୍ରତ କାହିଁକି ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି, ତାହାର ରହସ୍ୟ ଖୋଲିଦିଅ । ପରାଶରଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଏଥର ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଗାଥା । କେତେକ ପୋଥିରେଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣ ଓ ବ୍ରତକଥା ଲିଖନରେ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ପରମ୍ପରା । ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକରେ-ଏହି ଶୈଳୀକୁ ବଳରାମ ଅନୁସରଣ କରିବାର କାରଣ, କାହାଣୀ କହିବାପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟସ୍ଥର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିନାହାନ୍ତି । କାହାଣୀ କହୁଛନ୍ତି । ବିଧି ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ମାତ୍ର ଗୌଣ; କାହାଣୀ ମୁଖ୍ୟ । ଏବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର କାହାଣୀ ପାଖକୁ ଆସିବା । ଗ୍ରହଣ କରିନେବା, ଏହା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରଚନା । ଏବଂ, ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ଅସୁବିଧା ହେବନାହିଁ ଯେ, ଏହା ଜଣେ ମାତ୍ର ନୁହନ୍ତି, ଅନେକ ବଳରାମ ଓ ବଳରାମ ପ୍ରିୟମାନେ ନିଜନିଜ ନାଁରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ଉପଲବ୍ଧ ମହାଭାରତକୁ ବହୁ ବ୍ୟାସ ଓ ରାମାୟଣକୁ ବହୁ ବାଲ୍ମୀକି ଲେଖିଲା ପରି । ଆମେ ପ୍ରଥମ ବ୍ୟାସ ଓ ପ୍ରଥମ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କୁ ଖୋଜୁଛୁ, ପାଇ ନାହୁଁ, ପାଇବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ନ ପାଇବା ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ବିଶେଷତା ଓ ଅମରତ୍ୱର କାରଣ । ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଆମେ ବଳରାମଙ୍କୁ ପାଇବା ନାହିଁ, ଲକ୍ଷ୍ମପୁରାଣକୁ ମଧ୍ୟ ପାଇବାନାହିଁ । ମାତ୍ର ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ କେଉଁ ସମୟରେ, କାହିଁକି ଲେଖାଯାଇଥିଲା- ତାହାର ଏକ ଅନୁମାନିକତା ତିଆରି କରିପାରୁଥିଲାପରି, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୃଜନର ସମ୍ଭାବ୍ୟ କାରଣ ଅବଶ୍ୟ ଖୋଜିବା । ଏବଂ, ଖୋଜ-ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏହି ତ□କୁ ମାନିନେବା ଯେ, କୌଣସି ଏକ ସଂରଚନାର ମାତୃତ୍ୱ/ପିତୃତ୍ୱର ମୋହର ଅବଶ୍ୟ ଜଣକ ଉପରେ ମାରିଦିଆଯାଏ, ମାତ୍ର ତାହା ଅନେକଙ୍କ ବିଚାର ଓ ଚେତନାର ଏକ ମିଶ୍ରରୂପ ଏବଂ ସମକାଳୀନ ସମାଜର ରାଜନୀତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଚମତ୍କାର

କଳାରୂପ । ଏହି ରୂପ ଅଧ୍ୟୟନ ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ ନିଜନିଜକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା, ନିଜ ସହିତ ଏବଂ ନିଜନିଜ ସହିତ କଥା ହୋଇପାରିବା ଅଥବା ବିକଳ୍ପ ଖୋଜିବା ।

ଆମ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ(ବଳରାମଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ?)ର କାହାଣୀ ଭାରି ସରଳ ଲାଗୁଛି । ସରଳ ଲାଗିବାର କାରଣ, ଆମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ସହିତ ଏହାକୁ ଖଂଜି ଦିଆଯାଇଛି । ବିଶ୍ୱାସର ଚରିତ୍ରମାନେ ଯେତିକି ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଓ ପାରମାର୍ଥିକ; ତତୋଽଧିକ ପ୍ରାପଂଚିକ/ସାଂସାରିକ । ତେଣୁ ଆମେ କାହାଣୀକୁ ଆଦୌ ସରଳ କହିପାରିବା ନାହିଁ । ବରଂ ଜଟିଳତମ କହିବା । ପାରମାର୍ଥିକ ଓ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ କହିବାର କାରଣ, ଏହି ଦୁଇଟି ମଣିଷଗଢ଼ା ଆୟତନ ତାହାର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ, ''ଏହା ହିଁ ଅବଶ୍ୟ କରଣୀୟ'' ବୋଲି ଆପ୍ତବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇଦିଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ, ଆମ ପ୍ରପଂଚ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ମାତ୍ର ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଟ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ସତ୍ୟର ବହୁ ବିକଳ୍ପ ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତନର ପରିମଣ୍ଡଳ ତିଆରି କରୁଥାଏ । ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତକରେ । ଆମ ଛୋଟ ରଚନାଟି ଜଗନ୍ନାଥକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭିତରର କଥା ।ମାତ୍ର ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପରମ ସହିତ ପ୍ରପଂଚକୁ ଏପରି ମିଶାଇ ଦେଇଛି ଯେ, ଯେତେ ଚାହିଁଲେ ବି ଦୁଇକୁ ବିଯୁକ୍ତ କରିହେଉନାହିଁ; ପ୍ରତିମୁହୂ□ରେ ପ୍ରାପଂଚିକତା ଓ ପାରମାର୍ଥିକତା ନିଜନିଜ ସହିତ ଝଗଡୁଛନ୍ତି । ବିଚାର ହୋଇଯାଉଛି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଘର । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଅମରତ୍ୱର ଏହାହିଁ ମୂଳକଥା ବା ମଞ୍ଜି ।

ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଚାରିଜଣ ରୁହନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ, ତାଙ୍କ ଘରଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ଓ ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରା । ସେମାନେ କାଳେ ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସ୍ରଷ୍ଟା । ସେଥିପାଇଁ ବେଶ୍ ଥାଟ୍‌ରେ ଥାନ୍ତି । ପୋଇଲୀ, ଦାସୀ ପରିବାରି, ଅକଳିତ କ୍ଷମତା ଓ ଧନରତ୍ନ ।ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ମହାସାମନ୍ତ ପରିବାର । ଏଠି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରସ୍ପରର ଅହଂକାରକୁ ଭଲପାନ୍ତି । ଏବଂ, ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅହଂକାର ଓ ବିଧିର ସହାବସ୍ଥାନ କ'ଣ ସମ୍ଭବ ? ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ନା । ଝଗଡ଼ ଏଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଏବଂ ନୂଆ ବିଧିମାନ ତିଆରି ହୋଇଯାଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପତ୍ନୀ । ପତି-ଅନୁରକ୍ତା । ବିଧି- ବିଶ୍ୱସ୍ତା । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଜଗତର ମା', ତେଣୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ମନ ଓ ପେଟକୁ ସେ ହିଁ ଚିହ୍ନିପାରନ୍ତି । ବ□ାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳା ଶିଖାନ୍ତି, ସ୍ୱାଧୀନତା ବି ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ ଆଳରେ ଶୃଙ୍ଖଳାର ଅମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ, ଆମମାନଙ୍କ ପରି, ସ୍ୱୀକାର କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ । କାହାଣୀର ଆରମ୍ଭ ମାତୃତ୍ୱ ଓ ପତ୍ନୀତ୍ୱର ଅଭିମାନରୁ । ମଝିରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ପରିବାରର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ । ଶେଷରେ ପତ୍ନୀତ୍ୱ ଓ ମାତୃତ୍ୱର ବିଜୟ । ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗତିଶୀଳ ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ଆମେ ଏକ ପାରିବାରିକ ନାଟକ କହିପାରିବା । ଏବଂ, ନାଟକର ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଆମ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମଞ୍ଜିକୁ ବୁଝିପାରିବା । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ଆମେ ଜଣେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ କଥା କହିବୁ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ କାଳ ଓ ସ୍ଥାନର ବଳରାମ ଦାସମାନେ ପାରିବାରିକ ଘଟଣାକୁ କିପରି ଦେଖିଛନ୍ତି- ତାହା ହିଁ କହିବୁ, ବିଭିନ୍ନ ପୋଥି ଆଧାରରେ ।

ସେଦିନ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଗୁରୁବାର । ଏଇଦିନ କାଳେ ମା'ର ପ୍ରିୟଦିନ । ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କୁ କେମିତି ମନେରଖିଛନ୍ତି, କେମିତି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିବାପାଇଁ ମା' ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସାହି ଆଡ଼େ ଟିକେ ବୁଲିଯିବାପାଇଁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ, ବୁଢ଼ୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ବେଶ ହୋଇ ବଡ଼ିଭୋଅରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସ□ ରଖିଛନ୍ତି, ଶୀଘ୍ର ଫେରିଆସିବେ । ଦଶମୀପାରଣାପାଇଁ ରୋଷେଇ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ବଡ଼ିଭୋଅର । ଉଆସ/ମନ୍ଦିର ବାହାରେ କେତେ କେତେ ସାହି । କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଏହି ସାହିଗୁଡ଼ିକର ନାଁ-ଦଇତାସାହି, ବ୍ରାହ୍ମଣସାହି, ଚଣ୍ଡାଳସାହି, କବୀରସାହି ଇତ୍ୟାଦି ।ମା' ଏଥର ଗୋଟିଏ ସାହିରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାହିକୁ ଚାଲିଲେ । ମାତ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ଦେଖିଲେ, କେହି ଉଠିନାହାନ୍ତି । କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ଏମାନେ ଏତେବେଳଯାଏ ? ସକାଳେ ବି ଶୋଇଛନ୍ତି । କବାଟ ଫାଙ୍କ ଦେଇ ଅନିଷା କଲେ । ଆଖିକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିଲେନି ଭିତରର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ, ବେଶ ଓ ବସନରେ । ମନରେ କ୍ଷୋଭ । ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ପାଦ ପଡ଼ିଗଲା ଚଣ୍ଡାଳ ସାହିରେ । ଦେଖିଲେ, ଶ୍ରୀୟା ନାମକ ଚଣ୍ଡାଲୁଣୀ, କେତେ ଶରଧାରେ, ଷୋଡଶ ଉପଚାରରେ ପୂଜା କରୁଛି ତାଙ୍କୁ । ଗୋବରଲିପା (ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଗୋମୟର ଦେବୀ: ଗଡ଼େସ୍ ଅଫ କାଓ-ଡଙ୍ଗ, କୁହାଯାଇଛି । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରର ଦୁଆର ମୁହଁ ଗୋବରରେ ଲିପା ଯାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ଅଙ୍କନ କରାଯିବାର ପରମ୍ପରା ବେଶ୍ ପ୍ରାଚୀନ) କାନ୍ଥ ଓ ଚଟାଣ । ଧାନଶିଷାର ଝୋଟି । ପଦ୍ମଫୁଲ ଓ ହଂସ । ପବିତ୍ର ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପରିମଣ୍ଡଳ । ଦଣ୍ଡେ ଅଟକି ଗଲେ । ସ୍ୱଦେହରେ ଉଭାହେଲେ ପଦ୍ମଫୁଲର ଆସନରେ । ଆନନ୍ଦ କାହିଁରେ କେତେ । ଯାହା ଇଚ୍ଛା ବର ମାଗିଦେବାପାଇଁ ଉତ୍ସାହ ଦେଲେ । ଶ୍ରୀୟା ବିମୋହିତ ହେଲା ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି । ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା ମାଗିଗଲା । ଏପରିକି ଅମରବର । ଏଇ ବର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବରଗୁଡ଼ିକୁ ତଥାସ୍ତୁ କହି ମା ଚାଲିଗଲେ । ବେଳ ଉଚ୍ଛୁର ହେଲାଣି । ରୋଷେଇ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ପରା ।

ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଦାସଙ୍କ ପୋଥିରେ ଶ୍ରୀୟାର ରୂପ ଏହିପରି-

ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଦୁଃଖ ସେ ଯେ ଅପାରୁ ଅପାର
ଭୂମିରେ ସେ ଭରାଦେଇ ଉଠଇ ଆବର ।
ସାତଖଣ୍ଡି କନା ସେ ଯେ ପିନ୍ଧିଣ ଅଛଇ
ଖଣ୍ଡିଯେକ ତହିଂର ଯେ ବଡ଼ ସାନ ନାହିଂ ।
ଅର୍ଣ୍ଣର ବିହୁନେ ଯେ ପଂଜରା ହୋଇ ଶେଷ
ଉଠିକରି ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ନ ତୋଳଇ ହେଂସ ।(ଓଏଲ.୬୯୩)

ଏଣେ । ବଳରାମ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ, ଦୁଇଭାଇ, ସରବଣକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ମୃଗୟାବିନୋଦରେ । ଯୋଗବଳରେ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ । ନାଟକ ଆରମ୍ଭର ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଆମକୁ ସୂଚେଇଦିଏ, ସମାଜର ସଂପନ୍ନ ଓ ଉଚ୍ଚବର୍ଗୀମାନେ ବିଳସୀ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଯାତ୍ରା ବିଶୃଙ୍ଖଳ । ଏବଂ, ଏହା ହିଁ ଏକ ଜାତିର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥା, ବିପାକର କାରଣ ।

ମୃଗୟା ବିନୋଦନ କାଳରେ, ଏତିକିବେଳେ ବଳରାମଙ୍କ ଆଖିପଡ଼ି ଯାଇଛି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଉପରେ । ଚଣ୍ଡାଳ ସାହିରେ କୁଳବୋହୂ ? ଆଖି ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସାନଭାଇ ଆଖିରେ ଧରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ । ରାଗରେ ପାଚିଯାନ୍ତି ସେ । ସାଆନ୍ତଘରର ବୋହୂ, ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଜଣେ ଅଛୁଆଁର ଘରେ ପାଦଦେବା ପରି ଘଟଣାକୁ ସେ କିପରି ବା ମାନିନେବେ ? ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀର ଏଇ ନୀତିହୀନ ଆଚରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଅବହିତ କରିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି-ସେ ମହାପାପିନୀ, ଅପବିତ୍ର । ଘରକୁ ଅମଙ୍ଗଳ । ଘରେ ତାକୁ ଆଉ ରଖି ହେବନାହିଁ । ତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ବାହାରିଯିବାକୁ ହେବ । ସାମାଜିକ ବିଧି ଅବମାନନାର ଏହା ହିଁ ଶେଷକଥା ।

ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ରାଗଜରଜର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି କିଂକ[]ବ୍ୟମୂଢ଼ ଅବସ୍ଥାରେ ଏବେ ଜଗନ୍ନାଥ । କ'ଣ କରିବେ । ବଡ଼ଭାଇ ତ ନାଂକରା କଥା କହୁନାହାନ୍ତି । କ୍ଷମତାସୃଷ୍ଟ ସାମାଜିକ ବିଧିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ମାତ୍ର ଅପମାର୍ଗୀମାନଙ୍କ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ପ୍ରତିକାରମାନ ମଧ୍ୟ ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ମନରେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ବଡ଼ଭାଇଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି- ହଁ ଭାଇ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭୁଲ କରିଛି । ହେଲେ ତା ପରି ଘରଣୀକୁ ଘରୁ ବାହାର କରିଦେଲେ, ଆମେ ଚଳିପାରିବା ତ ? ସ୍ୱର୍ଗପୁରରୁ ଦେବତା ଓ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଡାକିଆଣିବା । ଖାଇବାକୁ ଦେବା । ଦରକାର ହେଲେ ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେଇ ଜାତି କରାଇ ଦେବା । କ୍ଷମା କରିଦେବା । ଆଉବାରେ ଦୋଷକଲେ, ବାହାର କରିଦେବା ସବୁଦିନପାଇଁ ।

ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପଦଗୁଡ଼ିକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରେମର ଉଦାହରଣ ।

ସ୍ୱର୍ଗପୁରରୁ ଦେବତାମାନ ଅଣାଇବା
ଟଙ୍କା ସୁନା ଲା[]ଦେଇ ଜାତି ହୋଇଯିବା ।(ଓ.ଏଲ.୧୩୦୮)
ଅନ୍ୟତ୍ର: ଆଲଟ ଚାମର ଧରି ନିଦ୍ରାଯିବା ହୋଇ
ଘରଣୀ ନ ଥିଲେ ଘର ଶୋଭା ନ ଦିଶଇ ।
ଯାହାର ଘରରେ ଭାଇ ଘରଣୀ ନ ଥାଇ
ଲକ୍ଷେ ମେଢ ଘର ଯେ ସୁନ୍ଦର ନ ଦିଶଇ ।
ବଡ଼ଲୋକ ପୁଣ ଯେ ଧର୍ମର କରତା
ଘରେ ଘରଣୀ ନ ଥିଲେ ନୁହଇଂ ଗଣତା ।
ସାନ ଲୋକ ପରା ଯେବେ ଦରିଦ୍ର ହୁଅଇ
ଘରରେ ଘରଣୀ ଥିଲେ ତାର ସେ ଯେ ଖାଇ ।(ଓଏଲ. ୧୪୦୦)
ପା[]ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାରେ ଯେ ଭୋଜନ ଦିଆଇବା ।(ଓ.ଏଲ.୨୧୯୮)
ଗଙ୍ଗାତୁଲେ ସରିକର ଆନ ନଦୀମାନ(ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ: ଓଏଲ. ୨୯୯୨)

ବଡ଼ଭାଇଙ୍କର ଏକ ଜିଦ୍ । ଏ ଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରହିବ, ନଇଲେ ମୁଁ ରହିବି । କେବଳ ଜିଦ୍ ନୁହେଁ, ଦାଦାଗିରି କରିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- ତୁଇ ଏଡ଼େ ମାଇଚିଆ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିନଥିଲି ।ଛାର ଭାରିଯାଟାପାଇଁ ଏତେ ଓକିଲାତି । ଭାରିଯା ହେଉଛି ପାଦର ପାଣ୍ଡୋଇ(ଯୋତା, ଚପଲ) ତୁ ଯାହାକୁ କହିବୁ, ତାକୁ ତୋ ସହିତ ଛନ୍ଦି ଦେଇପାରିବି । ଆମର କ'ଣ ନାଇଁ । କହ, କିଏ ତୋର ନିଜର, ଭାଇ; ନା ମାଇପ ?

ଏବଂ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଉଛନ୍ତି- ନାରୀମାନେ ଆଦୌ ଏତେ ସରଳ ନୁହନ୍ତି- ମନେ ରଖିବୁ

ସିଂହଦ୍ୱାର ମାଡ଼ି ବସିଥିବୁ ଭାବଗ୍ରାହୀ
କମଳା ଅଇଲେ ଦେବୁ ଯେ ଘଉଡ଼ାଇ ।
ତିରୀଂକର ମାୟା ବାବୁ ଜାଣି ନ ପାରିବ
କଅଂଳ କଥାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଉଳେ ପଶିବ ।

(ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ: ଓ.ଏଲ୍. ୨୯୯୨)

ବଳରାମଙ୍କର ଏଇ ଆଚରଣ ସମକାଳୀନ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ଓ ନିମ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ମଣିଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କ, ଏକାନ୍ନବ□ ପରିବାରରେ ମୁଖ୍ୟ ବଡ଼ଭାଇର ଅଧିକାର ଓ ଔଦ୍ଧ୍ୟତ୍ୟ ଏବଂ ନାରୀର ସ୍ଥିତିର ସୂଚକ । ଯେଉଁ ମଣିଷ ଅନ୍ୟର ପରିବେଶକୁ ସଫା କରେ, ସେ ଅଛୁଆଁ, ପାପୀ ଏବଂ ଯେଉଁ ମଣିଷ(ନାରୀ) ଅନ୍ୟର ସେବା କରେ, ସେ ପରାଧୀନ । ତାର ଜନ୍ମ ପୁରୁଷର ସେବାପାଇଁ, ମଥାପାଇଁ ନୁହେଁ । ପଦାର୍ଥବତ୍ ତାକୁ କିଣାବିକା କରାଯାଇପାରେ ।

ଅନନ୍ୟୋପାୟ ଜଗନ୍ନାଥ ପତ୍ନୀକୁ ନୁହେଁ, ଭାଇକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ଆଳରେ ସାନମାନଙ୍କର ଚରମ ଅସହାୟତାର ଏହା ଉଦାହରଣ ।

ନାଟକର ପରବ□ ଦୃଶ୍ୟ ଆହୁରି ରୋଚକ । ରୋଷେଇ କରିବେ ବୋଲି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତରତର ହୋଇ ଉଆସକୁ ବାହୁଡ଼ିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସିଂହଦ୍ୱାରର ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଚକିତ କରିଛି । ଦେଖିଛନ୍ତି, ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ହାତରେ ବାଡ଼ି । ସେ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଅନୁମତି ମାଗିଛନ୍ତି । ଉ□ର ଆସିଛି, ନା । ଶୁଣିଛନ୍ତି- ତମ ଚଣ୍ଡାଳ-ପ୍ରୀତିର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଦେଇଛନ୍ତି ବଡ଼ଭାଇ । ଘର ଭିତର ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ । ଯେଣେ ଇଚ୍ଛା ତେଣେ ଯାଇପାର ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ କାକୁସ୍ଥ । ମାତ୍ର ଏତେ ସହଜରେ ହାରମାନିବାର ଜୀବ ନୁହନ୍ତି । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ବୀଜ ଚେତନ ଭୂମିରେ । ଝଗଡ଼ାର ଆରମ୍ଭ । ଉଚ୍ଚବାଚ, କଥା କଟାକଟି । ସେ ସାଆନ୍ତ ଅଥବା ସାଧାରଣ ମଣିଷ ହେଉ, ଭାବ ଓ ଭାଷା ଏକ ପ୍ରକାରର । ଉଘାଉଘି । ଗୋଇ ତଡ଼ାତଡ଼ି । ରୁଚି ଓ ଚରିତ୍ର ସହିତ ବଂଶ ଆଭିଜାତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପଦାକୁ ଆସେ । ଦାଣ୍ଡରେ ପଡ଼େ । ସକଳ ଆବରଣ ଖୋଲିଦିଏ । ଅହଂକାର କେତେ ଅଲାଜୁକ ଓ ଅସହାୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ- ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କରଏହି ଝଗଡ଼ ହିଁ ତାହାର ଉଦାହରଣ ।

ମୁଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିଣୀ ନୁହେଁ, ତମ ଅନୁମତି ଦେଇ ପଦାକୁ ପାଦ ପକାଇ ଥିଲି । ମୋର ଦୋଷ କେଉଁଠି ? ଏବେ ଜଗନ୍ନାଥ ଅସହାୟ । ସଫେଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ।

ବଡ଼ଭାଇ ଦେଖିଦେଲେ । ତାଂକ ଆଦେଶ । ଅମାନ୍ୟ କରିପାରିବି ତ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପୁଣି ଅନୁନୟ, ତମେ କ'ଣ ପଛଦିନର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଭୁଲିଗଲ । କଥା ଦେଇଥିଲ, ଯଦି କିଛି ଭୁଲ କରେ, ଦଶଦୋଷ କ୍ଷମା କରିବ । ମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେଇ ଗୋଟିଏ କଥା । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମନ୍ଦିର ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ଏବଂ କଥାରେ କଥାରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଟେରୀ, କାଣୀ କହିଛନ୍ତି ।

ବାପାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବି ବାଦ ଯାଇନି । ଶେଷକୁ 'ଦୋଚାରୁଣୀ'
ଘରେ ଘରେ ପଶି ତୁହି ହେଲୁ ଦୋଚାରୁଣୀ । ।(ଓ.ଏଲ୍ ୧୩୦୮)

ପୁଷ୍କରଙ୍କ ଭଣିତା ଥାଇ ଏକ ପୋଥିରେ ରହିଛି । ସେଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ କହୁଛନ୍ତି-

ସହଜେ ତୋହର ନାମ ଚ□ଳା
ବେଶ୍ୟାକୁ ଚ□ଳା କହି
ତେଣୁ କରି ବେଶ୍ୟା ସଙ୍ଗରେ ଗଣନା
ହୋଇଲୁରେ ଚାନ୍ଦମୁହିଁ
ସତକି କି ମିଛ ବୁଝୁଥା । (୧୩ ଛାନ୍ଦ, ଓ.ଏଲ୍. ୨୯୫୬)

ଏପରିକି ଜଗନ୍ନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ 'ରାଧା ଦୋଚାରୁଣୀ' ଶବ୍ଦରେ ଉଖେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଏଇ କଥାପଦକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଅସମ୍ଭାଳ କରିଦେଇଛି । ରାଗରେ ନିଆଁ । ଆପଣା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ କିଏ କ'ଣ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଲଙ୍ଗଳା କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପୋଥିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି-

ଗଉଡ଼ ବାଉଡ଼ ତୁମ୍ଭେ ଅଟ ଯେ ହାଉଡ଼ ।
ବଇଁଶୀ ଖଣ୍ଡିଏ ହରି କାହୁଁ ଯେ ପାଇଲ
ଷୋଳସସ୍ର ଗୋପୀଙ୍କ ଉଚ୍ଚାଟ କରାଇଲ ।

ଖୁଡ଼ୀ ଦେଠେଇ ମାରିଲ ମଉଳାଇ
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଡ଼ମ୍ବନା କଲ କୁଞ୍ଜବନେ ନେଇ ।
ସେ ପାପ- ଯେ ଛାଡ଼ିଯିବ ନାହିଁ
ତେଣୁ କରି କଳି ଯୁଗ ହାତଗୋଡ଼ ନାହିଁ ।
ଖଣ୍ଡିୟା ହୋଇଲ ତେଣୁ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଗୋସାଇଂ ।(ଓଏଲ୍୨୧୪୯)

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଜିଦ୍ ପାଖରେ ଅସହାୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଛାଡ଼ପତ୍ର ଦେବାପାଇଁ ଦାବି କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ପଂଚୁଆତିଙ୍କ ଗହଣରେ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କଥୋପକଥନ ଏଥର ଚରମ ସୀମାରେ । ଏହି ବଚନିକାରେ ସମାଜର ଉଚ୍ଚ ଓ ନିମ୍ନବର୍ଗର ମଣିଷମାନଙ୍କ ମାନସିକତା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଇଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୋଇଲ କି ବାଇ
ଦେବତାଙ୍କ ଘରେ ଆମ୍ଭ ହାତପତ୍ର ନାହିଁ ।
ଦେବତାଙ୍କ ଘରେ କି ମାନବ ଘରେ ହେଉ
ବିଭାଇ ଭାରିଯାକୁ କି ହାତପତ୍ର ଦେଉ ।
ପ୍ରମଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଇଲେ ନଦେଲେ ହାତପତ୍ର
ବଳିୟାର କଥାତ କହିଲେ ପଦ୍ମନେତ୍ର ।
ବ୍ରାହ୍ମଣର ଘର କିବା ଚାଣ୍ଡାଳର ଘର
ହାତଧରି ଆଣିଲେ ହୋଇଲେ ଅସୁନ୍ଦର । (ଓ.ଏଲ ୨୪୨୨)

କଥା କଟାକଟିରେ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ଜଗନ୍ନାଥ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ପଡ଼ି(ଖୋରାକପୋଷାକ) ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ରଖିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ରାଗକୁ ପ□ୀକୁ ନେଇଛି । କହିଛନ୍ତି- ମୁଁ ରାଣ୍ଡ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଘରର ଝିଅ ନୁହେଁ ଯେ, ତମଠାରୁ ପଡ଼ିନେବି ।

ମଜାକଥା, ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ କଥାକଟାକଟି ଚାଲିଥିଲା ବେଳେ ବଳରାମ ମଝିକୁ ଚାଲି ଆସିଚନ୍ତି । ଟିକିଏ ଦୂରରେ ଥାଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି-

ବଳରାମ ଡାକଦେଲେ ଶୁଣରେ କହ୍ନାଇଂ
ଏଡ଼େ ଆ□ମାଇପ ଦେଖିଲା ମୋର ନାହିଁ ।
କଟିରେ ବସିଣ ଜାତି ଦେଉଅଛି କହି
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କି ବେତ କାହ୍ନୁ ତୋର ହସ୍ତେ ନାହିଁ ।
ପିଟରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବେତ ଦିଅ ଘଉଡ଼ାଇ
ସ୍ତିରୀ ହୋଇ ଯେଡ଼େ ଆ□କରିଛି କିପାଇଂ ।
ଛୋଟୀ କେଂପୀ ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆମ ଘରେ ଥିବ
ତୋଳାପାଣି ତୋଳାଭାତ ଆମ ଘରୁ ନେବ ।
(ଓ.ଏଲ ୯୯୪ ଏବଂ ଓଏଲ ୨୯୯୨)

ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ଔଦ୍ଧତ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ମନ୍ଦିର ଛାଡ଼ିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଛନ୍ତି । ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଅଳଂକାର ଖୋଲିଦେଇଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି-ଏସବୁ ରହିଲା, ପରେ କହିବନି ଯେ, ମାଇପ ଏସବୁ ତା ବାପ ଘରକୁ ନେଇଯାଇଛି । ଆଉ ଯାହାକୁ ବାହାହବ, ତାକୁ ଦବ । ସେ ଏତେ ମାତ୍ରାରେ ରାଗିଯାଇଛନ୍ତି- ଜଣେ କବି କହିପକେଇଛନ୍ତି-

ହସ୍ତରୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବାହିକା କାଢ଼ି ପକାଇଲେ
ଆଜ ହୁଂ ଠାକୁର ଆମ୍ଭ ଜଗନ୍ନାଥ ମଲେ ।
(ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଦାସ, ଓଏଲ ୬୯୩ ଏବଂ ଓ ଆରଏମଏସ/୮୧ଇ)

କେବଳ ଏତିକିରେ ତାଙ୍କ ରାଗ ଶାନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ପାଟବସ୍ତ୍ର ଖୋଲି ଦେଇ ଛିଣ୍ଡାଲୁଗା ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ଏବଂ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ବାପଘର ପେଡ଼ି, ଗଉରୀବେତ, ଡାହାଣବ୍ରତେକ ଶଙ୍ଖ ଓ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳ ଆଣିଛନ୍ତି । ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଛନ୍ତି । ଅଭିଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି- ତମକୁ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ନ ମିଳୁ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଏହି କଠୋର ବଚନ ଶୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ ହସି ଦେଇଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି-

ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଇଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୋଇଲୁକି ବାଇ
ତୋହ ଆଜ୍ଞାଦେଲେ କି ଦରିଦ୍ର ଆମ୍ଭେ ହୋଇ ।
ବାଉନ କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅଛି ଆମ୍ଭ ଘର
ତେତିଶ କୋଟି ଦେବତା ଖଟନ୍ତି ପୟର ।

(ଓଆରଏମଏସ/୮୧.ଇ:ସିଧେଶ୍ୱର ଦାସ)

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଶାପଦେଇ ମନ୍ଦିର ବାହାରକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ତାଙ୍କ ପଛେପଛେ ଦାସୀ ପରିବାରି ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପଦଗୁଡ଼ିକ ଜଗନ୍ନାଥ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବଚନିକା ନୁହେଁ, ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀର ଅହଂବୋଧର ଆଳାପ । ନାରୀର ସ୍ୱାଭିମାନକୁ ପୁରୁଷର ଅହଂକାର ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ।

ଏଥର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦୃଶ୍ୟ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦାଣ୍ଡରେ । ଯିବେ କେଉଁଆଡ଼େ ? ଭାବିଛନ୍ତି, ବାପ ଘରକୁ ଯିବେ କି ? ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇଛନ୍ତି- ନା, ଯିବେନି । ଆଉ ଟିକିଏ ପରେ ଭୋକରେ ବିବସ ଜଗନ୍ନାଥ ଶଶୁର ଘରକୁ ଯିବେ, ସାଂଗରେ ନେଇ ଆସିବେ । ମନା କରିପାରିବେନି । ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ନିଜ ପାଖରେ । ସେ ଏତେ ଦୁର୍ବଳା, ଅସହାୟା ନୁହନ୍ତି ଯେ, ସ୍ୱାମୀ କି ବାପ - ନିର୍ଭର ଜୀବନ ବଞ୍ôଚିବେ । ସ୍ୱନିର୍ଭର ଜୀବନ ବଞ୍ôଚିବାପାଇଁ ସେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଉଛନ୍ତି । ତେବେ ରହିବେ କେଉଁଠି ? କେଉଁଠି ରଖିବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ପରିବାରିମାନଙ୍କୁ ? ଘରଟିଏ ଦରକାର । ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କୁ ସୁମରଣା କରିଛନ୍ତି । ସ୍ମରଣ ମାତ୍ରକେ ସେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ମା'ଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ନଅରଟିଏ ତୋଳି ଦେଇଛନ୍ତି । ତାହା ପୁଣି ବାଂକୀ ମୁହାଣରେ ।ଅନ୍ୟ ଏକ ପୋଥିରେ ତାହା ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା/କୋଣାର୍କ ପାଖ । ଏବଂ ଅନ୍ୟତ୍ର ସମୁଦ୍ରପନ୍ତାର । ଗୋଟିଏ ପୋଥିରେ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ ବିନ୍ଧାଣିପଣର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ, ସୂତା ପକାଇବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୁଣ୍ଡିମାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।(ଓ.ଏଲ ୧୪୦୦) ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ପୋଥିରେ ଦଶଅବତାର ଚିତ୍ରର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ବିଶେଷତଃ କ, ଖ ଓ ଘ ସୂଚିତ ପୋଥିରେ) ବର୍ଣ୍ଣନା କେଉଁଠି ଅଳ୍ପ, କେଉଁଠି ବିସ୍ତାରିତ । ଜଣେ କବି ଅତି ପ୍ରଗଳ୍ଭ ଭାବରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୋପଲୀଳା ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ପଠନ ଓ ଚିତ୍ରାୟନ ପରଂପରାର ଏହା ସୂଚକ । ବହିର ବଜାର ସଂସ୍କରଣରେ ଏକଥା ନାହିଁ । ଆପଣା ଘର ଅନୁରୂପ ଘରଟିଏ ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭାରି ଖୁସି ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ଦାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ରହିଛନ୍ତି ।

ମୁଣ୍ଡପାଇଁ ଛାତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ପରେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପୁରୁଷ-ଅହଂ-ପ୍ରତିବାଦିନୀ ଚେତନା ତୀବ୍ରତର ହୋଇଛି । ସେ ଶ୍ରୀ, ଧନ ଓ ପ୍ରେମରେ ଅଧିକାରିଣୀ । ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷମତା । ସେ ଜାଣିଛନ୍ତି- ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଶ୍ରୀହୀନତା ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତି/ଗୋଷ୍ଠୀର ଅସହାୟତା ଓ ଦୁଃଖର କାରଣ । ବିକରଣ କରିଦେଇପାରିଲେ, ଭୋକ ସୃଷ୍ଟିକଲେ ଅଥବା ଭୋକ ଶାନ୍ତ ନ ହେଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିର ଅହଂକାର ଅବଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଅସହାୟତା ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ହେବ । ଏଥର ଶ୍ରୀ ଆପଣା ଶକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ପତ୍ନୀତ୍ୱ ଓ ମାତୃତ୍ୱର ଯୁକ୍ତଶକ୍ତି । ସୁମରଣା କରିଛନ୍ତି ନିଜର ବିପୁଳ ଓ ଶକ୍ତିମନ୍ତ ଔଲାଦମାନଙ୍କୁ । କେତେକ ପୋଥିରେ ସେମାନେ ଅଷ୍ଟବେତାଳ, କେତେକେ ପୋଥିରେ ସେ ହନୁମାନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ପୋଥିରେ ହନୁମାନ ଓ ସହଯୋଗୀ ଅଷ୍ଟବେତାଳ (ଓ ଏଲ ୧୩୦୮) । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି- ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ସକଳ ପଦାର୍ଥ ବୋହି ଆଣିବ, ଏପରିକି କୁଳା କି ଛାଂଚୁଣି ମଧ୍ୟ ରଖିବ ନାହିଁ । ରୋଷଘର ଭିତରେ ପଶି ସବୁ ଖାଇବ । ହାଣ୍ଡିକୁଣ୍ଡେଇ ଭାଙ୍ଗିଦବ । ଶକ୍ତିଙ୍କ ଆଦେଶ ତତ୍‌କାଳ ପାଳିତ ହୋଇଛି । ଏବଂ, ସେ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି, ରତ୍ନଖଟ ଓ ପିନ୍ଧିଥିବା ପାଟଲୁଗା ବୋହି ଆଣିବାପାଇଁ । ହନୁମାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଉଗ୍ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳତାର କୋମଳ ପ୍ରତିବାଦ ଅବଶ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆଦେଶ ପାଳନରେ ତ୍ରୁଟି କରିନାହାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଏବେ ବାସ୍ତବତଃ ଶ୍ରୀହୀନ । ଏହା ଶ୍ରୀ ଘର ଛାଡ଼ିବାର ପ୍ରଥମ ରାତିର ଘଟଣା । ସକାଳ ଆସିଛି । ବିଳମ୍ବରେ ପହୁଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଛି ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କର । ପ୍ରଥମେ ବଳରାମ, ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ । ଘରର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବଳରାମଙ୍କ ରାଗ ପଂଚମକୁ ଉଠିଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି- ଏସବୁ ତୋ ମାଇପର କାମ । ଗୁଣ୍ଡା ଆଉ ଚୋର ଲଗାଇ ସବୁ ବୋହି ନେଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଶୁଣିଛନ୍ତି- ହସି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଦାଶରଥି ଦାସ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର, ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଶ୍ନ, ମନ୍ଦିରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରା ବି ଥିବେ । ଆମ ବହିରୁ ସେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିଲେ କିପରି ? କେତୋଟି ପୋଥିରେ ସୁଭଦ୍ରା ଅଛନ୍ତି । ସେ ନଣନ୍ଦ । ଅଳିଅଳୀ । ଭାଉଜ ଥାଉଁଥାଉଁ ସେ ରୋଷଘରକୁ ଯିବ, ଘରକାମ କରିବ କିପରି ? ସେଦିନ ରାତିରେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ, ଦୁଇଭାଇ ଭଉଣୀକୁ

ଶୋଇବା ଘରକୁ ପଠେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବଂ ହନୁମାନ ଓ ଅଷ୍ଟବେତାଳ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ହାତ ଓ ବେକରୁ ସକଳ ଅଳଙ୍କାର ମଧ ଖୋଲି ନେଇଛନ୍ତି । ବଳରାମ ଆପଣା ରଚନାରେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରଖିନଥିବେ । ଏହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଲିପିକାରମାନଙ୍କର ଖେଳ, ଜାଣତରେ ଅଥବା ଅଜାଣତରେ ।

ଭୋକ ମଣିଷର ଅସହାୟତାର କାରଣ- ବଳରାମ ଆପଣା ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଭୋକ ବାସ୍ତବତଃ ଖାଦ୍ୟର ଅଭାବ ନୁହେଁ, ଶକ୍ତିର ଅନୁପସ୍ଥିତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଦୁଇଭାଇ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଶକ୍ତି ଖୋଜିଛନ୍ତି । ରୋଷଘର ଭିତରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମଶାଣିବତ୍ । ଭଣ୍ଡାର ଘର, ପଦାର୍ଥଶୂନ୍ୟ । ଏତେ ବଡ଼ ଉଆସରେ ଜଣେ ହେଲେ ସେବକର ସୁରଶବଦ ନାହିଁ । ଏପରିକି, ମୁହଁ ଧୋଇବାପାଇଁ ପାଣିର ଅଭାବ । ଭୋକ ଦାଉରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଗରୁଡ଼ଖୁମ୍ବକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ଭେଁଭେଁ କାନ୍ଦି ପକାଇଛନ୍ତି । ଶେଷକୁ ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି, ନଗରରେ ଭିକମାଗି ଚଳିଯିବେ । ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ଏବେ ଭିକାରୀ ବେଶରେ, ଆପଣା ରାଇଜରେ । ସେବକମାନଙ୍କ ଦୁଆର ମୁହଁକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ହାତରୁ ଖାଦ୍ୟ ନୁହେଁ, ମାଡ଼ ଓ ତା଼ଡ଼ିଆ ଖାଇଛନ୍ତି । ସଳକଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ସେ କେତୋଟି ଶବ୍ଦ- ଏଗୁଡ଼ାକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦ୍ରୋହୀ । ଶେଷକୁ, ଯେଉଁ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉଭା ହୋଇଥିଲେ ସେଠାରେ ବି ପାଦ ପଡ଼ିଛି । ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମୁହଁ ମୋଡ଼ିଦେଇଛି । ବଳରାମ ଦାସ, ଦିଭାଇଙ୍କୁ ଭିକାରୀ ବେଶରେ ଖରାରେ, ପୂରା ପୁରୀନଗର ବୁଲାଇଛନ୍ତି । ଖଣ୍ଡିଏ ପୋଥିର ଲିପିକାର ସେମାନଙ୍କୁ ଯାଜପୁର ଓ କପିଳାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେଇଯାଇଛନ୍ତି । କପିଳାସରେ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ସହ ଭେଟ କରାଇଛନ୍ତି । ପାର୍ବତୀ ମନେ ପକାଇଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ । ସବୁ ରହସ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଭଲକାମ କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି କହିଦେଇଛନ୍ତି ମୁହେଁମୁହେଁ । ଶିବ ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି- ଘରର ଘରଣୀ ବାବୁ ବିଲର ହରିଣୀ । ଶେଷରେ ସେମାନେ ମହାଯୋଗୀଙ୍କ ପାଖରୁ, ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଜନୈକା ଦାନଶୀଳାଙ୍କ ମହିମା ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ବାଦ ପାଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ପହଂଚି ଯାଇଛନ୍ତି ନଅର ପାଖରେ । ଏହିଠାରୁ କଥାର ଗ୍ରନ୍ଥିମୋଚନ ଆରମ୍ଭ ।

ନଅର ଚାରିପାଖରେ ଉଚ୍ଚା ପାଚେରି । ପାଚେରିରେ କାକୁଡ଼ିର ଲତା । ଲତାରେ ଫଳଭାର । ବୁଢ଼ୀଟିଏ ଜଗିଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୁଢ଼ୀବେଶରେ । ଦୁଇଭାଇ କାକୁଡ଼ି ମାଗିଛନ୍ତି ।ମିଳିଯାଇଛି । ବଳରାମ ପେଟ ବିକଳରେ ଗୋଟିଏ କାକୁଡ଼ି କଡ଼ମଡ଼ କରି ଚୋବେଇ ପକାଇଛନ୍ତି । ଭୟଙ୍କର ପିତା । ମୁହଁ ବିଷପିତା ମାରିଯାଇଛି । ସେମାନେ ଏଥର ପହଂଚିଛନ୍ତି ଦାନଶୀଳାଙ୍କ ସିଂହଦ୍ୱାରରେ । ଏଇଠି ଖାଦ୍ୟ ମିଳିବ ଇ ମିଳିବ । ଯୋଗୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ । ବଳରାମ ଭିତରକୁ ପଶିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷଲୋକ ବୋଲି ଜଣେ ହେଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଧୁମୁସା ରୂପକୁ ଦେଖି ବେଢ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ଯୁବତୀମାନେ । ଅ଼ଡ଼ାରେ କାନିଭିଡ଼ି ଯୋଡ଼ାବେତରେ ପାହାର କସି ଦେଇଛନ୍ତି । ଗଳାଧକ୍କା ଦେଇଛନ୍ତି । ବିଚରା ବଡ଼ଠାକୁର ମୁହଁମାଡ଼ି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଉଆସ ବାହାରେ । ଆଣ୍ଠୁଗଣ୍ଠି ଛିଣ୍ଡିଛି । ରକତଜରଜର ଦେହ । ଗୋବିନ୍ଦ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ହସି ଦେଇଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- ମାଇପି ମାଡ଼ଖିଆ । ଏବଂ, ବଳରାମ ଧର୍ମବଳରୁ ବଂଚି ଯାଇଥିବା କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।

ବଳରାମ ଆପଣା କୋହକୁ ଘନ କରିବାପାଇଁ ଏଥର ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ- ତୁ ପଂଚମବରାଡ଼ି ରାଗରେ ବେଦପାଠ କର, ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଶୁଣିବେ ଆମ କଥା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ବେଦପାଠ କରିଛନ୍ତି । କମଳାଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି- ସ୍ୱାମୀ ଓ ଦେଢ଼ଶୁର ଏବେ ତାଙ୍କ ଅଧିକାରରେ । ନିଜକୁ ନିସ୍ତରିଲି ନିସ୍ତରିଲି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ପାତକ କ୍ଷୟଗଲା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଅପେକ୍ଷାର ଶେଷ ହୋଇଛି । ପ୍ରେମର ଶକ୍ତି ଏବେ ବିଜୟିନୀ । ଅଧିକାର ଜାହିର କରିବେ । କରୁଣା ନାମକ ଦାସୀଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଆଗମନର କାରଣ ଓ ପରିଚୟ ଜାଣିବାପାଇଁ ପଠାଇଛନ୍ତି । କରୁଣା ପଚାରିଛି । ଉତ୍ତର ଆସିଛି -

ଆମ ଘର ବଡ଼ଦେଉଳ । ଶାସନ ପଂଚକୋଶି ଆୟତନରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଜାତିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । କର୍ମ- ଯଜନ, ଯାଜନ, ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନ । ବାପା, ବାସୁଦେବ ବାଜପୋଇ; ମା’ ଦେବକୀ; ମଉସା, ନନ୍ଦ ବାଜପୋଇ; ମାଉସୀ, ଯଶୋଦା; ବଡ଼ଭାଇ, ବଳଭଦ୍ର ବାଜପୋଇ; ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଭଉଣୀ, ସୁଭଦ୍ରା; ମୋ ନାଁ, ଜଗନ୍ନାଥ ବାଜପୋଇ; ଭାରଯା ନାଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ସେ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଘରୁ ବାହାର କରିଦେଇଛୁ । କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯାଇଛି, ଜାଣିନୁ । ତମ ସାନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ କୁହ, ଆମକୁ ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇବାକୁ ଦେବେ ।

କରୁଣା ସମ୍ବାଦ ଦେଇଛି କମଳାଙ୍କୁ । କରୁଣାକୁ କହିଛନ୍ତି - ଯା, ସେମାନଙ୍କ ପଚାରିବୁ, ଆମେ ଚଣ୍ଡାଳ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରେ ଖାଇବେ କିପରି ?

କରୁଣା ସମ୍ବାଦ ଦେଇଛି । କଥା ଶୁଣି ଦୁଇଭାଇଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ବଜର ପଡ଼ିଛି । ତଥାପି ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟବାଦର ଅହଂକାର ମହଳଣ ପଡ଼ିନାହିଁ । ବଳରାମ କହିଛନ୍ତି- ସଂଚା ଯୋଗାଇ ଦିଅ । ଆମେ ହାତରେ ରାନ୍ଧି ଖାଇପାରିବୁ ।

ରାନ୍ଧଣାପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ପଦାର୍ଥମାନ ମିଳି ଯାଇଛି । ଚାଉଳ,ବିରି, ବଡ଼ି, କଦଳୀ, ଶାଗ ଇତ୍ୟାଦି । ତତ୍‌ସହିତ ନୂଆହାଣ୍ଡି, ଜାଳେଣି । ଦୁଇଭାଇ ରୋଷକର୍ମରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ମାଟିଖୋଳି ଚୁଲି ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ହାଣ୍ଡି ବସେଇଛନ୍ତି । ପରିବା କାଟିଛନ୍ତି । କାଠରେ ନିଆଁ ଧରାଇଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମନରେ ଏବେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ପୁରୁଷ ଯଦି ହାତରେ ରୋଷେଇ କରି ଖାଇବେ, ନାରୀକୁ ଆଉ ଲୋଡ଼ିବେ କାହିଁକି (ସତେ ଯେପରି ରୋଷେଇ କରିବାପାଇଁ ନାରୀର ଜନମ ଓ ଭାଗ୍ୟ) । ସେ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ସୁମରଣା କରିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ତମେ ଜଳିବ, ତେଜ ଦେବ; ମାତ୍ର ଧୂଆଁ ହେଉଥିବ ।

ଶକ୍ତିଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ ଅଗ୍ନି ପାଳନ କରିଛନ୍ତି । ଚୁଲି ଆଉ ପରିମଣ୍ଡଳରେ କେବଳ ଧୂଆଁ ଆଉ ଧୂଆଁ ।

ବଳରାମ ସାନଭାଇର ଅସହାୟତା ଓ ଅସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଭୋକ ଅସହାୟତାକୁ ବହୁଗୁଣିତ କରିଦେଇଛି । କହିଛନ୍ତି ଅଧୁଆମୁହାଁ । ଉଠ ସେଠୁ । ଆପେ ଚୁଲି ପାଖରେ ବସି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଜାଳ ମୋହିଁଛନ୍ତି । ଫଳ ଏକା । କେବଳ ଧୂଆଁ । କାଠଖଣ୍ଡିଏ ହାତରେ ପଡ଼ିଛି । ହାଣ୍ଡି ରାଗର ଶିକାର ହୋଇଛି । ପେଟର ତାତିରେ ମାଡ଼ଖାଇଛି ବିଚରା ପଦାର୍ଥ । ଏବଂ, ଠିକ୍ ଏତିକି ବେଳକୁ କଟା ଘା'ରେ ଚୂନ ଦେଲାପରି, ଦାସୀ ଆସି ଉଭା ହୋଇଛି ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ । ପଚାରିଛି-ସୁବେଦି ଗୋସାଇଁ, ରୋଷେଇ ସରିଲା ? ତେଲ ନିଅ । ଗାଧୋଇ ଆସି ଖାଇବ ।

ଅସହାୟକୁ ପରିହାସ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାହୀନ । ଶେଷକୁ ବଳରାମ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି- ଆମେ ତମ ଘରେ ଖାଇବୁ । ଚଣ୍ଡାଳ, କି ଯେଉଁ ଜାତିର ହୁଅ । ଏବଂ, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ :

ଏମନ୍ତ ଅନୀତି କଥା କହିଲେ ଗୋସାଇଂ ।

ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଘରେ ଭାତ କେମନ୍ତେ ଖାଇବ

ଚାରିଯୁଗେ କଥା ତୁମେ ଭାଇ ରୁହାଇବ ।

ବଳରାମଙ୍କ ଉତ୍ତର - ଜୀବନ ପାଖରେ ଜାତିଫାତିର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ଦାସୀ ହାତରୁ ତେଲ ନେଇ ଏଥର ଦୁଇଭାଇ ଗାଧୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ସମୁଦ୍ରକୁ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏପରି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଗାଧୋଇଛନ୍ତି । ଶୁଚିମତୀ ଏବେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଘର ଛାଡ଼ିଆସିଲା ଦିନଠାରୁ ବିଧବା ବେଶ । (ଗୋଟିଏ ପୋଥିରେ ଏହି ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି) । ଅଳଙ୍କାରରେ ଦେହ ମଣ୍ଡି ହୋଇଛନ୍ତି । ପାଟପଟନୀ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ରୋଷେଇଘରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ହାତରେ ଦେଢ଼ସୁରଙ୍କ ଭୋକ ।

ମାତ୍ର ଏତିକି ପରାଭବ ଦେଇ ତାଙ୍କ ରାଗ ଶାନ୍ତପଡ଼ିନି । ବାପାଙ୍କୁ ସୁମରଣା କରିଛନ୍ତି । ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି- ତମେ ବହୁ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯିବ । ଯେପରି ଦୁଇଭାଇ ଗାଧୋଇବାକୁ ପାଣିଟୋପିଏ ନପାନ୍ତି । ଝିଅ କଥାକୁ ବାପା ଟାଳି ପାରିନାହାନ୍ତି ।

ଦୁଇ ଭାଇ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ । ତେଲ ଜରଜର ଦେହ । ପେଟରେ ଭୋକ । ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଗାଧୋଇ ଫେରିବେ । ମାତ୍ର ସମୁଦ୍ରର ବର୍ତ୍ତମାନ ରୂପ ତାଙ୍କ ହଂସା ଉଡ଼ାଇ ଦେଇଛି । ଶୁଖିଲା । ଗାଧୋଇବେ କିପରି ? ଜଗନ୍ନାଥ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଏହା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ନଖରାମି । ଭୟଗ୍ରାସିଛି । ଭାବିଛନ୍ତି, ଯିଏ ପାଣି ହରିନେଉଛି, ସେ ଯଦି ପାତ୍ରରୁ ଖାଦ୍ୟ ହରଣ କରିନିଏ ? ଶକ୍ତିର ଅହଂକାରକୁ ସେ କ'ଣ ପ୍ରତିହତ କରିପାରିବେ ?

ସାନଭାଇର ଅସହାୟତାକୁ ବଳରାମ ଭାଙ୍ଗିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି, ଗାଧୋଇବା ଦରକାର ନାହିଁ । ହାତ ଆଞ୍ଜୁଳା କରି ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ସୁମରଣା କର । ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ସୁମରଣା କରିଛନ୍ତି ବଡ଼ଠାକୁର । ଆଞ୍ଜୁଳାରେ ପାଣି । ଦୁଇଭାଇ ପାଣି ଛିଂଚିହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଦେହରେ । (ପୋଥି ନମ୍ବର ଓ.ଏଲ.୨୪୨୨)

ଦୁଇଭାଇ ମନ୍ତ୍ର ସ୍ନାନକରି ଫେରିଛନ୍ତି ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀର ଉଆସକୁ । ଭୋକ ମେ୍ାଇବେ । ଏଣେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମନରେ ଭୋକ । କାଲି ସକାଳୁ ଆଜି ଦିଇପହର ହେଲାଣି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ନଖାଇ ନପିଇ ମୁହଁଟା କେମିତି ଦୁଶୁଥିବ କେଜାଣି ? ଏଣେ ଘର ଭିତରଟାରେ ମହମହ ବାସ । ତୁଳସୀ ଓ ଦୟଣାର ବାସ । ସ୍ୱାମୀ ସୋହାଗର ବାସ । ପ୍ରେମବାସରେ ତରଳି ଗଲା ଅହଂକାର । କବାଟ

ଫାଙ୍କରେ ଲାଖିଗଲା ଆଖି । ଟିକିଏ ଦେଖିଦେବେ । ଆଖି ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବ । ଗୋଟିଏ ପୋଥିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅନୁଭବର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି-

ତୁଳସୀ ପତ୍ରପ୍ରାଏ ଦେହ ବାସୁଅଛି

ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବାକ୍ୟ ନ ସ୍ଫୁରଇ କିଛି ।

ଜଳା କବାଟିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଛନ୍ତି ଅନାଇଂ ।

କେମିତିଆ ମଣିଷ କେଜାଣି ? ଏତେ ମାଡ଼ଗାଳି ଖାଇ ବି ମୁହଁରେ ବାଙ୍କହସ ? ରାଗର ଲେଶ ମାତ୍ର ଚିହ୍ନନାହିଁ ?

ମନ ପ୍ରେମରସରେ ଜରଜର । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଗାଧୋଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଦାସୀମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଦେଶ, ଅବିଳମ୍ୱେ ପାଳିତ ହୋଇଛି । ଚନ୍ଦନ, ହଳଦୀ, କୁଙ୍କୁମ, ତେଲ ବୋଳି ହୋଇଯାଇଛି ସେମାନଙ୍କ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ । ପଂଚତୀର୍ଥରପବିତ୍ର ଓ ସୁବାସିତ ପାଣିରେ ଧୋଇ ହୋଇଯାଇଛି ଅବସାଦ । ଦେହରେ ଦେବାଙ୍ଗ ପାଟ । କାନ୍ଧରେ ପହରଣ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପଇତା । ମଥାରେ ତ୍ରିମୁଣ୍ଡି ଓ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକରେ ନାନା ଜାତିର ଅଳଙ୍କାର ।

ବଳରାମ, କିନ୍ତୁ, ଦାସୀମାନଙ୍କର ଏତେ ଆଦରଯତ୍ନକୁ ସହଜ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ମନରେ ସନ୍ଦେହ । ଜଣେ ମାତ୍ର ପୁରୁଷର ଚିହ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ନଥିବା ଘରେ ପୁଣି ଏତେ ଆଦର ଓ ଯତ୍ନ । ଭଲକରି ଉ©ମମଧମ କସି ଦେବେନି ତ ? ତା ପରେ ଯିବେ କୁଆଡ଼େ ? ବଂଚିବେ କିପରି ? କଦଳୀ ପତ୍ର ପରି ଥରିଉଠୁଛି ତାଙ୍କ ଦେହ । ଖାଇବାପାଇଁ ପାଖରେ ପତ୍ର । ମାତ୍ର ବସି ପାରୁନାହାନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ହାତଧରି ବସେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ବସିଛନ୍ତି ଦୁହେଁ । ଏବଂ, ଆଖିରେ ପଡ଼ିଛି ରତ୍ନଗଡୁ । ଗଡୁ ଦେଖି ମନ କୁଣ୍ଢେମୋଟ । ଭାବିଛନ୍ତି- ଆଜି ଦିନଟା ଭଲରେ ଭଲରେ କଟିଗଲା । କାଲିକି ସମସ୍ୟା । ଏଇ ଗଡୁକୁ ସୁବିଧା ଦେଖି ନେଇଯିବାକୁ ହେବ । ବିକିଭାଙ୍ଗି ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥରେ କିଛିଦିନ ଚଳିଯିବାପାଇଁ ସମସ୍ୟା ହେବନାହିଁ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ଅସହାୟତାର ଏହା ଚମତ୍‌କାର ଉଦାହରଣ ।

ଦୁଇଭାଇ ଖାଉଛନ୍ତି । ଦାସୀମାନେ ପରସି ଦେଉଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହାତରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ । ବଳରାମ ଦାସ ଖାଦ୍ୟର ସୁବିସ୍ତୃତ ତାଲିକା ଦେଇଛନ୍ତି । ପୋଥି ପୋଥିକୁ ଆନ । ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟସଂସ୍କୃତିକୁ ଅନୁଭବ କରି ହେଉଛି । ଶାଗ, ନାଡ଼ିପୁଳି, ସରପୁଳି, କଦଳୀ ଭଜା, ଖଣ୍ଡଖଜା, ପଂଚାମୃତ; ନାନା ପ୍ରକାରର ଭାତ, ଚକୋଳି, ଏଣ୍ଡୋରି, ଆରିସା ଆଦି ପିଠା, ନାନା ପ୍ରକାରର ପଣା ।

ପରିଚିତ ଖାଦ୍ୟ ପାଇ ଦୁଇଭାଇ ଏତେ ଖାଇଛନ୍ତି ଯେ, ହଣ୍ଡିଶାଳର ସକଳ ସମ୍ପଦ ଶେଷ ହୋଇଯାଇଛି । ବଳରାମଙ୍କ ଭୋକ ତଥାପି ଅଶାନ୍ତ । ଦାସୀମାନେ ପେଜମିଶା ଭାତ ଦେଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ପତ୍ର ପାଖରୁ ଉଠୁନାହାନ୍ତି ସେ । କାକୁସ୍ଥ ଦାସୀମାନେ । ଶେଷକୁ ଅତୃପ୍ତ ବଳରାମ କହୁଛନ୍ତି-

ବଳରାମ ବୋଇଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ହୋଇଲକି ବାଇ

ପେଟ ମୋର ପୂରିନାହିଁ ଉଠିଯିବି କାହିଂ ।

ଭୁଞ୍ଜାଇ ବସାଇ ଥାଇ ଅପୂରା କରାଇଲେ

ଏ ପୁଣି କେବଳ କଥା କହ ମୋତେ ଭଲେ

ଭାତ ଯେ ରାନ୍ଧିଲ ପେଜ କି କଲଟି ତୁମ୍ଭେ

ହାଣ୍ଡି ଆଣ ଯାଇ ଖାଇବୁଟି ଆମ୍ଭେ ।

ବଳରାମଙ୍କ ଆଚରଣ ଦାସୀମାନଙ୍କୁ କିମ୍ଭୂତ ଲାଗିଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି-

ଷାଠିଏ ପଉଟି ଅନ୍ନ ତିଉଣ ଚଉରାଶି

ଛପନ ଭୋଗ ଦୁଇ ଖାଇଲେଟି ବସି ।

ଏଥିପରେ ବୋଲୁଛନ୍ତି ପେଜ ଆଣିଦିଅ ମୋତେ

ଯେଡ଼େବଡ଼ ରଙ୍କା ବୋଲି ନାହିଂଟି ଜଗତେ । (ଏ.ଏଲ.୧୪୦୦)

ଦେଢ଼ସୁରଙ୍କ ଆଚରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଜା ଲାଗିଛି । ମନେମନେ ହସି ଦେଇଛନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରରେ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ପରସି ଦେଇଛନ୍ତି ଦିଇ ଭାଇକି । ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ସେତେ । ଏବେ ଭୋକ ଶାନ୍ତ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦିଇଭାଇଙ୍କ ବସିବାପାଇଁ ରତ୍ନଖଟ ପକେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ବସିଛନ୍ତି । ହାତରେ ଧରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ବିଡ଼ିଆପାନ । ପାନ ଖାଇ ଦିଇଭାଇ ରତ୍ନଖଟ, ଝରି, ପିଢ଼ା ଓ ଖାଦ୍ୟ ବିଷୟରେ କଥା ହେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥ ନିଜର ନିଜର ଲାଗୁଛି । ନିଜକୁ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ପରିଚୟ ଦେଉଥିବା ନାରୀ ଜଣକ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ- ଏକଥା ଭେଦିବାକୁ ସମୟ ଲାଗିନାହଁ ।

ଏହା ପରର ଘଟଣା ବିଭିନ୍ନ ପୋଥିରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର । ଗୋଟିଏ ପୋଥିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି:

ଦୁଇଭାଇ ଖାଇସାରି ଖଟ ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ତୁଣ୍ଡରେ ଭାଷା ନାଇଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭାବିଛନ୍ତି, ଏତେ ଶରଧାରେ ଖାଦ୍ୟ ପରଷି ଦେଲି । ତ୍ରୈଲୋକ ଗୋସାଇଁ କିଛି କହୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଖାଦ୍ୟର ସୁଆଦର କ'ଣ ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ନା ଅଭିମାନ କରିଛନ୍ତି ମୋ ଉପରେ ? ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଘନ ହୋଇଛି । ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ପଚାରିଛନ୍ତି -

କମଳା ପଚାରିଲେ ଗୋବିନ୍ଦ ମୁଖ ଚାହିଁ
କଥାୟେ ପଚାରୁ ଅଛି ଶୁଣିମା ଗୋସାଇଂ ।
ଯେତେବେଳେ ଭୋଜନକୁ କଲ ହେ ଗମନ
କିସ ତୁମ୍ଭେ ଦୁଇଭାଇ ବିଚାରିଲ ମନ ?

ଜଗନ୍ନାଥ କପଟ ନରଖି ପଚ୍ଛଦିନର କଥା ଖୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଘରୁ ବାହାରି ଯିବାର ବିବରଣୀ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପୁଣି ପ୍ରଶ୍ନ-

ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଇଲେ ହେ ଶୁଣିମା ଗୋସାଇଂ
କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜିଆଣ ଯାଇଂ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଲେ ତୁମ୍ଭେ ଯେବେ ହୋଇଥିଲ ସୋସ୍ତ
କିମ୍ପାଇ ନ ଖୋଜ ତାଙ୍କୁ ପଠିଆଇ ଦୂତ ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ରାମ ଓ ସୀତାଙ୍କ ଉଦାହରଣ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷରେ କହିଛନ୍ତି-

ତୁମ୍ଭର ଭାରିଯା ଯେ ଅଟଇ ପ୍ରମଲକ୍ଷ୍ମୀ
କେମନ୍ତ କରିଣ ହିୟା ଧରିଅଛ ମୃଛି ?

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉ©ର - ଖୋଜୁଛୁ । ଭେଟ ପାଇଲେ, ଆଣିବୁ । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଘରଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାରେ କିଛି ଅସ୍ୱାଭାବିକତା ନାହିଁ । ଘର କଲେ, କଳି ରହିବ । କିଏ କଳହକୁ ବନ୍ଦ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

କିମ୍ପାଇ ନୟିବେ ସେହି ସିନ୍ଧୁର ନନ୍ଦିନୀ
ଘର କଲେ କାହାଘରେ କଳି ନାହିଂ ପୁଣି ।
ଦୋଷ ଯେ କଲାରୁ ତାଙ୍କୁ ଗାଳିଦେଲୁ ପୁଣି
ସେହି ଛାର କଥା କି ଧରିବେ କମଳିଣୀ ।

ସେ ଆସିବେ । ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବେ । ପତିପତ୍ନୀଙ୍କର ଅଭିମାନ ତୁଟିଛି ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ପୋଥିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଶୁଣେଇ ଶୁଣେଇ କହିଛନ୍ତି- ଏବେ ତ ଖାଇ ସାରିଲଣି, ଯେଣେ ଇଚ୍ଛା ତେଣେ ଯାଇପାର । ହଁ: ଯଦି ମନକହିବ, ପ୍ରତିମାସରେ ଥରେକରି ଆସୁଥିବ । ଭୋଜନ କରି ଚାଲିଯିବ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ମାନସିକତାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ନିଜର ପତ୍ନୀ ଓ ଏହା ତାଙ୍କ ଘର ବୋଲି କହି ପକେଇଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଏପରି ବଚନ ଶୁଣି ରାଗରେ ନିଆଁ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ 'ମାଡୁଆ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ପତିପତ୍ନୀଙ୍କ କଳିରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି ବଳରାମ । ଜଗନ୍ନାଥକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ ଯଦି ତୋର ପତ୍ନୀ, ହାତ ଧରି କ୍ଷମା ମାଗିନେ, ବଡ଼ ଦେଉଳକୁ ଯିବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କର । ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି ।

ମାସକ ପରେ ଆମ୍ଭ ଘରକୁ ଆସୁଥିବ
ଆମ୍ଭ ଘରେ ଅନ୍ନଖାଇ ପକାଇଣ ଯିବ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଇଲେ ମୋଢ଼ୀ ଦେଲା ଘଉଡ଼ାଇ
ଆମ୍ଭର ଯେ ଘରଦ୍ୱାର ଏହି ଯେ ଅଟଇ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଇଲେ ମୋ ଭାରିଯା ଅଟୁ ତୁହି
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଲେ ମାଢ଼ ତୁମ୍ଭେ ଲୋଡୁଛ ଗୋସାଇଂ ।
ଅନ୍ନ ହିଂ ଖାଇଲ ତୁମ୍ଭେ ବସ୍ତ୍ର ହି ପିନ୍ଧିଲ
ଯିବାର ବେଳକୁ ମୋତେ ଭାରିଯା ହିଂ କଲ ।
ବଳରାମ ବୋଇଲେ ଭାରିଯା ଯେବେ ଯେହି
ଦୁଇ ହସ୍ତ ଗୋବିନ୍ଦ ହେ ଧର କିନା ତୁହି ।
ବଡ଼ ଦେଉଳକୁ ବିଜେ କର ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେଈ
ବୋଲିବୁ ତୁ ଦଶଦୋଷ କ୍ଷମା କର ମୁହିଂ ।

ଭାଇଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହାତ ଧରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପଦତଳେ ଓଳଗି ହୋଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଦୁଇ ଆଖି ଏବେ ଗୋଟିଏ ଆଖି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ କୌଣସି ସର୍ତ୍ତ ରଖିନାହାନ୍ତି । ନିଃସର୍ତ୍ତ ସମର୍ପଣ ।

କମଳା ବୋଲନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ମୁହିଂ ସ୍ତିରୀଜନ
ତୁମ୍ଭେ ମୋର ପ୍ରଭୁ ସିନା ନ ବୋଲ ଏମାନ । (ପୋଥି ନଂ. ଓ.ଏଲ ୯୯୪)

ଅନ୍ୟଜଣେ ଲିପିକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପତି-ପତ୍ନୀ ସମ୍ପର୍କକୁ ଦାସୀ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଳାପ ମାଧମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି ।

ଦାସୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ, ଭୋଜନାନ୍ତରେ, ଭିତର ଘରକୁ ଡାକି ନେଇଛି । ପୁରୁଷ ଜୀବନରେ ଘରଣୀର ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ କହିଛନ୍ତି -

ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଇଲେ ଏ ନୋହଇ କେମନ୍ତ
ଘରକୁ ଘରଣୀ ସିନା ଦଇବର କୃତ୍ୟ ।
ନାନା ଉପାୟେ ଗୁରସ୍ତ ଧନ ଉପୁଜାଏ
ଭାରିଯା ନଥିଲେ ସେ ଗୁରସ୍ତ ଦୁଖପାଏ ।
ବୁଝିସୁଝି ଘରଣୀ ତା କରେ କାରବାର

ଦେଶଧନ୍ଦା ଯେ ଗୁରସ୍ତର, ଦାସୀ ମାନିଦେଇଛି ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅସହାୟତା ପ୍ରତି ସମବେଦନା ଜଣାଇଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥ କିନ୍ତୁ ରସିକତା କରିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି - ମୋର ଏଇ ଯଦି ଭାରିଯା ହେବେ, ମନା ନାଇଁ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଇଲେ ଦାସୀର ମୁଖ ଚାହିଂ
ତୁମ୍ଭ ସାଏନ୍ତାଣୀଙ୍କି ପଚାରିଆସ ଯାଇଂ ।
ଯୁବତୀର ଅର୍ଥେ ବୁଲୁଅଛୁ ଦେଶାନ୍ତର
ନଥିଲେ ସେହି ଭାରିଯା ହୁଅନ୍ତୁ ଆମ୍ଭର ।

ଦାସୀ କହିଛି-

ଦାସୀ ବୋଲେ ତୁମ୍ଭେ ପେଟକଷ୍ଟ ପାଉଥିଲ
ଓଦର ଶାନ୍ତ କରିଣ ଅତୀତ କହିଲ ।

ଆମ୍ଭ ସାଏନ୍ତାଣୀକି କରିବ ଭାରିଯା

ଏଡ଼େ କଥା କହିଲ କିଂଚିତେ ନାହିଂ ଲଜ୍ୟା ।

ଦାସୀ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଳାପ ମଝିକୁ ଏଥର ବଳରାମ ଆସିଛନ୍ତି । ଡରିଯାଇଛନ୍ତି ଏଇ ମହାକ୍ରୋଧୀ ଜଣକ । କହିଛନ୍ତି-

ବଳରାମ ବୋଇଲେ ଅଗ୍ୟାନ ଅଟେ ସେହି

ବାଳକ ପ୍ରକୃତି ତାର ଛାଡ଼ ଯାଇନାହିଂ ।

ବେଳେବେଳେ ନୃସିଂହ ଯେ ଝାଂକଇ ତାହାକୁ

ତୁମ୍ଭ ସାଏନ୍ତାଣୀ କୋପ ନ କରୁ ୟେହାକୁ ।

ବଳରାମଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅସହାୟ କରି ଦେଇଛି । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ଏହି ନାରୀ ଜଣକ ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହନ୍ତି, ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ପୁଲକିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବଳରାମ । ଏବଂ କହିଛନ୍ତି-

ବଳରାମ ବୋଇଲେ ଯେବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଘର

ତୁମ୍ଭେ ଯାଇ ଏବେ ତାହାଙ୍କର ହସ୍ତଧର ।

ଘ ଘ ଘ

ଆମ୍ଭେ ଦୋଷ କଲୁ ବୋଲି ବୋଲ ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଘ ଘ ଘ

ଅପରାଧକୁ ଆଉ ନଧର ଯୁକତି ।

ଘ ଘ ଘ

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଲି ଲୋକେ ଜଣେ ମୁହିଂ ନଜାଣଇଂ

ଜାଣିଥିଲେ ଘଉଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି କାହିଂପାଇଂ ।

ହାଡ଼ିଦ୍ୱାରେ ଥାଉ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାଣଦ୍ୱାରେ ଥାଉ

ସ୍ନାହାନ ନ କରି ବଡ଼ଦେଉଳକୁ ଯାଉ ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ପୋଥିରେ, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସଂଳାପ ଟିକିଏ ଅଲଗା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଅନୁରୋଧକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୂରା 'ନା' କହି ଦେଇଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- ସେ କେବେ ଫେରିବେ ନାହଁ । ତାଙ୍କ ଘରେ କ'ଣ ଅଛି ଯେ, ସେ ଯିବେ ? ଖାଇବାକୁ କ'ଣ ମୁଠିଏ ଦେଇ ପାରିବେ ? ପୋଇଲୀ ପରିବାରି କ'ଣ ଅଛନ୍ତି ଏତେ କଥା ବୁଝିବାକୁ ? ଆର୍ତ୍ତୀର ଘରେ ପୁଣି ସୁଖ, ଆନନ୍ଦ । ଯଦି ପାରୁଛ ତାଙ୍କ ଘରୁ କିଛି ନେଇଯାଅ । ଶେଷ ହୋଇଗଲେ, ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସୁଥିବ । ଚଳିଯିବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କଠୋର ସତକଥା ବଳରାମଙ୍କ ବେଶ୍ ବାଧିଛି । କହିଛନ୍ତି:

ବଳରାମେ ବୋଇଲେ ମୋ ସିନ୍ଧୁର ତନଇ

ଧନ ଦ୍ରବ୍ୟେ ଆମର ମୋ କିଛି ଲୋଡ଼ା ନାହିଂ ।

ତୁମ୍ଭେ ଗଲେ ସକଳ ସମ୍ପଦ ଆମ୍ଭେ ପାଇ

ଶୁଣି କରି କମଳିଣୀ ସାନନ୍ଦ ହୁଅଇ । (ଓ.ଏଲ. ୬୯୩)

ଅର୍ଥାତ୍, ପରିବାରରେ ପଦାର୍ଥ ନୁହେଁ, ନାରୀ ହିଂ ସମ୍ପଦ ।

ପରିବାରରେ ନାରୀର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୋଥିରେ ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ପଦସଂଖ୍ୟାରେ ଯାହା ଅଳପ ଅଧିକ । କେଉଁ ପୋଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଅନ୍ୟତ୍ର ବଳରାମ ଦାସୀ ଅଥବା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପାଖରେ ନାରୀତ୍ୱର ରହସ୍ୟ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- ନାରୀ ହିଁ ଶକ୍ତି । ସେ ଅନ୍ନ ଓ ଆନନ୍ଦ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମର୍ପଣ, ଗତି ଓ ମୁକ୍ତି, ସଂହତି ଓ ସହବନ୍ଧନ, ଶୃଙ୍ଖଳା-ଶୁଚିତା ଓ ଉତ୍ସାହ । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନର ସର୍ବମୂଳ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ଅହଂକାର । ତେଣୁ ରହସ୍ୟମୟୀ । ଶକ୍ତି ପ୍ରତି ପୁରୁଷର ଅମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଶକ୍ତିର ସହୃଦୟହୀନ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା- ସଂସାରର ସକଳ ଅନଟନ ଓ ଦୁଃସ୍ଥିତିର କାରଣ । ସେ ପୁରୁଷ ପାଦର ପାଣ୍ଡୋଇ ନୁହେଁ, ଦାସୀ ନୁହେଁ, ବିପଣୀର କିଣା-

ବିକା ସାମଗ୍ରୀ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟ କିଛି । ବଳରାମ ନାରୀ- ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଆପଣା ବିଚାରକୁ ମଳମୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଗତି ଦେଇଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ । ତାଙ୍କ ପାଦ, ଧୀରେଧୀରେ ଏଥର ଭିତରପୁରର ଯାତ୍ରୀ ହୋଇଛି ।

ଏହି ପାଦଦୁଇଟିର ସମ୍ମୋହନକୁ ଯେପରି ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ।

ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଝରିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଲେ ପାଦଧୋଇ

ବସନରେ ପୋଛି କ୍ରୋଧେ ଗଦଗଦ ହୋଇ ।

ଆଖି ଏଥର ପାଦରୁ ମୁହଁ । କଥା ଏଥର ପ୍ରଥମେ ଆଖିରେ । ଓଠରେ । ଓଠ ଖୋଲିଗଲା ।

ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ବାଦେ ମୋତେ ଘଉଡ଼ାଇ ଦେଲ

ଏବେ ତୁମ୍ଭେ ଆଉ ବା କି ବିଟାଳ ନୋହିଲ ?

ଓଠର ହସରେ କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଉତ୍ତର । ପରସ୍ପରର ଗୋଇ ତଡ଼ାତଡ଼ିକୁ ଦାମ୍ପତ୍ୟ କଳହ କହିପାରିବା । ଜଣକୁ କାହାକୁ ନରମିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷର ।

ଟିକିଏ ହସ, ସ୍ମିତ ହସ । ଏବଂ, ଆଖିରେ ଦୁଷ୍ଟାମି । ମାନ, ଅଭିମାନ ଓ ରାଗରୁଷାର ଔଷଦ ।ଏପରି ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ କାଳେ ଯୁଗ୍ମ-ଜୀବନରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ନ ଘଟିଲେ ଜୀବନର ଅସଲ ସୁଖ ଓ ପୁଲକ କାଳେ ଅନନଭୂତ ରହିଯାଏ ।

ଆଖି ଆଉ ଓଠର କଥା କିନ୍ତୁ ସହଜରେ ତୁଟେ ନାହିଁ । ଆତ୍ମା ଶବ୍ଦମୟ ହେବାକୁ ବାଧ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଡ଼ି ବସିଛନ୍ତି, କୋବଲୋଉଛନ୍ତି- ହସରେ ଚଳିବନି, ତୁଣ୍ଡରେ ହଁ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କଥାମାତ୍ର ଏତିକି, ମାନିଯାଅ ।

ଚଣ୍ଡାଳର ହସ୍ତୁ ଅର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଖାଇବ

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଖାଇଣ ହସ୍ତ ମୁଣ୍ଡରେ ପୋଛିବ ।

ଅର୍ଣ୍ଣ ଖାଇ ଶିରେ ଯେବେ ନ ପୋଛିବ ହାତ

ବଡ଼ ଦେଉଳକୁ ମୁହିଂ ନ ଯିବି ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି କହିନାହାନ୍ତି, ଅଳପ କେତୋଟି ଶବ୍ଦ । 'ହଉ, ଚାଲ । ତମ କଥା କାଳ କାଳକୁ ରହିବ' । କେବଳ କହି ନାହାନ୍ତି, ହାତ ଧରିପକାଉଛନ୍ତି । ଶକ୍ତି ସଂଚରିଯାଇଛି ଚେତନାରେ । ପୁରୁଷ ଏବେ ପ୍ରାଣବନ୍ତ । ପୁରୁଷ ଓ ଶକ୍ତିର ମିଳନ । ମହା ନାଟକର ଆରମ୍ଭ ଯେମିତି, ଶେଷ ବି ସେମିତି । ଆସ, ଆମେ ଏକାଠି ରହିବା । ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇ ରହିବା । ଏକାଠି ରହିଲେ କଳି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । କାରଣ, ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁଠି, କଳି ବି ସେଇଠି । ତେଣୁ କଳି କରିବା । ମାତ୍ର କଳହକୁ ଜୀବନ ବ[illegible]ପାଇଁ ବୀଜମନ୍ତ୍ର କରିବା ନାହିଁ । ସମ୍ମେଳନ ଓ ସହାବସ୍ଥାନକୁ ମନ୍ତ୍ର କରିବା । ଏହି ମହାମନ୍ତ୍ର ହିଁ ମହାଶକ୍ତି, ଜୀବନୀଶକ୍ତି- ଯାହା କଳହକୁ କେବଳ ମହାଆନନ୍ଦରେ ରୂପାନ୍ତର କରି ଦେଇପାରେ ।

କେତେକ ପୋଥିରେ, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଚଣ୍ଡାଳ ସହଭୋଜନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗେରସ୍ତଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିବାପାଇଁ ସତେ ଯେପରି ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ 'ଘରକୁ ଚାଲ'- ଯେମିତି କହି ଦେଇଛନ୍ତି, ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସଜବାଜ ହୋଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି ପଛକଥା । ପୁରୁଷ ଲୋକ, ହାତଧରି ଭୁଲ ମାଗିଲାଣି । କାଇଲିମାଇଲି ହେଲାଣି । ଏଣେ ଦିଇଦିନ ହେଲା ପାଣି ଟୋପିଏ ବି ତୁଣ୍ଡକୁ ଯାଇନି । ବେଶି ଗୋଡ଼ କଚାଡ଼ିଲେ, ନଖରାମି କଲେ, ସତକୁ ସତ ଯଦି କ'ଣ କରି ପକେଇବ, ସେତେବେଳକୁ ଆଉ କଥା ସମାଳି ହେବନି । ନେଡ଼ିଗୁଡ଼ କହୁଣିକୁ ବୋହି ଯାଇଥିବ । ସେ ଜଣେ ନାରୀ । ଜାଣେ, ତା'ର ଅସହାୟତା ଓ ସ୍ଥିତି । ପୁରୁଷ କି ପରିବାର ନଥିଲେ, ସେ ତା'ର କ୍ଷମତା ଜାହିର କରିବ କାହା ଉପରେ ? ଯିବାକୁ ତ ହେବ, ଆଜି ନ ହେଲେ କାଲି । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଫେରୁଛନ୍ତି ଘରକୁ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ବଳରାମ-ଜଗନ୍ନାଥକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଅହଂନାଟ ଶେଷ ହୋଇଛି । ସମୟର ଅବଧି ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଦିନର ସକାଳୁ ତହିଁ ଆରଦିନ ଅପରାହ୍ନ । ପ୍ରାୟ ଛତିଶଘ[illegible] । ବାରବର୍ଷ ନୁହେଁ । ସ୍ଥାନ : ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର, ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ,ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା କି ବାଙ୍କି ମୁହାଣ । ଅର୍ଥାତ୍ ସମୁଦ୍ର କୂଳ । କେନ୍ଦ୍ରରେ ଶ୍ରୀୟା ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଓ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଲାଗୁଛି, ପରିବାରଟି ଭାରି ଛୋଟ, ମାତ୍ର ବଡ଼, ଅବିଶ୍ୱାସନୀୟ ଭାବରେ ବଡ଼ । ପୂରା ସଂସାର ।

ପରିବାରରେ ଶାନ୍ତି ଫେରୁଛି । ସେମାନଙ୍କ ଯାନ ଓ ବାହାନମାନ ଆସୁଛନ୍ତି । ଯେଝାଯେଝା ଯାନ ବାହାନରେ ସେମାନେ ବିଜେ କରୁଛନ୍ତି । ଦାସୀ ପରିବାରିମାନେ ଏବେ ସଜବାଜ ହୋଇ ଦାଣ୍ଡରେ । ସକଳଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ; ନାଚ ଆଉ ଗୀତର ଆବେଶ । ରଙ୍ଗ ଓ ରହସ୍ୟ । ହନୁମାନ ଆଉ ଅଷ୍ଟବେତାଳ ବି ସ୍ମରଣ ମାତ୍ରକେ ହାଜର ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ରାତାରାତି ବୁହାହୋଇ ଆସିଥିବା ସକଳ ସମ୍ପଦ ସେମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଯଥାସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଯାଉଛି । ଦେବତା, ଋଷି ଓ ଅପସରାମାନେ ଆସିଛନ୍ତି । ନାରଦ ବି । ମଜା, କାହିଁରେ କେତେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଏବେ ଏକ ଅଭିନବ ପରମ୍ପରା, ସହୃଦୟ ପରମ୍ପରାର ଅପେକ୍ଷା ରଖିଛି । ଯଥାର୍ଥତଃ, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ କ୍ଷମତାଉତ୍ତର ଏକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପରିମଣ୍ଡଳ- ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର, ବାସ୍ତବତଃ ଏକ କ୍ଷମତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟବାଦ-ଔଦ୍ଧତ୍ୟମୁକ୍ତ ଆୟତନରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି କି, ନା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ସନ୍ଥ ମାନସିକତାର ଅତି କଳ୍ପନା- ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଗରୁତମ ପ୍ରଶ୍ନ, ଉ□ର ଏଯାବତ ଅନୁ□ରିତ । ଅତିକଳ୍ପନାର ବୀଜମନ୍ତ୍ର ଯେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ଏହି ବାସ୍ତବତାକୁ ଆମେ କ'ଣ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବା? କୁହାଯାଉ, ପ୍ରପଂଚ- ମଂଚରେ ଅଭିନୀତ ଏହା ଏକ ମହାନାଟକ । ଭାବନାଟକ ।

ସାତ

ଆରମ୍ଭରୁ କହିଛୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର କଥା ଗୋଟିଏ ନୁହେଁ, ଅନେକ । ଅନ୍ନର ଏହି ଦେବୀ । ବ୍ୟକ୍ତି ଚେତନାରେ ଏକଦା ଉଦେ ହୋଇଛନ୍ତି- ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିରେ । ଏବଂ, ଭୂମିର ବାସିନ୍ଦାମାନଙ୍କ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବବୋଧରେ ତିଆରି ହେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରତିଲିପିକୃତ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକୁ ଆଧାର କରି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାୟ ଚାରିଶହ ବର୍ଷର ରାଜନୀତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝି ହେଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅ□ଳରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତିଭା, ଏହି ଅନ୍ନଦେବୀଙ୍କୁ, କ୍ଷମତାସୃଷ୍ଟ ଏକ ବିଶ୍ୱାସ- ଆୟତନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କମନ୍ଦିରରେ ତାଙ୍କ ମତେ ତିଆରି କରିଛି । ମାତ୍ର ଏହି ଗଢ଼ଣ ଭିତରେ ନିହିତ ଅନୁଭବ ଏପରି ଏକ ବୈଚାରିକ ପରିମଣ୍ଡଳ ତିଆରି କରିଛି ଯେ, ତାହା ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ପୁନଃସର୍ଜନାର କାରଣ ହୋଇଛି । କାହାଣୀର ପୁନଃକଥକ ଓ ଲିପିକାର-ଉଭୟ ମାନସିକତାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନିଜନିଜର ବିଚାରକୁ ଓରଉଣ୍ଡି ମୂଳ ସହିତ ଖଞ୍ଜି ଦେଇଛନ୍ତି । ବହି ଖଣ୍ଡକର ଭାଷା, କାହାଣୀ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା- ସକଳରେ ନୂତନତା, ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ୟ । ସେହି ନ୍ୟାୟରେ, ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ନୁହେଁ, ଅନେକ କହି ପାରିବା ।

ମୁଖବନ୍ଧର ଆରମ୍ଭରେ ଏହି କଥା ଉଠାଯାଇଛି । ଶେଷରେ, ଆରମ୍ଭର ପୁନରାବୃ□। ଏହାର କାରଣ, ବହିର କାହାଣୀକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଚାର । ପ୍ରଥମ ବିଚାର, ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟପ୍ରକାଶ ମହାନ୍ତିଙ୍କର । ସେ ତାଙ୍କୁ 'ରାଡ଼ିକାଲ ଗଡ଼େସ' ଓ ନାରୀ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରତୀକ କହିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ବିଚାର, ଶ୍ରୀ ଦାଶରଥି ଦାସଙ୍କର । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରାଡ଼ିକାଲ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଆମ ବିଚାର କିନ୍ତୁ ନା ଏ କୂଳର, ନା ସେ କୂଳର । ଓହୋ କୂଳକୁ ଯୋଡୁଥିବା ଏକ ସେତୁ । କିପରି?

ଆମ ବଳରାମଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଣେ ନାରୀ । ବ୍ୟକ୍ତି ସ□ା। ଠିକ୍ ପୁରୁଷ ପରି । ମାତ୍ର ସେ ପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି, ଏକ ସର୍ଜନ-ଭୂମି । ତା ଦେହ ସେମିତି ତିଆରି ହୋଇଛି । ପୁରଷ ପରି ସେ ଅନ୍ୟ କାହା ସହ ଶାରୀରିକ ସମ୍ପର୍କକୁ ଗୋପନ କରି ରଖିପାରିବ ନାହିଁ । ଗୋପନୀୟତା ଭୂମିଷ୍ଠ ହେବ । ଏବଂ ଭୂମିଷ୍ଠ ସମ୍ପଦକୁ ସେ ଶକ୍ତି ଓ ଗତି ଦେବ । ତେଣୁ ସ୍ୱଭାବତଃ, ତାର ଦାୟିତ୍ୱ ଅଧିକ, ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତୁଳନାରେ । ପାଳନକ□ିର ଦାୟିତ୍ୱ । ତାର ପରିଚୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନାନା କଥା କୁହାଯାଇଛି । ନାନା ଭିତରେ ସ୍ପଷ୍ଟତା ଏହିପରି । ଋକ୍ ବେଦରେ ଶ୍ରୀ ଓ ଶ୍ରୀସୂକ୍ତ ରହିଛି । ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ତାର ରୂପ ଓ ଗୁଣ । ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ । ଦକ୍ଷିଣ ହାତରେ ଅଭୟ ମୁଦ୍ରା, ଅନ୍ୟ ହାତରେ ଆନତ ଶଙ୍ଖ । ଅନ୍ୟତ୍ର-ହାତରେ ଶସ୍ୟକେଣ୍ଡା ଓ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା । ସେ ନନା ଅଳଂକାରଭୂଷିତା । ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ ଅପରୂପା । ସେ ପୁଣି ଶୁଚୀମତୀ । ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ଆଚରଣରେ ସେ ସରସ୍ୱତୀ ଓ ମହାକାଳୀଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ । କର୍ଦ୍ଦମ ଓ (ଉର୍ବର ଭୂମି) ଓ ସିକଲିତା (ଆର୍ଦ୍ରତା) । ସେ ଅନ୍ୟକୁ ସୁନା, ଗାଈ, ଘୋଡ଼ା ଓ ଦାସ ଦାନ କରିପାରନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱୟଂ ଋକ୍, ପ୍ରଜ୍ଞାନ ଓ ଅନ୍ନ । ଅର୍ଥାତ୍ ମାତୃଦେବୀ । ଏବଂ, ସର୍ବୋପରି, ସେ ସବୁ କାଳରେ କ୍ଷମତା- ନିୟନ୍ତ୍ରିକା, ଅନୁଗତା ନୁହନ୍ତି । କ୍ଷମତା ଯେଉଁଠି ଅନ୍ୟକୁ ଅନ୍ନ ଓ ଅଧିକାରବଂଚିତ କରିଛି, କର୍ମ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛି, ଅଶୂଚୀତାକୁ ଜୀବନମନ୍ତ୍ର କରିଛି, ଶ୍ରୀ ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖାନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା । ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ନଦାତ୍ରୀ । ଅନ୍ନ ହିଁ ଜୀବନୀଶକ୍ତି । ବଂଚିବାପାଇଁ ସର୍ବମୂଳ ଆବଶ୍ୟକତା, ଗତିଶୀଳତା ଓ ଆନନ୍ଦର କାରଣ । ତେଣୁ ତା ପାଖରେ ସମାଜ-ସୃଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ-ପରିଚିତି (ଧନୀ-ଦରିଦ୍ର, ରାଜା-ପ୍ରଜା, ନାରୀ-ପୁରୁଷ, ସ୍ପୃଶ୍ୟ-ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ)ର ସକଳ ଏକକ ଅର୍ଥହୀନ । ତେଣୁ ତାର ପରିଚିତିପାଇଁ ତିନୋଟି ଶବ୍ଦ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପାଇଛି । ଶ୍ରୀ, ରମା ଓ ଲୋକମାତା । ତେଣୁ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୁରୁଚି, କ୍ଷମତା, ବି□ଓ ସାମ୍ୟ ଭାବର ଈଶ୍ୱରୀ । ଏବଂ, ତାଙ୍କ ପରିଚିତିରେ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ପ୍ରତୀକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ

ସେଗୁଡ଼ିକ ପଦ୍ମଫୁଲ, ହାତୀ । ପଦ୍ମ ପଙ୍କରୁ ଜାତ, ମାତ୍ର ପାଣିକୁ ନିର୍ମଳ କରେ, ପତ୍ରରେ ପାଣି ଲାଗେ ନାହିଁ । ସୁନ୍ଦର, କୋମଳ - ତେଣୁ ଚିତ୍ତପ୍ରସାଦକ । ଏବଂ, ଶ୍ୱେତହସ୍ତୀ, ଜଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ ।

ଆମ ପୁରାଣକାର ଓ ଦାର୍ଶନିକମାନେ 'ଶ୍ରୀ'ଙ୍କର ଏଇ ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ପରିକଳ୍ପନାକୁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ, ନିଜ ନିଜ ଭାବରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । *ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ, ବ୍ରହ୍ମ ବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ, ଦେବୀ ଭାଗବତ, ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣ* ଏବଂ ଶ୍ରୀରାମାନୁଜଙ୍କ ଶ୍ରୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବି ଅଛନ୍ତି । କେଉଁଠି ସେ ଧର୍ମ, ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣଙ୍କ ସହ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଦେବ ଓ ଦାନବଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ- ସମ୍ଭୂତ ବିଦ୍ୟାନାରୀ, ବିଷ୍ଣୁପତ୍ନୀ । ପାଳନକର୍ତ୍ତ୍ରୀ । ଏବଂ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅନନ୍ତଶୟନ କାଳରେ ସେ ତାଙ୍କ ପାଦ ପାଖରେ ବର୍ତ୍ତମାନ । *ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ* ବିଚାର ଅନୁସାରେ, ସେ ହିଁ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଜୀବନୀଶକ୍ତି । ମାତ୍ର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ, ସନାତନ ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ଦଶ ମହାବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶେଷ ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରିଣୀ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିକାରିଣୀ, ସମ୍ମୋହନ ଓ ଅବିଦ୍ୟା ।[୧୪] ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ, ସମୟକ୍ରମେ, ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛି । ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାଂଚି ଓ ଭାରହୁତ ସ୍ତୁପରେ ରହିଛି ତାଙ୍କ ପ୍ରତିମା । ସେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ତନା । ପୂର୍ଣ୍ଣମାତୃତ୍ୱ । ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆବିଷ୍କୃତ ବାସ୍ରାର ମାଟି ପାତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରତୀକାୟିତ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରମୁଖ ଦେବୀ ପଦ୍ମଫୁଲ ଆସୀନ ପ୍ରଜ୍ଞାପାରମିତା ଯେପରି ତାଙ୍କରି ପ୍ରତୀକ ।

ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟରେ, ଗଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଗୁପ୍ତ ଶାସନ କାଳରେ । ଦକ୍ଷିଣ, ଉତ୍ତର, ପଶ୍ଚିମ ଓ ପୂର୍ବ ଭାରତ-ସବୁଠାରେ ସେ । ଓ୍ୱାରଂଗଲର କାକତୀୟ ରାଜବଂଶର ଶାସନ କାଳରେ କାଞ୍ଚିପୁରମ୍‌ର ବରଦାରାଜ ମନ୍ଦିରରେ ସେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପାଖରେ ରହିଛନ୍ତି । ନାଁ ତିରୁମଙ୍ଗଳ (ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମୀ) । ତାଞ୍ଜାଭୁର ମନ୍ଦିରର ଅମୃତମନ୍ଥନ ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପାଖରେ ଉଭା ହୋଇଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହାତରେ ପଦ୍ମଫୁଲ ଓ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ବରଦ ମୁଦ୍ରା । ତ୍ରିଭାଙ୍କୁରସ୍ଥ ଏଟୁମାନୁର ମନ୍ଦିରରେ, ନଟରାଜ ଶିବଙ୍କ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟକୁ ତ୍ରିଶକ୍ତି (ପାର୍ବତୀ,ସରସ୍ୱତୀ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ) ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି ।[୧୫] ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବର୍ତ୍ତମାନସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଖଣ୍ଡଗିରିର ତୃତୀୟ ଗୁମ୍ଫାର ନିନ୍‌ଟାଲର ଉପରଭାଗ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ବୈତାଳ (ଶକ୍ତି ମନ୍ଦିର, ୮ମ ଶତାବ୍ଦୀ) ଚୌରାଶିଆର ବାରାହୀ ଶକ୍ତି ମନ୍ଦିର, (୯ମ ଶତାବ୍ଦୀ), ରାଣୀପୁର ଝରିଆଲର ସୋମେଶ୍ୱର (ଇଟାରେ ତିଆରି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଶିବ ମନ୍ଦିରର ଗର୍ଭଗୃହର ନିନଟାଲ: ୯ମ ଶତାବ୍ଦୀ), ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର ଜିଲ୍ଲାର ବୈଦ୍ୟନାଥପୁରସ୍ଥ କପିଳେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର (୯ମ ଶତାବ୍ଦୀ) ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାରରେ, ଲିଙ୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିରର ଭୋଗମଣ୍ଡପର ଉତ୍ତର ପାଖ (୧୦ମ ଶତାବ୍ଦୀ), ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ଜଗମୋହନ କବାଟର ନିନ୍‌ଟାଲ (୧୩ଶ ଶତାବ୍ଦୀ), ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରର ଜଗମୋହନ (୧୩ଶ ଶତାବ୍ଦୀ) ଏବଂ ଅନ୍ୟ ବହୁ ମନ୍ଦିରରେ । ଶାକ୍ତ, ଶୈବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିରରେ ଗଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କ ସର୍ବ ମାନ୍ୟତାର ପ୍ରମାଣ ।[୧୬] ଚୌରାଶିଆସ୍ଥ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନ୍ଦିରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି ।[୧୭] ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁରର କୋଶଳ-ଗୁପ୍ତ ଶାସନକାଳ (୧୦ମ-୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀ)ରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ରାଜକୀୟ ସିଲ୍‌ରେ ଖୋଦିତ ମାତଙ୍ଗୀ -ଗଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚିତ୍ରକୁ ଆଧାର କରି ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜମୁଦାର ତାଙ୍କୁ ରାଜାଙ୍କ ଗୃହଦେବୀ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରୁଛନ୍ତି ।[୧୮]

ଏବେ ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ପୂଜିତ ମନ୍ଦିରର ନାମକରଣରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ସଂଯୋଜନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଓ ଆଧିପତ୍ୟର ସୂଚକ । ଅର୍ଥାତ୍ ଘର ଯେପରି ସ୍ୱାମୀର ନୁହେଁ, ସ୍ତ୍ରୀର । କ୍ଷେତ୍ରର ନାଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି, ମାତ୍ର ପ୍ରଥମରେ ଶ୍ରୀ ସଂଯୋଜିତ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ବିମଳାଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହେଲା ପରେ, ମହାପ୍ରସାଦ ହୁଏ । ସେ ଶକ୍ତିରୂପା । ରୋଷଘରର ମାଲିକାଣୀ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୁଇ ପାଖରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀଦେବୀ ଓ ଭୂଦେବୀ । ଏବଂ, ସେ ଶ୍ରୀଯନ୍ତ୍ର ଆସୀନ । ଆପଣା ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାପାଇଁ ସେ ନିଜପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଘର ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ କାହାଣୀର ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର ନିଜ ଶକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ, ଅମିତ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍କ୍ରିୟ । ଶକ୍ତିଇଚ୍ଛାର ଯେପରି କିଂକର । ଏହା ତନ୍ତ୍ରଯାନର ମହାମନ୍ତ୍ର । ଅସହାୟ ପୌରୁଷର ବୈକଲ୍ୟକୁ ଆମେ ଶାକ୍ତଚେତନାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବୋଲି କହିପାରିବା । କହିବା, ଏହା ଦର୍ଶନର କଥା । ମାତ୍ର ସାଂସାରି ଜୀବନ ଯେ ମୂଳତଃ ଶକ୍ତି-ନିୟନ୍ତ୍ରିତ, ଏହି ବାସ୍ତବତାକୁ ଆମେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବା କି ? ବଳରାମ ଦାସ ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରତିଭା, ଶ୍ରୀ ନାମରେ ପରିଚିତ ଏକ କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ଈଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଲୋକମାତୃତ୍ୱକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସମକାଳର ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟବାଦ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଧର୍ମ-ବିଶ୍ୱାସର ସ୍ୱରକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ସଂବୋଧି କରିବାପାଇଁ 'ମାତୃତ୍ୱ'କୁ ମନ୍ତ୍ର କରିଛନ୍ତି । କାହାଣୀତିଆରି କରୁଛନ୍ତି । କାହାଣୀକୁ ଆମୂଳଚୂଳ ପଢ଼ିଲା ବେଳକୁ ଲାଗୁଛି-ଏହା ଏକ ପ୍ରତିବାଦ । ମାତୃତ୍ୱର ପ୍ରତିବାଦ କ୍ଷମତା ବିରୋଧରେ,ପତ୍ନୀତ୍ୱର ପ୍ରତିବାଦ ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥା ବିରୋଧରେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-ଏକ ଅହଂପୀଡ଼ିତ ପ୍ରାଶାସନିକ, ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ

ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପୁନରାବଲୋକନ ଓ ପୁନଃନିର୍ମାଣ । ସେହି ନ୍ୟାୟରେ, ସତ୍ୟପ୍ରକାଶ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଶବ୍ଦରେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ 'ରାଡ଼ିକଲ' ଏବଂ ନାରୀ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ଜାତି-ସାମ୍ୟବୋଧର ପ୍ରତୀକ କହିବା ଅସମୀଚୀନ ହେବ କାହିଁକି ?

ଏବେ ଦାଶରଥି ଦାସଙ୍କ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ' ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବିଚାର ପ୍ରସଙ୍ଗ । ତାଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀବ୍ରତ ପାଳନ କଥା ବଳରାମଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଏ ଭୂମିରେ ଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ତା'ର ଉଦାହରଣ । ଏବଂ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ ଏକ ବ୍ରତ କଥା ହୋଇଥିବାରୁ ବ୍ରତ ପାଳନର ଧର୍ମ ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ତ୍ରିମୂ (ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା)ଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିର ପ୍ରାମାଣିକ ଇତିହାସର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଉଛନ୍ତି, ଗୟା ପ୍ରସାଦ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଧାରରେ, ସେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସଂରଚନା ।[୧୯] ତାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ମନ୍ତବ୍ୟ, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନ ଥିଲା, ମହାପ୍ରସାଦ ପରମାନ୍ନ, ସ୍କନ୍ଧପୁରାଣ ଏହାକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟମାନ୍ୟତା ଦେଇଛି ଏବଂ ଲୋକମାନ୍ୟତା ଦେଇଛି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ ଅନ୍ନପୁରାଣ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରୀୟା ଚାଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଘରେ କିଛି ବୋଲି କିଛି ଖାଇ ନାହାନ୍ତି, ଦଣ୍ଡେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ପୁଣି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜାତିର ନାରୀ ବେଶରେ ନୁହେଁ, ବୁଢ଼ୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ରୂପରେ ନଗ୍ର ପରିକ୍ରମା କରିଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ବାହାରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ଏବଂ ସ୍ୱାମୀସେବାରେ ନାରୀର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ସ୍ୱାମୀ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସ୍ୱୀକୃତି ନାରୀର ପରମ ଧର୍ମ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ 'ପତିବିନୁ ସ୍ତିରୀଙ୍କର ନାହିଁ ଅନ୍ୟଗତି' । ଏପରିକି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପାଦଧୁଆ ପାଣି ମଧ୍ୟ ପିଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପାଖରେ ପାଇ ନିସ୍ତରିଲି , କୋଟି କୋଟି ଜନ୍ମର ପାତକ କ୍ଷୟ ଗଲା ବୋଲି ଶବ୍ଦରେ ପୁଲକିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ବଳରାମ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକାର ଜାହିର କରିଛନ୍ତି । ଅଭିଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି-ତମକୁ ଅନ୍ନଜଳ ନ ମିଳୁ । ମୋତେ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ବୋଲି କହିଲ, ମାତ୍ର ଏଇ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଅନ୍ନ ନ ଦେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତମେ ଅଭୁକ୍ତ ରହିବ । ସେ ଅଭିଶାପ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିଜର ସେହି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା ହାସଲ କରିଛନ୍ତି । ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷର ବିଭାଜନ ଅଧିକାରଗତ ଓ ପରିସରଗତ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବଳରାମ କି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅଧିକାର କି ସ୍ୱାଧୀନ ପରିସର ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ନାହାନ୍ତି, ସେ ନିଜପାଇଁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଅଧୀନତା ଭିତରେ ସ୍ୱାଧୀନ ପରିସରଟିଏଚାହିଁଛନ୍ତି ମାତ୍ର । ତାହା ହିଁ ଭାରତୀୟ ନାରୀପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଭାବନ୍ତି ଘୋର ବୈପ୍ଳବିକ ସ୍ୱପ୍ନଟିଏ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣକାର, ସେମାନେ ତାଙ୍କ ବିଚାରର ପୁନର୍ବିଚାର କରିପାରନ୍ତି ।[୨୦]

ଦାଶରଥିଙ୍କ ଯୁକ୍ତିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଅମୂଳକ କହିହେବନାହିଁ, ମାତ୍ର ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ଏବଂ, ଏହି ଭିନ୍ନ ବିଚାର ତାଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣକୁ ଆଧାର କରି ନିଜ ବିଚାର-ସୌଧ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି, ତାହା ବଳରାମଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର ବଜାର ସଂସ୍କରଣ । ତାହା ବ୍ରତକଥା- ପ୍ରଧାନ । ପୁଣି ବଳରାମଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀକଥା ବହୁ ବଳରାମ ଓ ଅନ୍ୟ ବଳରାମମନସ୍କମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା କେତେ ମାତ୍ରାରେ ବିକୃତାୟିତ, ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମୁଖବନ୍ଧରେ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ସଂକ୍ଷେପରେ ଆମ ବକ୍ତବ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆମ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସେ ସମଭାବରେ ନିରବ ଓ ମୁଖର । ସେ ଯେତିକି ଲୌକିକ, ସେତିକି ଅଲୌକିକ; ଯେତିକି ସହିଷ୍ଣୁତା, ସେତିକି ପ୍ରତିବାଦ । ସେ ମା', ପ୍ରେମିକା ଓ ପତ୍ନୀ । ସେ କ୍ରୋଧ ଓ ଅଭିମାନ । ଏକ କଳାତ୍ମକ ବିରୋଧାଭାସ । କେବଳ ସେ ନୁହନ୍ତି, ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆଚରଣ ଓ ବଚନରେ ଆମେ ଆମ ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା । ଏବଂ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଳାପକୁ କହିପାରିବା, ସମର୍ପିତ ଦାମ୍ପତ୍ୟପ୍ରେମ । ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରୁନି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର ଶେଷଦୃଶ୍ୟ ପାଖକୁ ଆସିବା । ବିଚ୍ଛେଦର ମାତ୍ର ଦେଢ଼ଦିନ ଗତ ପ୍ରାୟ । ଜଗନ୍ନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଉଆସ ଭିତରକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ କବାଟ ଫାଙ୍କରେ ଅନିଷା କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ । ମଣିଷଟା ଦେଢ଼ଦିନ ହେଲା ଖାଇନି । କେମିତି ଦିଶୁଥିବ ? ମୁହଁ ଶୁଖି ଯାଇଥିବ । ମାତ୍ର ଦେଖିଛନ୍ତି,ମୁହଁରେ ସ୍ମିତହସ । ମନେମନେ କହୁଛନ୍ତି, କେମିତିଆ ମଣିଷଟା କେଜାଣି ? ଏବଂ, ସବୁଠାରୁ ମଜା କଥା, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଛାଡ଼ିବା ପରଠାରୁ ସେ ନିଜେ ବି ଅଭୁକ୍ତା । ଖୋଲାକେଶ, ଅଳଙ୍କାରହୀନା । ଅପେକ୍ଷା, ସେ କେତେବେଳେ ଆସିବେ । ସେ ଆସୁଛନ୍ତି । ନିଜ ହାତରେ ରୋଷେଇ କରି ଦାସୀ ହାତରେ ବାଢ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଦେଖୁଛନ୍ତି ବଡ଼ଖିଆର ଦୟନୀୟତା ଓ ଆନନ୍ଦ । ଜଗନ୍ନାଥ ଖାଇ ସାରି ଧୀରେଧୀରେ ଭିତର ଘରକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଆଗରେ ସେ । ଚାରି ଆଖି, ଦୁଇ ଓଠ ଏବେ ଗୋଟିଏ । ସବୁଠି ନିରବତା । ତା ପରେ ଅଭିମାନ, କ୍ରୋଧ ଓ ଅଧିକାର । ହଁ କହିଲେ, ଯିବି; ନା କହିଲେ, ତମେ ଯାଅ । ଉ‍ଛ- ଘର କଲେ କଳି ଥାଏ । ତମ ଇଚ୍ଛା । ଯିବ ନା?; ନା, ହଁ ହୋଇଯାଏ । ଦେବତାର ଏହା ମାନବାୟନ । ଲୌକିକତା । ଆମ ଘରକଥା । ମାତ୍ରବଳରାମ ଏଇଠି ବେଶ୍ ସଚେତନ ଭାବରେ ଶବ୍ଦଟିଏ ଖଞ୍ଜି ଦେଇଛନ୍ତି – ଜଗତମାତା । ଲୋକମାତା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପତ୍ନୀ

ସତ୍ୟ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ? ସେମାନେ ଇ ମୁଁ ଓ ଆମେ । ଶେଷକୁ ବଳରାମ ହିଁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ । ବଳରାମ, ଏକ ଅହଂକାର- ଯାହାଙ୍କ ଅଧିକାରବୋଧ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ ପରିକଳ୍ପନାର କାରଣ । କହୁଛନ୍ତି, ଘରକୁ ଘରଣୀ ଇ ସୁନ୍ଦର । ଶେଷକୁ ତିନିହେଁ ନିଜନିଜ ଯାନରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ବାହୁଡ଼ିଛନ୍ତି । ଜଗତରେ ସୁଖ ଫେରୁଛି । ଆନନ୍ଦ ଫେରୁଛି । ଆନନ୍ଦବଜାରରେ ଏବେ ସକଳଙ୍କ ହାତରେ ଅନ୍ନ ।

ଅନ୍ନ ହିଁ ଆନନ୍ଦ । ଜୀବନ ବ□ାର ସର୍ବମୂଳ ଆବଶ୍ୟକତା । ଜୀବନ ଭୂମିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ପରିବାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଜଗତ ବି । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ସ୍ଥିତି ଅନ୍ନ-ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ତେଣୁ ଅନ୍ନପାଇଁ ଝଗଡ଼ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟର ସର୍ବମୂଳତା ହିଁ ଆତଙ୍କର କାରଣ । ଆତଙ୍କ ନିର୍ମୂଳୀକରଣର ମନ୍ତ୍ର ସହୃଦୟତା । ମିତ୍ରତା । ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ-ପ୍ରେମ । ଏବଂ, ପ୍ରେମର ଭୂମି ସବୁ କାଳରେ ସ୍ୱାଧୀନବୋଧ ଓ ସମର୍ପଣ ମାନସିକତାର ମିଶ୍ରରାଗ । ଆମ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ଠିକ୍ ଏଇ କଥା ଇ କହୁଛି । ପୁରୁଷ ନାରୀକୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ମଣୁଛି ଏବଂ ନାରୀ ପୁରୁଷର ଏହି ମାନସିକତାର ପ୍ରତିବାଦ କରୁଛି । ନାରୀ ବିବାହ ପରେ ପୁରୁଷ ଘରେ ରହୁଛି ବୋଲି ସେ ପୁରୁଷନିର୍ଭର ଓ ପୁରୁଷର ସେବିକା / ଦାସୀ ହେବ କାହିଁକି ? ପୁଣି, ଦର୍ଶନରେ ଯଦି ନାରୀ ପ୍ରଥମ ଓ ପୁରୁଷର ସ୍ଥିତି, ଗତି ଓ ମୁକ୍ତିର କାରଣ, ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ହେବ କାହିଁକି ? ନାରୀ ବହୁ ଭାବର ପ୍ରତୀକ- ପ୍ରେମ, ସମର୍ପଣ, ସମ୍ମୋହନ ଓ ତ୍ୟାଗ । ଅସମ୍ଭବର ସମ୍ଭବାୟନ କେବଳ ତା ପକ୍ଷରେ ଇ ସତ୍ୟ । ପୁରୁଷ ତାକୁ ଅସୂର୍ଯ୍ୟପଶ୍ୟା, କୁଳପାଳିକା ଏବଂ ବିନୋଦନର ସାମଗ୍ରୀ ମଣିବା, ନାରୀ ପ୍ରତି ଅମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ପୁରୁଷର ନିର୍ବୋଧତା । ନାରୀ କେତେ ଅମିତ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରିଣୀ, ତାହା ବଳରାମ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଇଙ୍ଗିତ ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଶ୍ରୀହୀନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଶ୍ରୀହୀନତାକୁ ଶ୍ରୀମୟୀକରଣରେ ମଧ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗି ନାହିଁ । ଏହି ଉଭୟ ଅସାଧ ସାଧନରେ ମନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ମାତୃତ୍ୱ- ଯାହା ପୁରୁଷ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାୟତଃ ଅସମ୍ଭବ । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଶାକ୍ତ ଚେତନା ଠିକ୍ ଏଇ କଥା ଇ କହିଛି । ପୁରୁଷତନ୍ତ୍ରର ନିୟନ୍ତ୍ରିକା ହୋଇଛି । ତେଣୁ ମୂଳତଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି, ନାରୀ । ତାଙ୍କ ନାରୀତ୍ୱ ପାରିବାରିକ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଓ ଜାଗତିକ ଶୃଙ୍ଖଳାର ନିୟନ୍ତ୍ରିକା, ଶକ୍ତିରୂପା । ସେ ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରତିବାଦ, କ୍ରୋଧ ଓ ସହୃଦୟତା, ଅନ୍ନ ଓ କ୍ଷୁଧା, ଅପେକ୍ଷା ଓ ଉପେକ୍ଷା, ସମ୍ମୋହନ ଓ ସଂହାର ଏବଂ ମାତୃତ୍ୱ ଓ ପତ୍ନୀତ୍ୱ- ସକଳ ଭାବାଦର୍ଶର ଯୌଗିକ ସମୀକରଣ । ସେ ଏତେ ପତିଗତପ୍ରାଣା ଯେ, ତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନ ନେଇ ଭଉଣୀ ଓ ଭାଇ ସହିତ ସ୍ୱାମୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଘର ଯାଇଥିବାରୁ ହେରା ପଞ୍ଚମୀରେ ରଥ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ପୂରେଇ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଝଗଡ଼ିଛନ୍ତି । କବାଟ ବନ୍ଦକରି ଦେଇଛନ୍ତି । ବଳରାମ ଆପଣାର ବାମାବୋଧ ଅବବୋଧରେ, ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଅପରିମିତ ଶକ୍ତି ଓ ସହୃଦୟତାବୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ଅବହିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେବାପାଇଁ ଚାହିଁଛନ୍ତି – ସତେଯେପରି ଲାଗୁଛି, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଆଚରଣ ଅତିଭୌତିକ ଓ ଅତିକଳ୍ପନା ପରି, ମାତ୍ର ବାସ୍ତବତଃ ତାହା ନୁହେଁ, ଭୌତିକ ଓ ବାସ୍ତବ । କାରଣ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାରୀ ଅନ୍ନର ଈଶ୍ୱରୀ, ତେଣୁ ଜୀବନୀ-ଶକ୍ତି ଓ କ୍ଷମତା । ତେଣୁ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ପ୍ରୀତି ।

ଆମେ, ଆମ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର କଥାନକ, ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତା ଆଧାରିତ, ନା ଅତିକଳ୍ପନା-ଏହା ଅନୁଶୀଳନପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାକୁ କ୍ଷେତ୍ର କରିଛୁ । ବୁଲିଛୁ । ଭେଟିଥିବା ନାରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛୁ, ତମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଚ ? ଏବଂ, ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ଉ□ର-ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ମୋ ଘରର । ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପୁରୁଙ୍କ ଘରର । ତେଣୁ ଆମ ଘରର ।

ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଜ୍ଞରେ ଏତିକି ମାତ୍ର କୁହାଯାଇ ପାରିବ, ସେ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ପ୍ରେମ, ସ୍ୱାଧୀନତାବୋଧ ଓ ପରାଧୀନତାବୋଧର ମିଶ୍ରମନ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ଯେକୌଣସି ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାର ଗତିଶୀଳତା । କେବଳ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶଙ୍କର, କି ଦାଶରଥିଙ୍କର ନୁହନ୍ତି- ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାତ୍ମକ ଅଥଚ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଗତିଶୀଳ ସଂରଚନା । ତେଣୁ ଏଇ କୁନି ପୋଥିଟି ଆମର ଏତେ ପ୍ରିୟ ।

ଟିପ୍ପଣୀ

୧. ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହିପରି

Balaram Das’s Laxmi Purana, however is a counter hegemonic text. Das attempts to articulate a subaltern consciousness of the oppressed and their common identity. His explicitely femenist narrative centres on the actions of a strong goddess who challenges male Brahmanical authority and advocates both feminism and caste equlity.

Alternative Modernity and Medieval Indian Literature : The Oriya Laxmi Purana as Rudical Pedagogy; in, Diaerities, Fall, 2008

୨.ଭାଗଗ୍ରାହୀ ମିଶ୍ର ଆପଣାର *A study of the Worship of Laxmi inOrissa* ଆଲୋଚନାରେ ଏହି ରଚନାକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କିଂବଦନ୍ତିର ଅକ୍ଷର ରୂପ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି - *Folkeore*, April 1967, pp141-146

୩. ଚି© ରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ୪ର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ପ*ସଖା ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷାର ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜ, ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଛନ୍ତି : ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ* ଓ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟପର୍ବ*ରେ ବଳରାମ ଦାସ ଓ ପ□ସଖା ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଏହି ବିଷୟ ରହିଛି ।

୪. ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚା ୨୦୧୦ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ରାଓଙ୍କ ପରି ବିଦ୍ୱାନ ଏଥିରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । *ରାବଣଛାୟା*, ଓଡ଼ିଶାର ଛାୟାନାଟକ, ଶୈଳୀରେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ କଥା ଓ ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଇଂରାଜୀ ବିଭାଗର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ *ବିହାଗୀତ*କୁ ନାଟ୍ୟ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି ।

୫. ୨୦୧୦ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ସମ୍ମାନରେ ଭି© ପ୍ରବନ୍ଧ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀମତୀ ବିଦ୍ୟୁତଲତା ମହାନ୍ତି, ବସନ୍ତ କୁମାର ମଲ୍ଲିକ, ଦାଶରଥି ଦାସ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ । ଏଥିରେ ମଧ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ଛାୟାନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଛି ।

୬. ପଣ୍ଡିତ କପିଳେଶ୍ୱର ନନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ ବଳରାମଙ୍କ ଦାଣ୍ଡି ରାମାୟଣର ଚଉଦ ଅକ୍ଷରିରେ ରୂପାନ୍ତରଣପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ସେ ହିଁ ଏହି ରଚନାରୀତିକୁ ପ୍ରଥମେ ଦାଣ୍ଡିବୃ© ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ରାମାୟଣର ସମ୍ପାଦିତ ରୂପ ୧୯୧୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

୭. କ. ଓଡ଼ିଶା ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶୋଷଡ଼ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଜୀବିତ ଥିଲେ । ଏ ଜାତିରେ କରଣ, ବୈଷ୍ଣବ ମତାବଲମ୍ବୀ; ଏହାଙ୍କ ବସତି ପୁରୁଷୋ©ମ କ୍ଷେତ୍ର । ଏହାଙ୍କ ପିତା ସୋମନାଥ ମହାପାତ୍ର, ଭାର୍ଯ୍ୟାର ନାମ ଜମ୍ବୁ । ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଭଗବଗୀତା, ବାରମାସୀ, ରାମବିଭା, ଦୁର୍ଗାସ୍ତୁତି ଇତ୍ୟାଦି । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ, ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ।୧୯୬୪ । ପୃ. ୫୬-୬୧

ଖ. ତାରିଣୀ ରଚନା ରଥ *ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ* ବହିରେ ତାଙ୍କୁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସହିତ ସେ ୨୧ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ପୃ. ୨୫୩

ଗ. ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଜାର ପ୍ରଥମେ *ଦାଢ୍ୟତାଭକ୍ତି*ରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ସନ୍ଦେହ କରିଛନ୍ତି । ଞଛକ୍କସମକ୍ଷ ଝରକ୍ଷରମଙ୍ଗସକ୍କଭ ଲକ୍ବକ୍କଞ୍ଚ ଙକ୍ସଛବ ଖସଙ୍ଗରକ୍ବବଙ୍ଗଙ୍କକ୍ବର ୧୯୨୧:ଘଙ୍ଗସସ

ଘ. ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମତକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି, ଅନେକ ବଳରାମଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାମାୟଣକାର ବଳରାମ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି । ରାମାୟଣକାରଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପୁରୀ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟତ୍ର । ବେଦାନ୍ତସାର ଗୁପ୍ତଗୀତା, ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବଳରାମଙ୍କ ରଚନା । ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ରଚନା ଶୈଳୀକୁ ସେ ୧୬ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହା ବଳରାମଙ୍କର ନୁହେଁ ବୋଲି ମଧ ପ୍ରମାଣ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି ଏବେ ମୁଦ୍ରିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତତା ଦୋଷଦୁଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଅନୁପମ ସୃଷ୍ଟି । ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର : *ଅତୀତର ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ*-୨୦୦୨: ପୃଷ୍ଠା ୬୫-୮୯

ଙ. ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଏକାଧିକ ବଳରାମ ବିଚାରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସହିତ **ପଣସଚୋରି, ବଟ ଅବକାଶ,** ଭାବସମୁଦ୍ର ବଳରାମଙ୍କ ରଚନା ନୁହେଁ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି । *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମପରିଣାମ* ।

ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ, ବହୁ ଗବେଷକ ଦାବି କରୁଥିବା ପ*ସଖା (ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅଚ୍ୟୁତ, ଅନନ୍ତ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ) ସମକାଳିନ ନୁହନ୍ତି, ସେମାନେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଏବଂ ଷୋଡ଼ଶରୁ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ସେମାନଙ୍କ ବିଚରଣ ଅବଧି ବୋଲି ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି ।

ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ : ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର : *ଅତୀତର ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ* : ପୃ ୯୦-୧୫୦ ।

ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କ *ସଖାହୀନ ପ*ସଖା* : ୧୯୭୫

ଦାସରଥି ଦାସ : ଅସଂଖ୍ୟ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଓ ଲୌକିକ କାହାଣୀକୁ ସାରଳା ଦାସ ମହାଭାରତର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ରୂପେ ସାରସ୍ୱତ କୌଳିନ୍ୟ ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ସୂତ୍ରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର ଆଖ୍ୟାନ ଭାଗଟିକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତୋଷଣ ବ୍ରତ ସହିତ

ଯୋଡ଼ି ବଳରାମ ଦାସ ତାହାର ବ୍ୟାପକ ପ୍ରଚାର ଘଟାଇଛନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ଦାଣ୍ଡୀ ରାମାୟଣ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର ରଚୟିତା ଏକ ନୁହନ୍ତି । ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ କାଳର, ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଦୁଇବ୍ୟକ୍ତି । **(ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପୁନର୍ପାଠ ଓ ପୁନର୍ବିବେଚନ:** *ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁରୁଣା ଭାବନା ନୂଆ* ୨୦୧, ପୃ ୧୧୮ ଓ ୧୩୪)

୮. 'ଅନଙ୍ଗ ଭୀମଦେବ ଉତ୍କଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ସେବକ ହିସାବରେ ନିଜକୁ ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ।' ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ : *ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ନତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ*, ୧୯୬୯, ପୃ ୩୧୨ । ଅନ୍ୟ ଐତିହାସିକମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନଙ୍ଗ ଭୀମ ଦେବଙ୍କର ଏହି ମାନସିକତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ବାସ୍ତବତଃ ଗଜପତି 'ଅଳଙ୍କାର'ର ଉଦ୍‌ଘୋଷକ-ଏକଥା ବହୁ ସ୍ୱୀକୃତ P. Mukharjee : 1981 : *Gajapati Kings of Orissa*, page:01

୯. ଭାରତରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉପାସନର ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ବିଶେଷ ଚର୍ଚ୍ଚାଗ୍ରନ୍ଥ David Kinsley ue *Hindu Goddess:Vision of the Divine Feminine in the Hindu Religious Tradition* । ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ନବସୃଜନ, ରାଜକୀୟତା, ପ୍ରଜନନ, ଶକ୍ତି ଓ ବେଗର ପ୍ରତୀକ କହିଛନ୍ତି । ୧୯୮୮, ପୃଷ୍ଠା ୧୯-୩୨ । ଅନ୍ୟ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଧଳଙ୍କ *Goddes Lakshmi : Origin and Development* (1978) ଏଥିରେ ବୈଦିକ କାଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉପନିଷଦ, ସଂହିତା, ପୁରାଣ ଓ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ଉପାସନାର ବିବ ନ ସମ୍ପର୍କରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ରହିଛି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କ ବଡ଼ ଭଉଣୀ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ-ସମ୍ଭୂତା । ତାଙ୍କ ରୂପ ଅବଶ୍ୟ ଭୟଙ୍କରା । ଗାଲ, ନାକ, ଓଠ, ସ୍ତନ ଓ ଜଠର ଆନତ । ସେ ଲଳିତାସେନା । ଲାଲ, କଳା ଅଥବା ନୀଳ ରଙ୍ଗର ବସ୍ତ୍ର ପରିହିତ । ଗୋଟିଏ ହାତରେ ପଦ୍ମ ଓ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ବରଦ ମୁଦ୍ରା । ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଅଶୁଭ-ବିନାସିନୀ ଭାବରେ ପୂଜା କରାଯାଏ । ପ୍ରତୀକ, କାଉ; ବାହନ, ଗଧ । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ହାତୀ ପରି ମୁଣ୍ଡ । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ ସେ ଗଣେଶଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ । (J.Lesli: Roles and Rituals for Hindu Women: 2015, pp.107-111)

୧୦. ଘର : ଶ୍ରୀପେରିମ୍ବୁଦୁସୁ (ମାଡ୍ରାସ) । ବାପା : ଆସୁରି କେଶବାଚର୍ଯ୍ୟ, ମା କାନ୍ତିମତୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଜନ୍ମ ପ୍ରାୟ ୧୦୧୭ । ଶତାୟୁ ବୈଷ୍ଣବବିଚାର ଦୀକ୍ଷିତ । ଶ୍ରୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ବିଶିଷ୍ଟଦ୍ୱୈତବାଦ, ପ୍ରବକ୍ତା । ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ-କାରଣ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଧାରିତ । ଶାସ୍ତ୍ର କାରଣ- ଅସ୍ୱୀକୃତ ଭୂମି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସତ୍ୟ ଓ ବାସ୍ତବତାର ସ୍ୱରୂପକୁ ମୋହମୁକ୍ତ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ବିଚାର ଆଧାରରେ ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶନକୁ ଅନୁଭବ କରାଯାଇପାରିବ । ଭକ୍ତି କାରଣମୁକ୍ତ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଈଶ୍ୱର ହିଁ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱରପ୍ରାପ୍ତି ।

-Anima Sen Gupta : 2008 pp 23-24

୧୧. ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିସରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକାଳ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ଶାସନକାଳ ।

୧୨ . କିନ୍‌ସଲେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାକ୍ ବୈଦିକ ଦେବୀ ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ।ଋକ୍‌ବେଦ ରଚନାକାଳରେ ଶ୍ରୀଙ୍କ ତୁଷ୍ଟୀକରଣପାଇଁ ସୋମରସ ଅର୍ପଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଶ୍ରୀଶୁକ୍ତରେ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତେଇଶିଟି ସ୍ତୋତ୍ର ରହିଅଛି । କୁହାଯାଇଛି, ସେ ହରିନି(ସୁନାରଙ୍ଗ), ଅନପଗାମିନୀ ଇତ୍ୟାଦି । ମହାବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସର୍ବଶେଷ । David Kinsley. *The Ten Mahvidyas* ୨୦୦୮ । ସେ ମହାବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶେଷ । ଙ୍କୁକ୍କ୨୨୩-୨୩୨

୧୩. ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି, ୧୯୫୭ ମସିହାର ଝଙ୍କାର, ୯ମ ବର୍ଷ,୧ମ ସଂଖ୍ୟାର *ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣୀ ବଚନିକା*ରେ ଏହା ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ପରେ *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ* ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଶଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ୧୯୮୨, ପୃ. ୭୦-୭୫

ଜଟାଧାରୀ ମହାପାତ୍ର : ୧୯୯୧, *ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ବଚନିକା ନା ବଡ଼ ଧାନମାଣିକା ଓଷାକଥା:*ଏଷଣା,୨୧ତମ ସଂଖ୍ୟା ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟାତ୍ମକ ରଚନା । ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ଏହାକୁ ସାରଳାଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ଏହା ଏକ ବ୍ରତକଥା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଗନ୍ନାଥକୈନ୍ଦ୍ରିକ ବୃ ନ୍ତ ଅନୁପସ୍ଥିତ ।

୧୪. ସେ ପୃଥିବୀମାତା । ତାଙ୍କ ପ୍ରତିମା ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟ, କୃଷ୍ଣସାଗର ଉପକୂଳ, ସୁମେରିଅ ଓ ମେସୋପଟାମିଆ ଅ ଳରେ ମିଳୁଛି । ବାସ୍ରାରେ ମିଳୁଥିବା ତାଙ୍କ ପ୍ରତିମାରେ ହାତୀ ନାହିଁ । ପକ୍ଷ ଅଛି । ପକ୍ଷଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିମା ଅଧିକତର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ସଙ୍କେତ ।

ଜମିର, ସେଥିପାଇଁ, ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରୀସ, ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ଆଫ୍ରିକା ଅ□ଳ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ସମନ୍ୱିତ କରିଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରଜ୍ଞାପାରମିତା ସମଗୋତ୍ରୀୟ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି । Heinrich Zimmer : *Myth and Symbol in Indian Art and Civilization*, 1999. ଦେଖ : ପୃଷ୍ଠା : ୯୧-୧୦୧

୧୫. ଦେଖ : a. Krishna Chaitanya : *Arts in India*:1987, ପୃ ୩୪

b. C. Sivarammurty : *South Indian Paintings*, 1968, ପୃଷ୍ଠା ୯୯,୧୨୪

୧୬. The next tympanum shows Sri or Lakshmi in the Lotus Lake with stalk of full - blown Lotuses entwining round her arms and being bathed with water from pitchers held by to elephants standing on lotus on her side. A pair of birds is seen peeking at the seed-vessels of the lotus. ଦେଖ : Debala Mitra : *Khandagiri and Udayagiri*: 1960, ପୃଷ୍ଠା : 48, Cave 3. Annata Gunpha plate xiv

b. K.V. Sundar Raja: *Early Kalinga Art and Architecture*, 1984, P.p 68-69

c. K.C. Panigrahi : *Archiological Remains at Bhubaneswar* 1981, p.91, 258.

୧୭. Thomas Donaldton Hindu Temple Arts of Orissa, 1985,ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ, ପୃଷ୍ଠା ୬୮୬

୧୮. B.C.Mazumdar. 1925. Orissa in the Making, pp 181-83.

୧୯. Gaya C. Trapathy : *The Formation of Jagannath Traid* : in, Cult of Lord Jagannath and Regional Tradition ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପାଦନା : ଏସମାନ ଓ କୁଲକେ

୨୦. ଦାଶରଥି ଦାସଙ୍କ *'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ପୁନର୍ପାଠ ଓ ପୁନର୍ବିବେଚନା* ୨୦୧୫, ପୃ.୧୩୫

ସହାୟକ ଆକରସୂଚୀ

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ପରମାନନ୍ଦ ।୧୯୭୨ । *ଓଡ଼ିଶାର ପତ୍ନତ□ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ*, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ।

ଦାସ, ଚି□ରଞ୍ଜନ ।୧୯୮୨ । *ସନ୍ଥ (ଭକ୍ତି) ସାହିତ୍ୟ*, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ।

ଦାସ, ଦାଶରଥି ।୨୦୧୫ । *ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ : ପୁନର୍ପାଠ ଓ ପୁନର୍ବିବେଚନ*, ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, *ପ୍ରସଙ୍ଗ ପୁରାଣ, ଭାବନା ନୂଆ*, କଟକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିସରସ ।

ଦାସ, ବଳରାମ ।?। *ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ*, ସଂ. କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ । ଭୁବନେଶ୍ୱର, କୃଷ୍ଣରଣ ଚରଣ ସାହୁ ।

ଦାସ, ସାରଳା ।୧୯୬୪ । *ସାରଳା ମହାଭାରତ*, ସଂ. ଆ□ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି । ଭୁବନେଶ୍ୱର, ସଂସ୍କୃତି ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ।

.... । ୧୯୯୦ । *ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣୀ ବଚନିକା*, ସଂ. ଜଟାଧାରୀ ମହାପାତ୍ର, ଏଷଣା, ୨୧ତମ ସଂଖ୍ୟା, କଟକ, ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟମ ।

ମହାନ୍ତି, ବଂଶୀଧର ।୧୯୮୨ । *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ*, କଟକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିସରସ ।

ମହାନ୍ତି, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ।୧୯୬୮ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟପର୍ବ, କଟକ, କଟକ ଷ୍ଟୁଡ଼େ□ ଷ୍ଟୋର ।

ମାନସିଂହ, ମାୟାଧର ।୧୯୬୪ । ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସ, କଟକ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର ।

ମିଶ୍ର, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ।୨୦୦୨ । *ଅତାତର ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ*, କଟକ, ଆର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶନୀ ।

ରଥ, ତାରିଣୀ ଚରଣ । ୧୯୮୦ । *ତାରିଣୀ ଚରଣ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ*, ସଂ. ବିପିନ ବିହାରୀ ରଥ, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଭଞ୍ଜନଗର ।

ରାଜଗୁରୁ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ।୧୯୬୪ । *ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ*, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ।

ସାମନ୍ତରାୟ, ନଟବର ।୧୯୭୯,୧୯୭୫ । *ସଖାହୀନ ପଂଚସଖା*, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଗଙ୍ଗାବାଈ ସାମନ୍ତରାୟ ।

Dhal, Upendra Nath.1978. *Goddess Lakshmi: Origin and Development*, New Delhi, Orient Publishers

Donaldson, Thomas. 1985. *Hindu Temple Arts of Orissa*, Leiden, E.J. Brill

Eschmann, A. H. Kulke and G. C. Tripathy, 1978. *The Cult of Jagannath and Regional Tradition of Orissa,* New Delhi, Monohar.

Kinseley, David. 1982. *Hindu Godesses: Vision of the Divine Feminine in the Hindu Religious Tradition,* Berkeley, University of California Press.

.... 2008/1998, *The Ten Mahavidyas : Trantric Visions of the Divine Feminine*, Delhi, Motilal Banarassidas Pvt. Ltd.

Krishaachaitanya, 1987. *Arts of India*, New Delhi, Abhinab Publication

Leslie, Julia. 2015, 1992. Roles and Rituals for Hindu Women, New Delhi, Motilal Banarasidass.

Mazumdar, B.C. 1921. *Typical Selections from Oriya Literature*, Calcutta. The University Press of Calcutta....................1925. Orissa in the Making. Calcutta University

Mishra, Bhabagrahi, 1967, *A Study of Worship of Laxmi* in Orissa. in, Folklore, April.

Mitra, Debal, 1960, *Khandagiri and Udayagiri*, Delhi, D.G. Archcology India.

Mukherjee, P. 1981. *The History of the Gajapati Kings of Orissa*, Cuttack, Kitabmahal.

Mohanty, Satyaprakash, 2008, *Aternative Modernities and Me dieval Indian Literature. The Oriya Laxmipuran as Radical Padagogy*, in, *Dicritics* , 38.3:3-21 fall

Panigrahi, K.C 1981/61, *Archiological Remains at Bhubaneswar*, Cuttack, Kitabmahal.

Sivarammurty, C. 1968, *South Indian Paintings*, Delhi, Publisher Division, Govt. of India.

Sengupta, Anima, 2008/1967. *The Critical Study of the Philosophy of Ramanuja*.

Singh, Tejpal and Sanjib K. Singh.2016, *Ecstasy of Classical Art :Indian Bronge*, New Delhi, National Mesuem.

Sundara Rajan, K.V. 1984. *Early Kalinga Art and Achitecture*, Delhi Sardeep Prakashani.

Zimmer, Heinrich. 1999/1972, *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization*. ed. Jogeph Campbell, Delhi, Motilal Banarassi das Publishers Pvt. Ltd.